

RAPORT ASUPRA ACTIVITĂȚII ȘANTIERULUI HISTRIA ÎN CAMPANIA 1956 *

SĂPĂTURILE desfășurate la Histria în campania 1956 au urmărit, pe de o parte, să epuizeze cercetări continuate vreme de mai mulți ani în unele sectoare, pe de alta, să ducă mai departe explorări începute în 1955 și al căror interes neobișnuit le impunea atenției colectivului.

Ca în anii precedenți, s-a lucrat în trei zone distincte ale șantierului: 1. în interiorul Acropolei; 2. în cîmpia învecinată din vestul așezării; 3. în regiunea tumulilor de peste lac (pl. I). În fiecare din acestea, cercetările au îmbrățișat mai multe puncte, precum urmează :

SECTORUL TEMPLULUI GREC

(Vezi planul general I, nr. 1)

Caracterul lucrărilor de anul acesta a fost determinat atît de necesitatea clarificării unor situații apărute în 1955, cît și de aceea a stabilirii unor date stratigrafice care să ofere o încadrare cronologică, fie chiar și relativă. Așa se face că, dacă în 1954 și 1955 se săpase în suprafață, mergîndu-se la nivelul mai vechi doar acolo unde terenul era în pantă, în campania aceasta s-a trecut la explorarea prin secțiuni.

Trasate toate în cadrul suprafeței săpate în ultimii doi ani — deci acolo unde ultimul nivel de sus fusese deja cercetat — secțiunile, șase în total, au mers, acolo unde era necesar și posibil, pînă la stîncă vie, la circa 3,60 m adîncime, socotită de la nivelul străzii «B», degajată în 1954 (pl. II).

Orientarea lor a fost determinată atît de obiectivele urmărite, cît și de situațiile existente pe teren, care obligau la trasarea lor în anume chip.

Raportul preliminar nu îngăduie decît o prezentare foarte succintă a situației, considerată în ansamblul ei și nu pe secțiuni, cu atît mai mult cu cît, pînă la un moment dat, această situație prezintă un caracter oarecum unitar (pl. III și IV).

La aproximativ 3,60 m de la nivelul străzii «B»/1954, deci la circa 4 m sub nivelul actual din această zonă, apar vîrfurile stîncii de șist verde, care constituie subsolul promontoriului histrian. Acolo unde stîncă zace acoperită, ea se prezintă către vîrf cu un aspect și o consistență păstoasă și cu o culoare gălbuie-albicioasă.

Peste crestele stîncioase stă un strat viu, mîlos, gros de aproximativ 0,40 m, format din pulberi și nisipuri foarte fine, mîloase, conținînd mărunte fragmente de

* La întocmirea prezentului raport au colaborat: Victoria Eftimie (Sect. templului grec); I. Stoian (Sect. casei romane tîrzii); Em. Popescu (Sect. de la V de zidul de incintă din valul III); Suzana Dimitriu (sect. X); M. Coja (sect. Z₂); Vlad Zirra și P. Alex-

andrescu (sect. necropolei tumulare); Vlad Zirra (cimitirul feudal timpuriu); D. Berciu și C. Preda (sect. Tariverde). Responsabilul șantierului pentru campania 1956 a fost D. M. Pippidi.

scoici; în momentul descoperirii, din cauza umidității, culoarea lui era intens negricioasă. Nici un fragment ceramic nu apare în acest sol. Uneori, la aceeași adâncime, în regiunile de pantă unde e absent, el este înlocuit cu nivelări pentru egalizarea stîncii, făcute cu un pămînt castaniu închis, amestecat cu multe scoici, pietriș, cărbune, cenușă (pl. IV/a). Aceste nivelări conțin rare cioburi de amfore erodate și de vase mici, arhaice.

Deasupra situației descrise, apare un nivel mai continuu și, pare-se, deosebit de nivelările pomenite mai sus, constituit dintr-un pămînt sfărîmicios, de nuanță cenușie, amestecat cu o mare cantitate de scoici, melci, cenușă, nisip, pietriș, și care, neprezentînd deocamdată în secțiuni nici o urmă de locuință sau altă construcție, e marcat prin prezența fragmentelor ceramice arhaice și prin gropi, care, pornind de la el, se adîncesc în solul natural peste care acest nivel zace uneori direct. Una dintre aceste gropi, apărută în capătul de sud-vest al secțiunii a V-a, avea o umplutură de scoici, pămînt ars și cioburi rare.

Alta, mult mai mare, în capătul de nord-vest al secțiunii a VI-a (pl. IV/b), intrînd sub ambele maluri ale ei, conținea o mare cantitate de fragmente de amfore arhaice, ioniene, unele purtînd o ușoară urmă de arsură secundară. Fragmentele de vase mici erau mult mai puțin numeroase; de remarcat o mică olpe ioniană, două cioburi atice cu figuri negre, un fund de lekythos cu firnis negru.

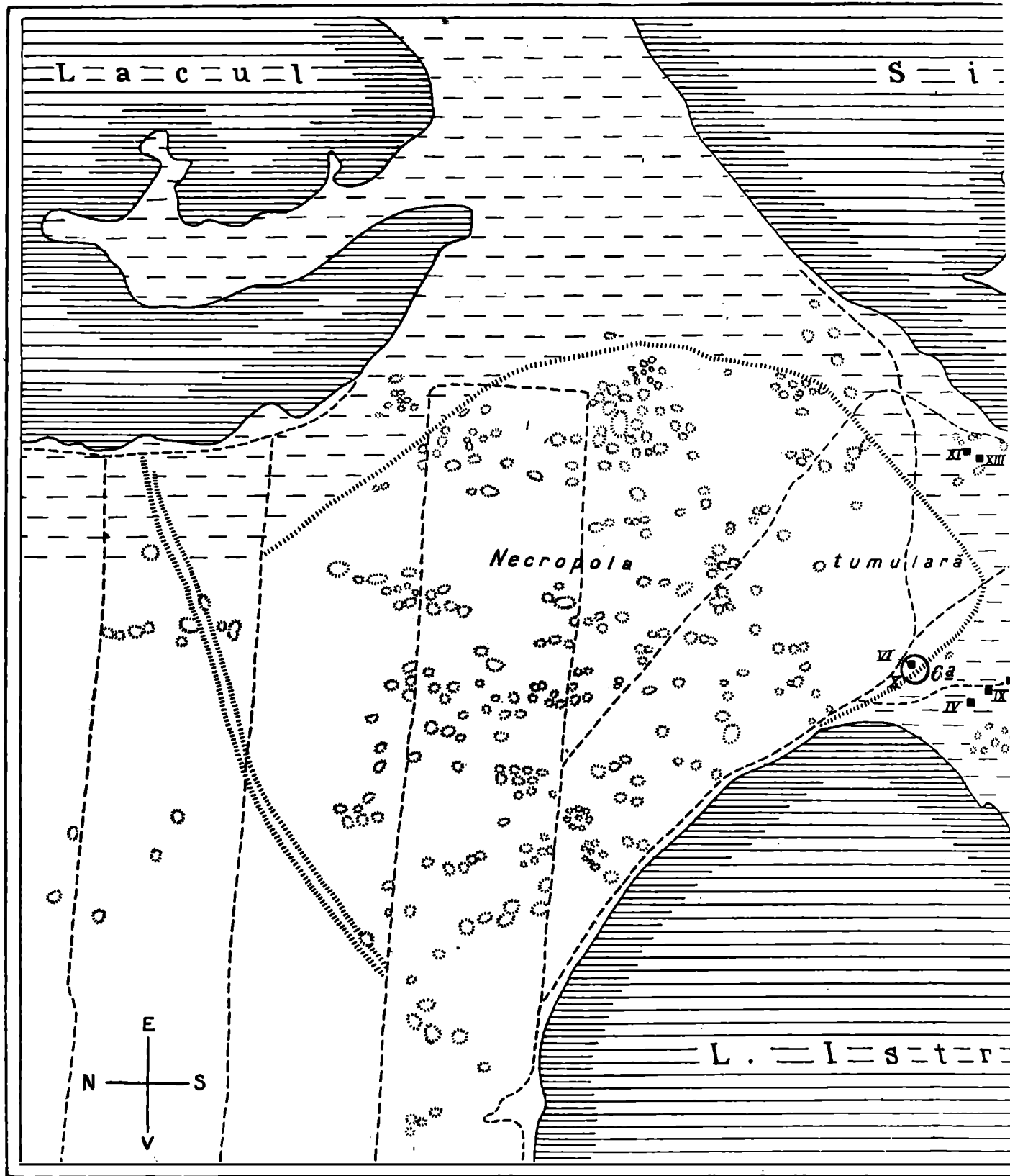
Groapa nu este complet săpată; un strat de sfărîmătură de șist, gros de cîțiva centimetri, o acoperea ca un fel de capac.

O serie de elemente arhitectonice de epocă greacă vin să se înalțe peste acest nivel cu material arhaic, împlîntîndu-și uneori fundamentele în el și des-fîințîndu-l.

Corelația exactă, funcțională și cronologică, între aceste elemente, sau între ele și alte descoperiri anterioare, nu se poate deocamdată stabili cu precizie, dat fiind că nu au fost decît parțial dezvelite. Ceea ce apare însă încă o dată pe deplin verificat e faptul că ne aflăm aici într-o zonă al cărei caracter public e neîndoielnic. Pînă la o vedere de ansamblu, oferită de degajarea întregului sector, vestigiile apărute vor fi prezentate sumar, numai cu caracter de înregistrare.

Monumentul apărut în campania 1955, avînd aspectul unui podium cu trepte, orientat est-vest (raportul din *Materiale*, IV, pl. II, indicativul «p»), după o prealabilă secționare în partea ce rămăsese necercetată și acoperită încă cu dărîmături și pămînt, a fost complet curățat anul acesta. El s-a arătat a fi o construcție cu totul desfigurată astăzi, și în partea ei vestică, prin smulgerea pietrelor în chip foarte neregulat, uneori pînă la ultimele blocuri care stăteau pe stîncă vie. Așa cum se prezintă în starea actuală, el pare să fi avut o formă aproximativ pătrată, latura de vest menținîndu-se și ea pe o linie dreaptă (ca și laturile de nord și sud), marcată de ultimul șir de blocuri care stăteau pe stîncă. Egalizarea terenului s-a făcut cu nisip marin ce conține scoici și melci foarte mărunți, iar deasupra s-au așezat rîndurile de blocuri ce se suprapuneau, formînd un fel de postament înalt. În masa de blocuri, golul lăsat prin scoaterea pietrelor lasă să se vadă în interior o bază de coloană de calcar gălbui, refolosită la construirea monumentului. Groapa de peste podium, făcută pentru scoaterea materialului de construcție, groapă care apare foarte clar pe pereții secțiunii I, era umplută cu dărîmături, bucăți de lipitură și fragmente ceramice romane, amestecate, dar între care chiar cele mai recente nu merg totuși pînă în sec. VI e.n., ci sînt ceva mai timpurii.

Ele oferă în mare data demontării în epoca romană, dar nu momentul pierderii funcției lui originare, moment care se plasează într-o epocă anterioară, ca și în cazul altor monumente ce vor fi pomenite mai departe.

S i n o e

Cetatea
„HISTRIA”

otumulară

V Pescărie

HISTRIA 1956

Sectoare cercetate

1. Sectorul clădirilor romane din zona templului grec
2. „ delavest de zidul de incintă din valul al III lea
3. „ X - locuințele din nord-vest
4. „ necropolei romane - sudul platoului (1955)
5. „ Z₂
6. „ necropolei tumulare histriene
- 6a „ cimitirului plan de incinerare
7. Consolidări în cetate
8. Sectorul Casei romane țirzii
9. Săpături în zona inundabilă la zidul roman de incintă

— Ziduri de incintă

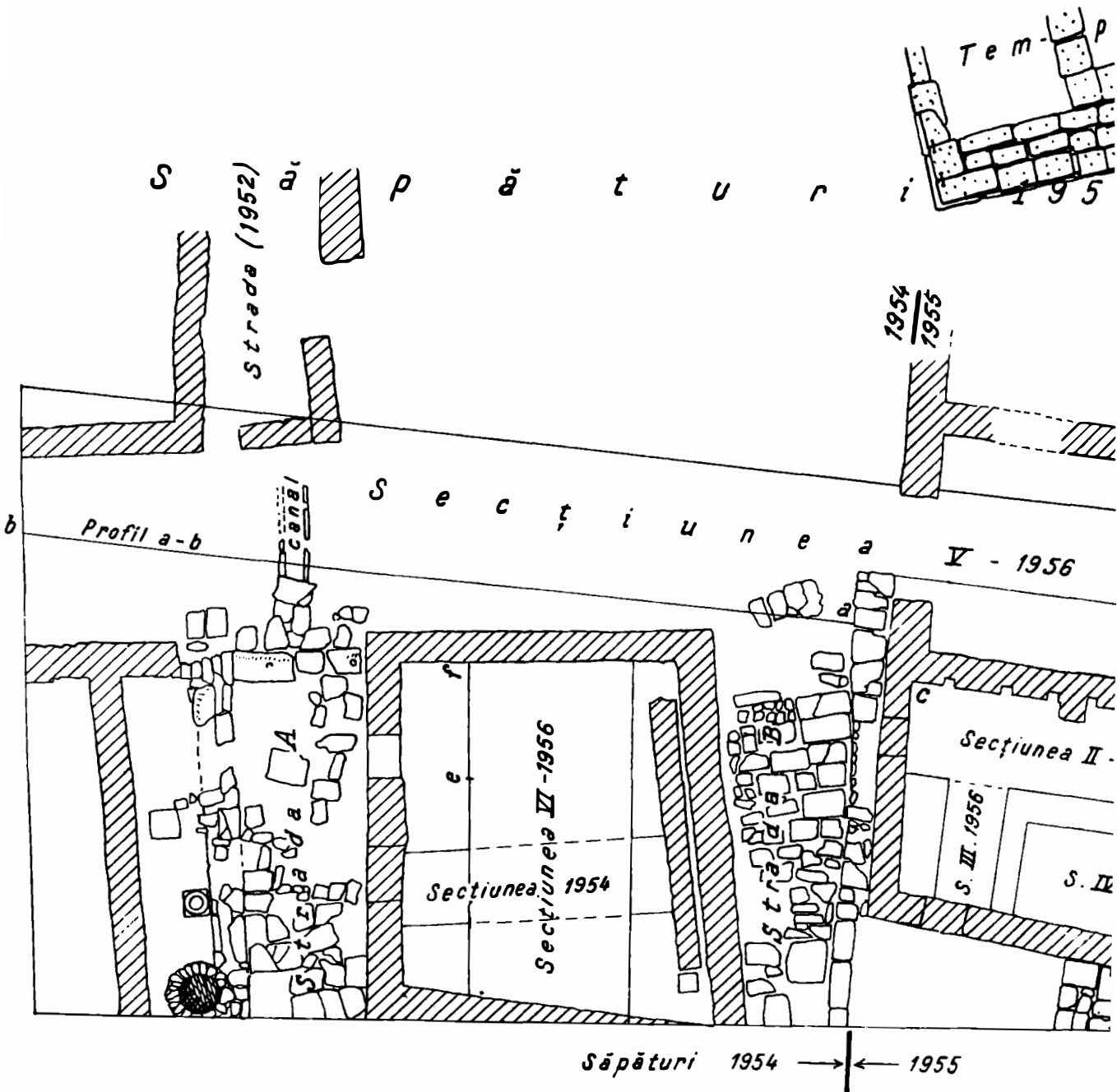
— — — — — Drumuri actuale

☼ Tumuli ■ Tumulisăpați

⊙ Săpături 1956

0 200 400 m

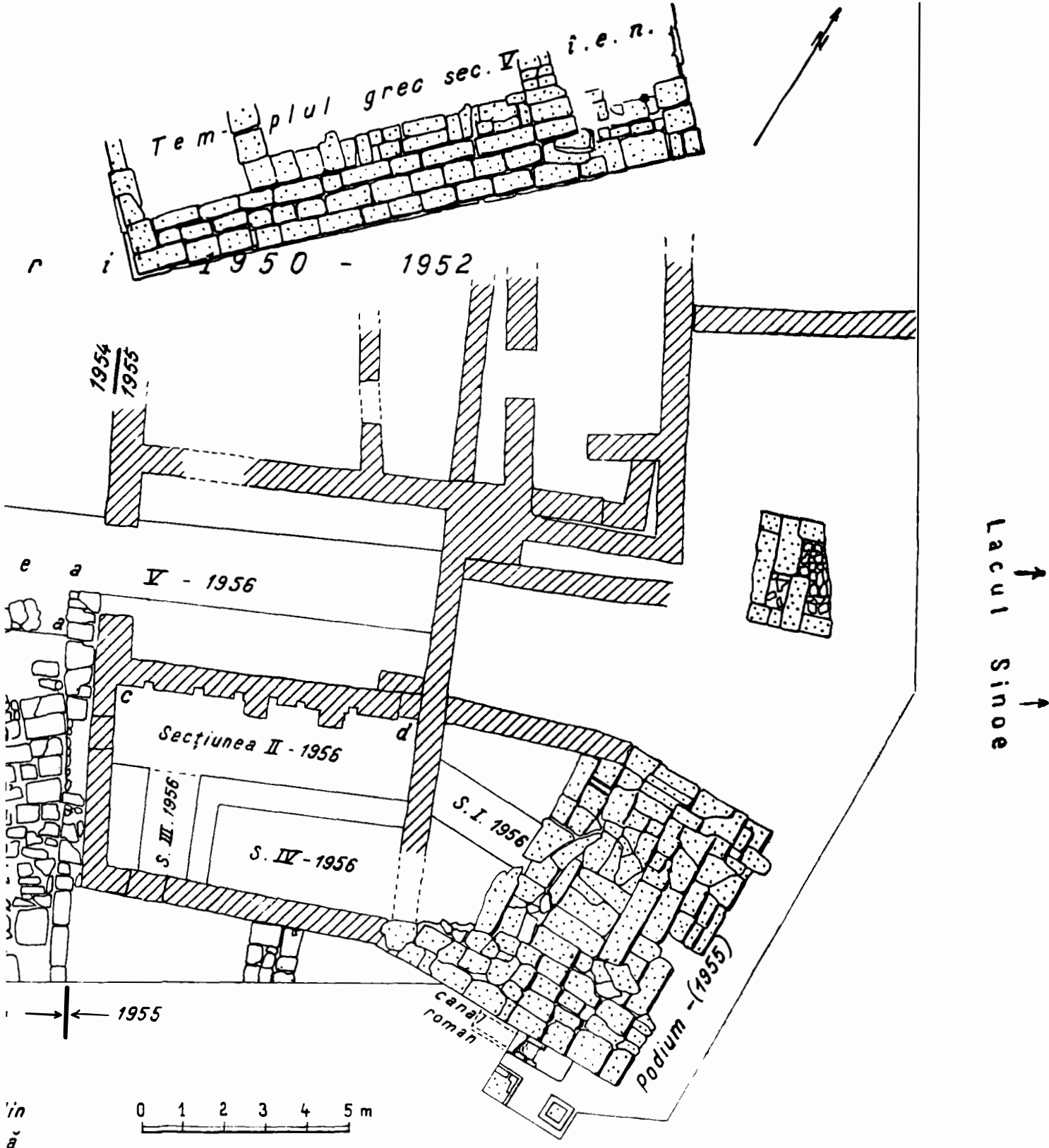
I s t r i a

 Construcții din epoca greacă

 Construcții din epoca romană

0 1 2 3

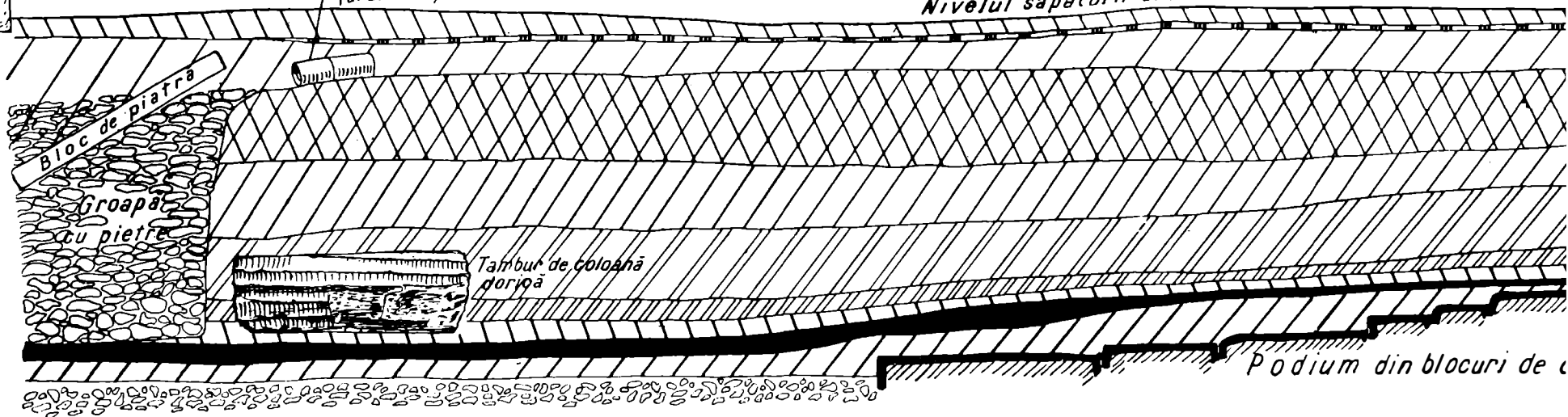
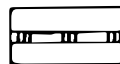
II. - Planul secțiunilor din sectorul templului grec. www.cimec.ro

a

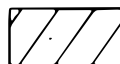
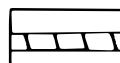
Strada B

Tuburi de canalizare
(aruncate pe stradă)

Nivelul săpăturii din anul 1954

Pământ cu dărâmături și
cioburi romane târzii

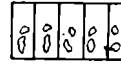
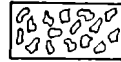
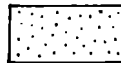
Nivelare cu scoici

Gălbui-castaniu cu pietriș și
cioburi, sec IV e nSfărîmătură de sist verde
(rest din pavajul străzii)Masă de piatră, cioburi, țigle, oase
(patul străzii)Castaniu deschis cu cioburi
romane timpuriiCastaniu închis cu cioburi
elenistico-romane amestecateCastaniu închis cu cioburi
sec II-I î.e.n

Lut galben curat

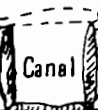

Arsură

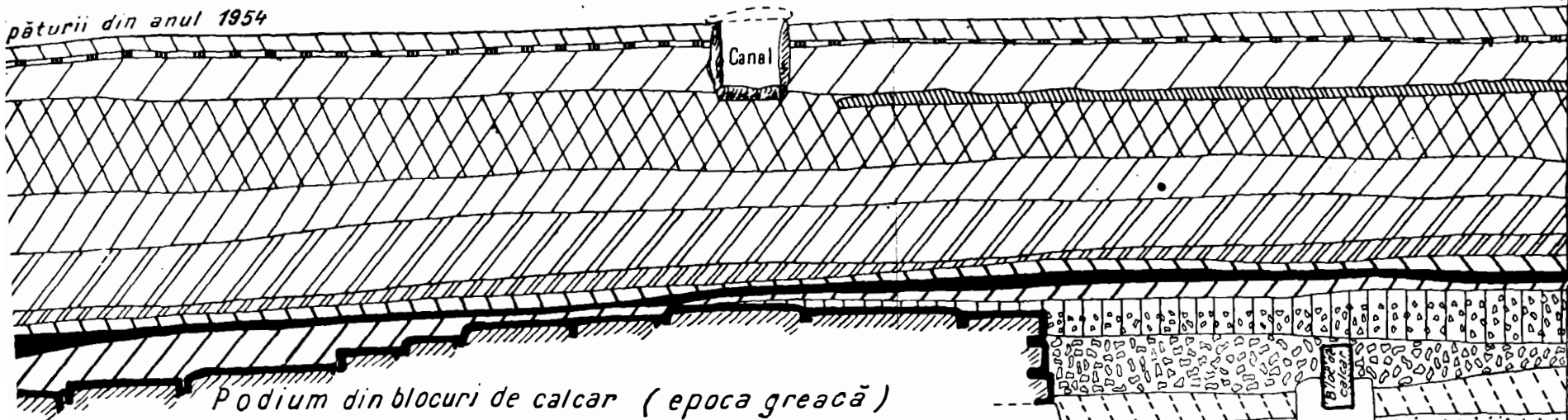
Castaniu mai închis cu cioburi de.
(materialul cel mai recent din secolul I î.e.n.)Sfărîmătură de calcar gălbui amestec
rare cioburi aticeMasă de sfărîmătură de calcar gălbui.
(pavaj?)Pământ cenușiu sfărîmicios cu nisip
cioburi arhaice (nivelul gropilor arhaice)

Strat negru mîlos cu mici fragmen

păturii din anul 1954

Canal

δ

W. N

Pământ vegetal

Faza III

Dărâmături
și cioburi romane
târziu

Pietriș mărunt și
scoici

Faza II

Faza I

Strada română

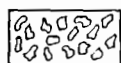
Podium din blocuri de calcar (epoca greacă)

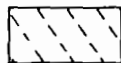
Castaniu mai închis cu cioburi de la sfîrșitul elenisticului
(materialul cel mai recent din sec II-I î e n)

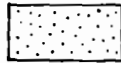
Sfărîmătură de calcar gălbui amestecată cu pămînt și
rare cioburi atice

Masă de sfărîmătură de calcar gălbui fără cioburi
(pavaj ?)

Pămînt cenușiu sfărîmicios cu nisip, scoici, pietriș și
cioburi arhaice (nivelul gropilor arhaice)

Strat negru mîlos cu mici fragmente de scoici

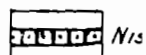
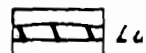
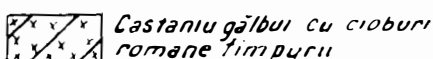
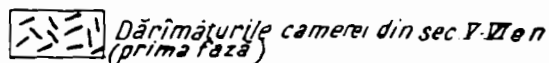
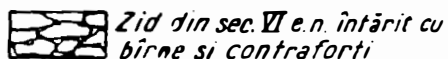
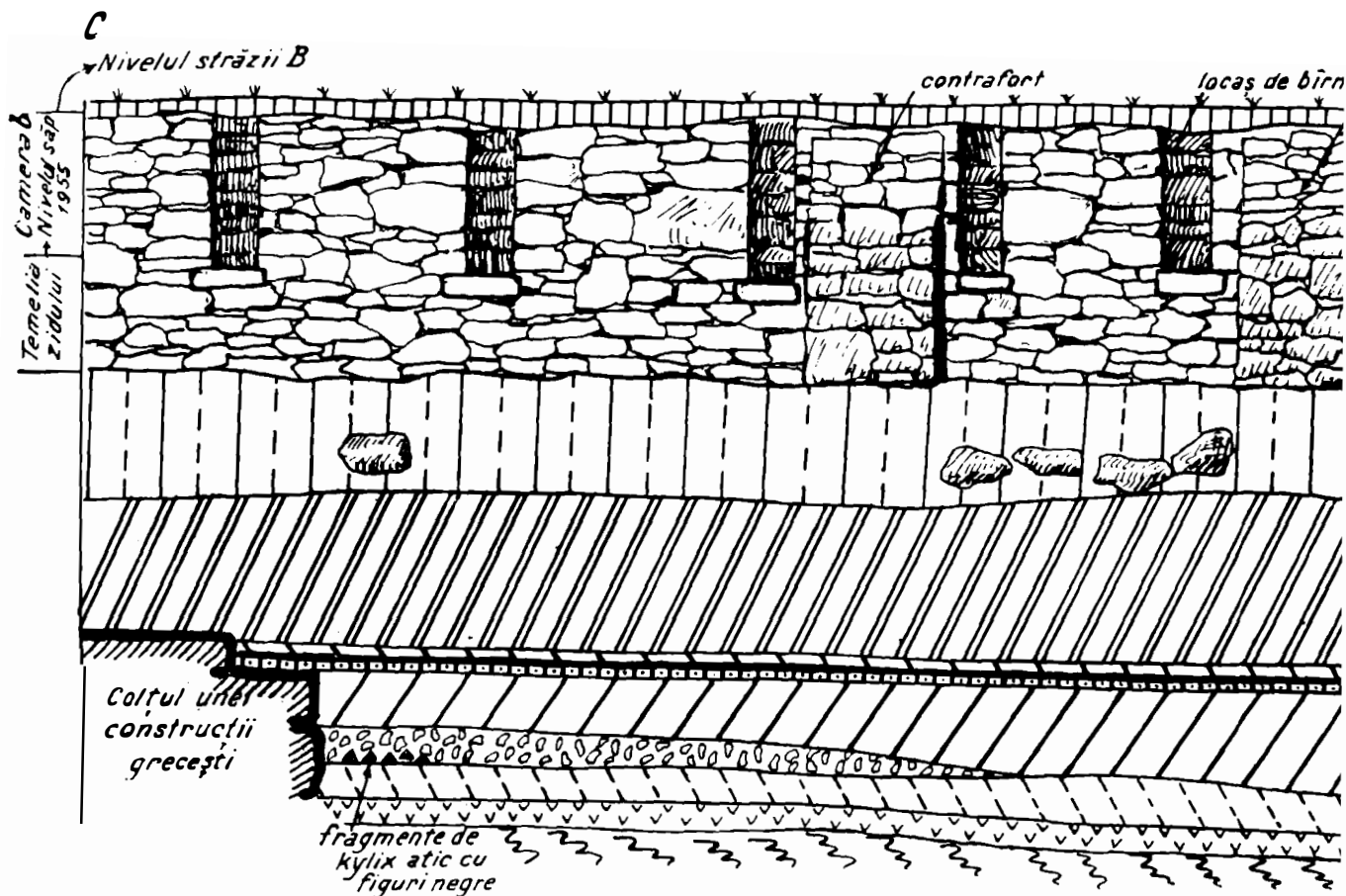
S t i n c ă

din șisturi verzi

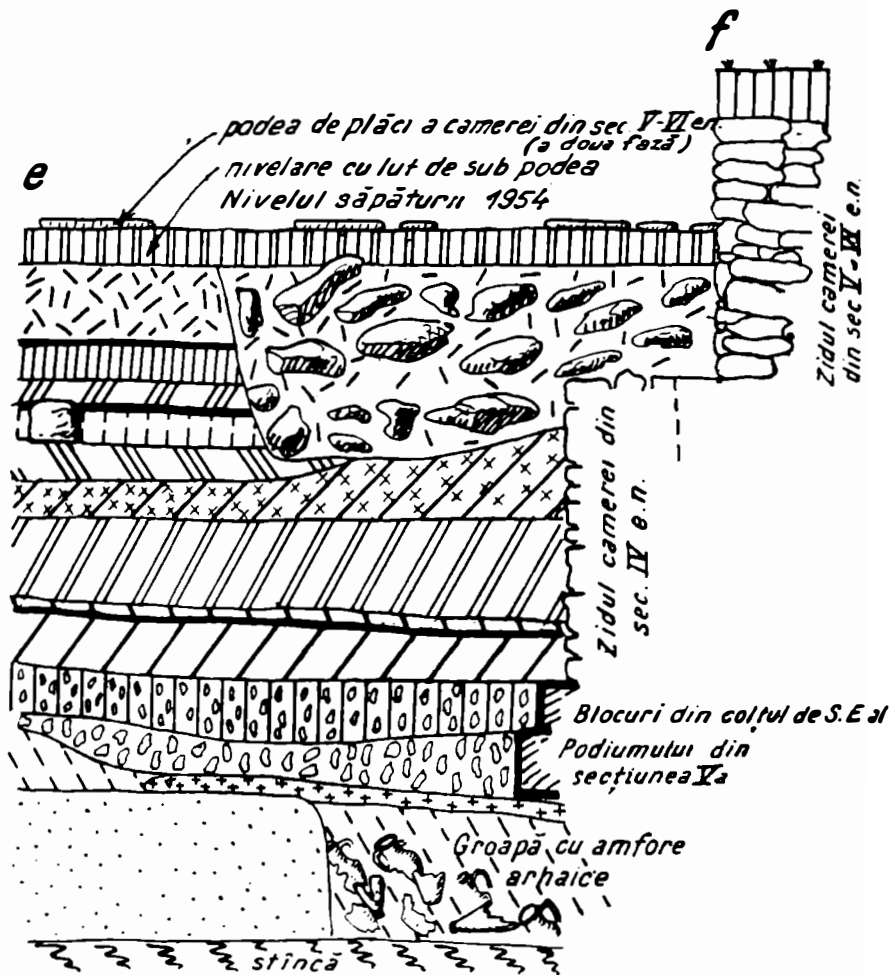
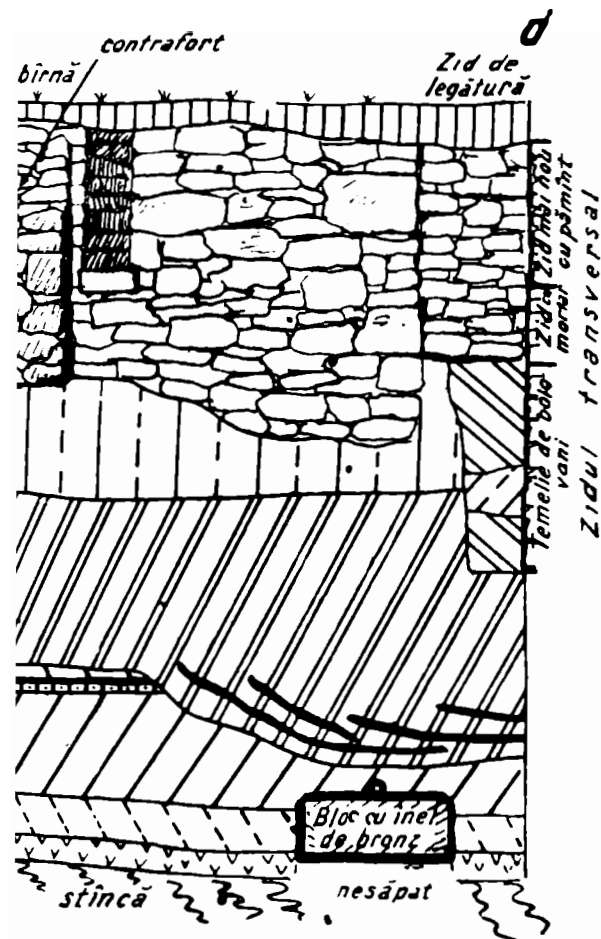
- Sectorul templului grec : porțiune din profilul peretelui de SE al secțiunii V.

a)

0 1 m

b)

Castaniu închis cu cioburi sec II-I î.e.n.

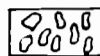
Lut galben curat

Arsură (în secțiunea II, cu fragmente de bronz puternic oxidate)

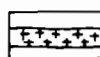
Nisip cu mărți și scoici, mărunte

Castaniu mai închis cu cioburi de la sfârșitul elenisticului (materialul cel mai recent din sec. II-I î.e.n.)

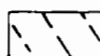
Sfărîmătură de calcar amestecată cu pămînt

Masă de sfărîmătură de calcar gălbui fără cioburi (pavaj?)

Sfărîmătură de sist verde (capacul gropii arhaice)

Pămînt sfărîmicios cu nisip, scoici, pietre și cioburi arhaice (nivelul gropilor arhaice)

Pămînt sfărîmicios cu scoici, nisip și cioburi arhaice erodate

Strat negru mîlos

Anumite elemente arată că această platformă ar fi putut servi mai târziu drept podină unei încăperi; chiar scările au continuat, eventual, să rămână deschise pînă în momentul în care o nouă răvășire sau prăbușire avea să poarte materialul de sus pînă pe ultimele trepte dinspre lac.

Această platformă, atît de desfigurată astăzi, a susținut probabil o ediculă de mici proporții (laturile au circa 7 m), orientată est-vest, cu scări a căror existență ne-o indică și aspectul său actual și fragmentul lucrat în chip de balustradă, rămas la locul său, pe latura de nord.

Cît privește monumentele apărute anul acesta, considerate împreună cu cele descoperite anterior, dau de gîndit la un ansamblu destul de bogat de construcții în această zonă, în epoca greacă.

Pentru a proceda în ordinea secțiunilor, în capătul de est al celei de a II-a, pomenim apariția unui bloc masiv, calcaros, cu partea superioară frumos tăiată, purtînd un puternic inel de bronz mobil, trecut printr-o verigă încastrată în piatră și fixată prin turnare de plumb; piesa nu se află la locul său, ci purtată și izolată.

În capătul opus al aceleiași secțiuni, o mică construcție de calcar gălbui, cu blocuri frumos fațetate, legate cu crampoane de tipul «coadă de rîndunică», își scoate numai un colț de sub peretele secțiunii, suficient însă pentru a demonstra calitatea deosebită a lucrului.

S-ar părea că în primul caz e vorba de capacul unei ascunzătorii, deplasat de la locul său, iar în al doilea, de un altar sau altă piesă mică, a cărei substrucție, alcătuită din blocuri mai neregulate de calcar și din bulgări de șist, stă îngropată în nivelul cu material arhaic, cu multe scoici și sfărîmătură de piatră. În jurul acestui monument se întinde un fel de «pavaj» din blocuri de calcar galben, care uneori se păstrează mai bine, alteori ajunge numai o masă de sfărîmătură.

Sub acest «pavaj», între pietrele mărunte ale nivelajului care îngroapă substrucția micului monument, au apărut cîteva fragmente de kylix atic cu figuri negre.

În capătul de sud-vest al secțiunii V a apărut anul acesta o altă platformă, un alt «podium» care intră în parte sub malurile săpăturii; tot de mici dimensiuni ca și cel din 1955, orientarea lui pare a fi nord-est—sud-vest, dacă aspectul de trepte pe care-l prezintă pe latura de nord-est e real și nu se datorește distrugerii lui în această parte, într-un chip care să dea această impresie. Presupusele trepte se pierd spre nord-est într-o masă de sfărîmătură de calcar ce merge pînă aproape de capătul estic al secțiunii V și pare că se leagă cu ceea ce am considerat resturile unui «pavaj» în secțiunile II, III, IV (pl. III). Cîteva blocuri ce aparțin probabil aceluiași monument apar în capătul de nord al secțiunii VI (pl. IV/b).

Construit după sistemul grecesc, din blocuri îngrijit lucrate, din același material calcaros obișnuit construcțiilor acestei epoci, blocuri legate prin crampoane, acolo unde era necesar, noul edificiu prezintă în capătul din sud-vest al secțiunii V — unde ne-am adîncit pînă sub nivelul lui — colțul său de nord-vest, ce apare lucrat cu deosebită grijă. În acest capăt al platformei apare un element ce ține, foarte probabil, tot de ea: un șir de blochete de mici dimensiuni, așezate pe cant și descriind un arc de cerc, care vine să se sprijine cu un capăt foarte aproape de colțul podiumului descris mai sus, iar cu celălalt capăt presupunem că mergea să se întîlnească cu al doilea colț de pe aceeași latură a monumentului (dacă lucrurile stau astfel, latura respectivă se poate calcula a fi avut cam 4 m lungime; lămurirea definitivă o va da însă numai dezvelirea completă a monumentului).

După caracterele lor, toate vestigiile prezentate pînă acum, descoperite pe o arie restrînsă (circa 450 m²), nu pot fi altceva decît elemente ale unui sau mai multor complexe de caracter sacru, înălțate poate la oarecare distanță de timp

unele de altele, dar încadrându-se, așa cum au arătat-o și descoperirile anterioare, între sfârșitul sec. VI î.e.n. și un moment pe care vom avea prilejul să-l discutăm mai departe. Săpăturile anterioare scosese la lumină un templu grec și nimic nu e mai firesc decât ca în preajma lui să apară o serie de alte construcții, legate funcțional de acesta, sau constituind alte complexe de același fel.

Secțiunile au permis ca în privința acestor vestigii să se facă o observație importantă, anume aceea că, în prezent, ele apar toate înglobate într-o situație oarecum unitară și comună, recunoscută în toată săpătura anului acesta (pl. III și IV). Revenind la situația lor stratigrafică, o urmărire atentă a arătat că ele au fost acoperite de un pământ de umplutură care se odihnește pe «pavajele» ce le înconjură. Acest pământ, de culoare castanie-închisă, uneori mai gălbui, acolo unde vine în contact cu blocurile dezagregate, uneori cu scurte benzi de lut sau de sfărîmătură de calcar, atinge o grosime medie de 0,40 m, câteodată înghițind aproape resturile de construcții, alteori venind să se placheze numai de ele, dacă acestea s-au păstrat pe o înălțime mai mare. La partea superioară, această umplutură prezintă uneori o fișie de câțiva cm de pământ amestecat cu scoică și melci foarte mărunți.

Fragmentele ceramice din acest pământ, nu prea numeroase, sînt de epocă elenistică, cele mai recente plasîndu-se cam la sfârșitul sec. II — începutul sec. I î.e.n. Acest strat este sigilat pretutindeni de o bandă de arsură cu o grosime variind între 1—2 cm și 10—12 cm. De culoare neagră, moale și pudroasă, neconținînd decât foarte mici fragmente de cărbune, ea indică arderea unor esențe moi; uneori slabă, astfel că roșește pământul abia perceptibil, alteori ajunge să degradeze chiar piatra calcaroasă a unor monumente.

Din această fișie de arsură s-a cules, în special în secțiunile II, III, IV și mult mai puțin în jumătatea de nord-est a secțiunii V, o mare cantitate de fragmente de bronz — cîteva kilograme — puternic oxidate, cele mai multe informe și de mărimi variate, unele cu cenușă lipită pe ele, altele avînd aspectul unor resturi provenite de la turnarea bronzului.

Revenind la descrierea situației stratigrafice, facem observația că, așa cum linia de arsură sigilează stratul de umplutură arătat mai sus, la rîndul ei, aceasta este suprapusă totdeauna și imediat de o bandă de lut galben, foarte curat, avînd o grosime de 1—10 cm.

Deasupra acestei situații, comună în toate secțiunile, vine să se așeze o nivelare conținînd material ceramic variat și fragmente de țigle elenistice, care se datează tot către sfârșitul sec. II — începutul sec. I î.e.n. Uneori această nivelare are la bază o foarte consistentă fișie de material ceramic și țigle, iar în capătul de est al secțiunii II, din ea pornea o groapă care tăia umplutura de sub arsură (pl IV/a) și conținea, între altele, fragmente caracteristice pentru datare.

Prezența celor patru elemente — umplutura de pământ castaniu cu cioburi de la sfârșitul elenisticului, arsura, foaia de lut și nivelarea cu material sec. II—I î.e.n. — se poate urmări în bună parte și pe profilul din fața templului descoperit anii trecuți, și mai ales pe profilul dinspre lac, unde situația e mai clară, mai puțin deranjată de lucrările ulterioare.

Constatarea unei atari situații în toate secțiunile, anume prezența unei împărțite serii de elemente, nicăieri dezmințită sau dezlegată — exceptînd cazurile de desființare a ei prin pătrunderea construcțiilor mai tîrzii — face să presupunem că, într-un moment care se plasează aproximativ la sfârșitul erei pămîntene, zona aceasta, cel puțin pe porțiunea cercetată de noi pînă acum, își pierde funcția și caracterul cunoscut și o operație de umplere și nivelare a terenului vine să pecetluiască definitiv această situație.

Acoperirea vechilor monumente dezafectate ar fi putut să se facă mai târziu decît momentul marcat de materialul aflat în pămîntul folosit în acest scop, care ar fi fost luat din altă parte; dar faptul că nici sub aceste nivelări, nici în ele, nu apare material mai nou, că toate monedele pe care le conțin aparțin Histriei autonome, fără excepție, ca și faptul că tot ce urmează deasupra e marcat de material care se înșiruie aproximativ din acest moment înainte, ne îndeamnă să plasăm la sfîrșitul epocii elenistice evenimentul care a marcat încetarea funcției sacre a acestui sector.

Chiar dacă între unele elemente care constituie masiva nivelare s-a intercalat poate o scurtă perioadă de timp, ele toate la un loc rămîn încadrate în momentul amintit. Dacă cercetările viitoare vor confirma definitiv ceea ce acum e prezentat încă sub formă de ipoteză, socotim că acesta este rezultatul cel mai prețios al săpăturii din anul acesta.

Seria descoperirilor de ordin monumental o încheie importante fragmente arhitectonice apărute în secțiunea V. Aceste fragmente, care zac peste arsura continuă de deasupra nivelării cu material din sec. II—I î.e.n. (v. pl. III), sînt dintr-o frumoasă marmură, ușor patinată, și provin de la un mic templu doric; faptul că nu au apucat a mai fi reutilizate explică buna lor stare de conservare. La mică distanță unele de altele, transportate cu anume intenție și apoi abandonate, zăceau șase piese: două fragmente de coloane dorice, avînd cîte douăzeci de caneluri puțin adînci și diametrul de 0,52 m; două blocuri de arhitravă cu bagheta și guttele caracteristice, blocuri pe care se desfășura inscripția dedicatorie din care aflăm că un thasian a ridicat templul în cinstea «Marelui Zeu» (Μέγας Θεός), prin sec. III î.e.n., așa cum arată caracterul literelor.

Anumite elemente au permis să se reconstituie lungimea totală a fațadei templului — ceva mai mult de 7 m — și faptul că era un templu în *antis*, cu intercolonamentul central de circa 2,24 m.

În imediata apropiere a blocurilor arhitravei se afla un fragment de cornișă, lung de 2 m, și un fragment de fronton, fără sculpturi, dar cu profiluri delicate.

Aceste descoperiri se leagă cu altele apărute în campania precedentă, unele în aceeași situație stratigrafică, altele folosite în construcții romane tîrzii. Ele vin să ateste prezența, în epoca elenistică, a unui templu doric închinat «Marelui Zeu», care probabil a încetat să funcționeze către același moment pe care am avut prilejul să-l arătăm mai înainte, vorbind despre situația întregii arii. Fragmentele provenite din locașul dărîmat au fost apoi transportate probabil cu intenția de a fi refolosite și părăsite, nu se știe din ce motiv.

Din momentul în care sectorul, dezafectat, este ocupat de locuințe civile, situația oarecum unitară, constatată pînă la un moment dat, dispare. O serie întreagă de umpluturi, nivelări, construcții suprapuse avînd planuri diferite, demontate sau refolosite, marchează intensă locuire a cartierului îndeosebi în secolele IV—VI e.n.

Nu putem decît să menționăm aici, între altele, că în colțul unei camere ce apărea foarte puțin pe latura de nord-vest a secțiunii V, încăpere care-și cobora fundamentele pînă aproape pe blocurile podiumului descoperit anul acesta, s-au găsit două vase, aflate probabil *in situ*; datarea lor, și deci a camerei respective, aproximativ la începutul epocii romane, ar fi încă o dovadă a transformării cartierului în zonă de locuințe civile în această vreme.

Mult mai consistente sînt descoperirile din ultimele secole ale vieții orașului, constînd din urme de locuințe și străzi. În secțiunea V, în tot lungul ei, s-a surprins, la un nivel posterior camerei cu cele două vase *in situ*, o masivă întăritură

făcută din cioburi, țigle, pietre, oase mari; această întăritură aparține unei străzi cu aceeași direcție cu a secțiunii și care nu avea deasupra pavaj de plăci, ci numai nivelări cu pietriș mărunț, scoici, nisip etc.

Anterioară străzilor «A» și «B» din 1954 (vezi raportul din SCIV, VI, 1955, p. 529), ea a cunoscut diferite etape de viață. Deși întăritura masivă de la baza ei conține material roman mai timpuriu, monedele găsite și situația străzii o arată a corespunde nivelului de sec. IV e.n. Durînd pînă tîrziu, nivelul ei de sus a fost prins în săpătura anului 1954 ca un nivel corespunzînd locuințelor de sec. VI e.n. De semnalat că la un moment dat e tăiată de două gropi de gunoi în formă de sac gîtit, apropiate una de alta și de o mare groapă umplută cu pietre (pl. III), și că la o anumită vreme, în epoca tîrzie, peste capătul ei de est se așază camera «a»/1955.

Dintre resturile mai importante de construcții e de amintit camera apărută în secțiunea VI sub nivelul alteia descoperită în 1954. Cele două ziduri prinse în secțiune se arată a fi construite în mare parte cu material bun, scos din monumentele vechi; bine legate la colț, cele două ziduri (de nord și de est) se adîncesc cu substrucțiunile pînă la nivelul arsurii de care s-a vorbit mai înainte. Parte din nivelul acestei încăperi a fost prins cu ocazia săpăturii și pe pereții secțiunii (pl. IV/b). După monede și material, încăperea pare să dateze din sec. IV e.n.

Pe sub strada «B»/1954, o serie de ziduri intră în perimetrul camerei «b»/1955; nivelul acesteia din urmă nu le-a deranjat însă atît cît a făcut-o o ulterioară răvășire a încăperii respective, săvîrșită după incendierea ei. După ce focul mistuise materialul lemnos, abundent în această încăpere¹, lăsînd o mare cantitate de cenușă, cărbune, bîrne arse, piroane de fier, amestecate cu dărîmături, un fel de șanț adînc de un metru aproape, cu direcția aproximativă est-vest, a fost săpat în interiorul camerei — cu ce scop, nu se poate preciza — și, cu această ocazie, zidurile mai vechi de sub nivelul ei au fost demontate pînă la ultimele șiruri de pietre. Acest șanț a fost umplut apoi cu arsură, dărîmături și material din camera «b»/1955 (de reamintit că fragmentele ceramice și monedele aflate pe nivelul acesteia se datează în sec. VI e.n. și că același material apare și în șanțul amintit, care se delimita foarte clar în profil, în raport cu situațiile aflate sub nivelul camerei din care pornea).

În același moment sau poate cu prilejul unei noi răvășiri sau prăbușiri datorite configurației în pantă a terenului, zidul de est al camerei «b»/1955 s-a distrus parțial și parte din material s-a scurs peste podiumul descoperit în 1955, pînă pe ultimele trepte de jos.

★

Cercetările de anul acesta din sectorul templului grec au adus ca bun cîștigat confirmarea vechilor ipoteze asupra caracterului pe care zona respectivă a avut-o în vremea autonomiei orașului și observațiile stratigrafice care, dacă descoperirile viitoare le confirmă, pot duce la concluzii mai importante privind orașul în epoca greacă.

SECTORUL CENTRAL AL CETĂȚII: PUNCTUL D

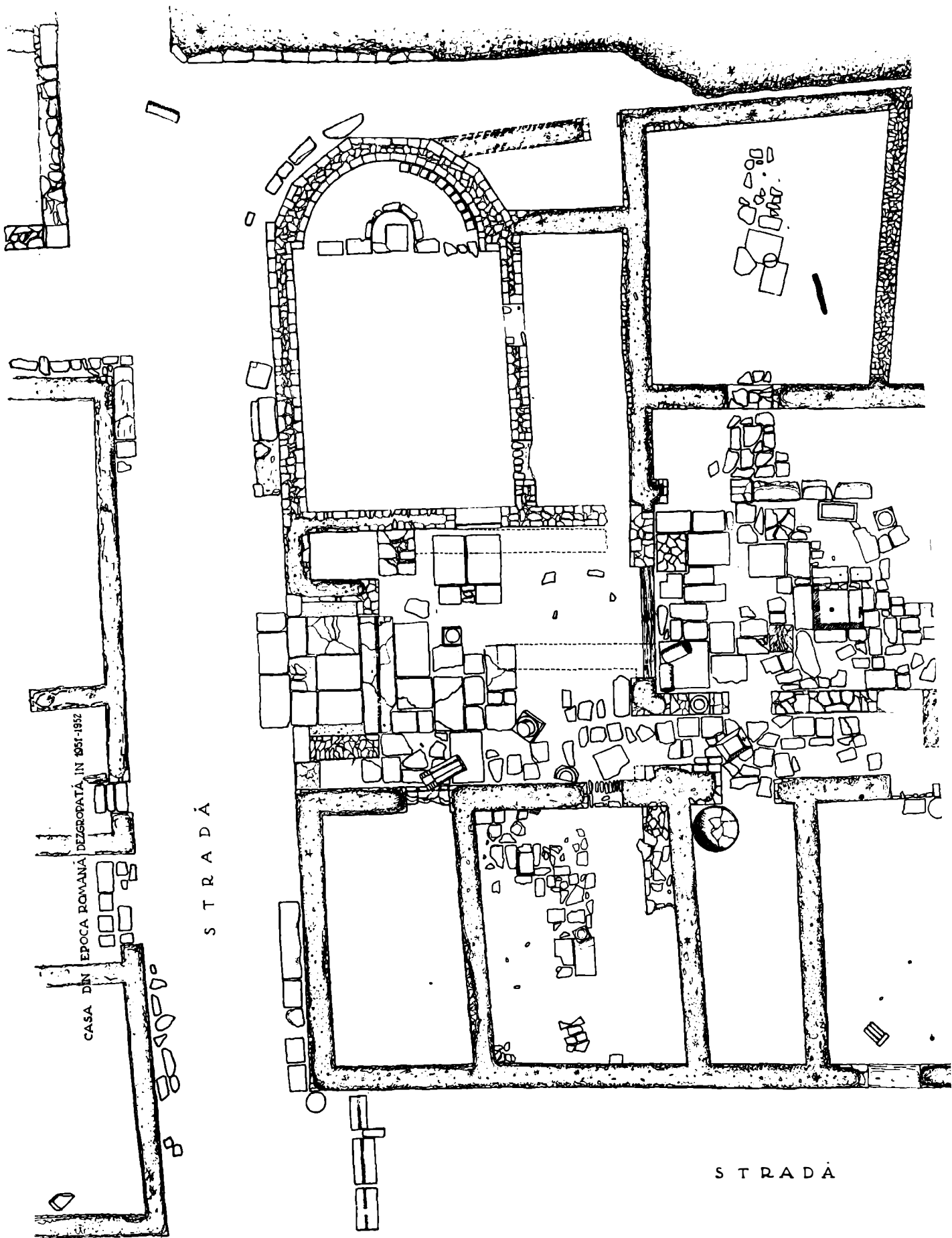
(vezi planul general I, nr. 8)

Așa cum s-a văzut din rapoartele precedente² săpăturile din campaniile 1954 și 1955 duseseră, în sectorul D, la degajarea, aproape în întregime, la sud de casa din epoca romană tîrzie, a unui nou edificiu, de mari proporții — 27 m×21,85 m (pl. V). Destul de precis databil (prin monede, ceramică și detalii de con-

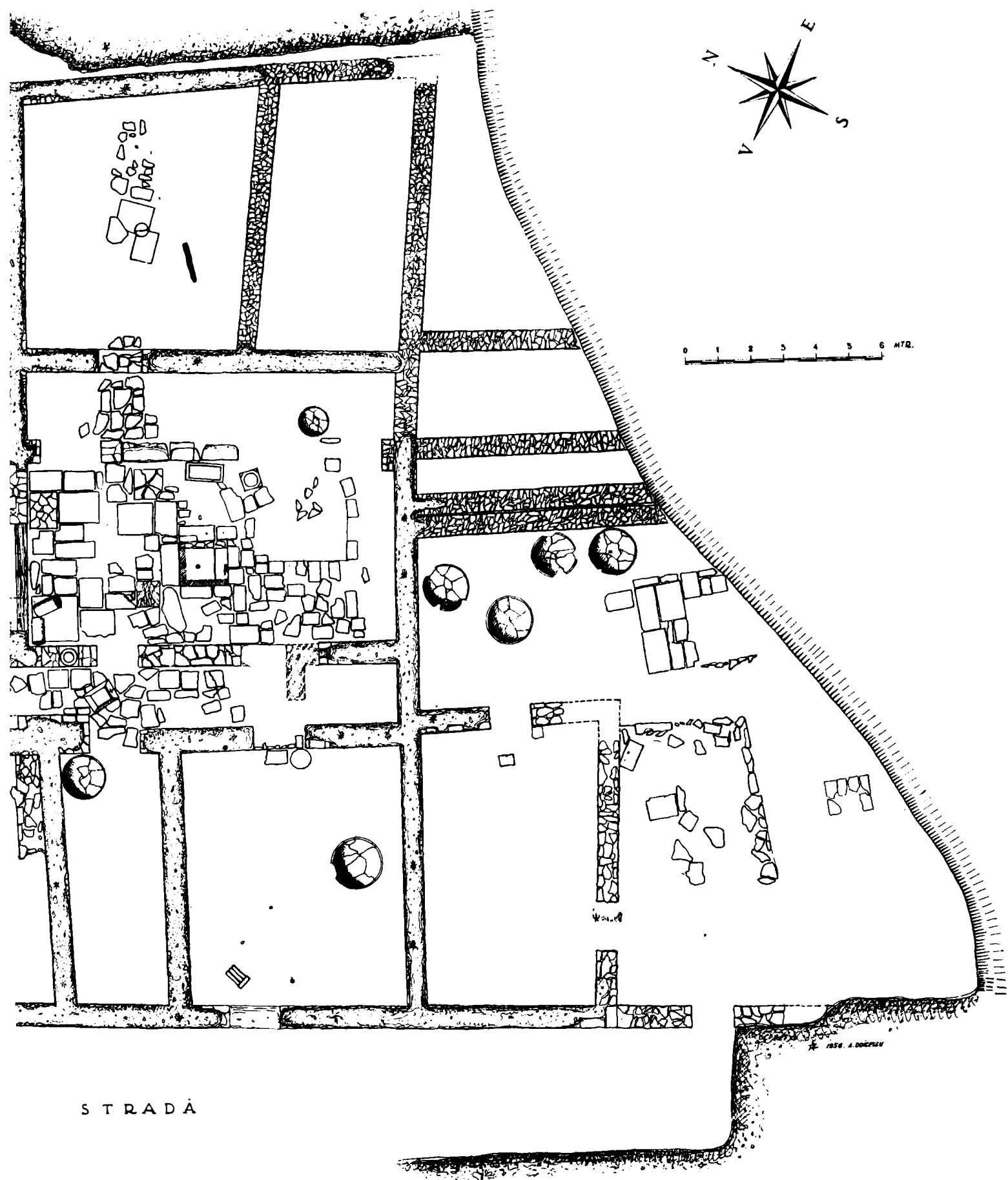
¹ Vezi raportul din *Materiale*, IV, 1957, p. 11, unde se arată că e vorba de o cameră al cărei zid nordic prezenta scobiturile în care erau fixați pari de lemn cu rol de susținere și care, pierind într-un incendiu,

avea pe nivelul său un foarte puternic strat de arsură, cenușă, cărbune.

² SCIV, VI, 3—4, 1955, p. 532 și urm. *Materiale* IV, 1957, p. 9.

Pl. V. — Histria, Sectorul D. Edificiul cu bazili

strucție), într-o epocă cuprinsă între sfârșitul secolului al V-lea și sfârșitul secolului al VI e.n., noul edificiu se arăta a fi avut — măcar în parte și într-o anumită epocă — un caracter religios creștin. Este cazul, în primul rînd, cu marea încăpere absidoidală spre E, pe care o serie de elemente o trăda a fi o bazilică creștină.

Aceasta nu înseamnă că nu mai subsistau unele nedumeriri, între care cea mai importantă privea însăși limita spre sud a edificiului, deși erau toate indicațiile că zidul descoperit, în această parte, încă în campania 1955, constituia tocmai această limită.

De aceea, primul obiectiv al campaniei 1956 era tocmai verificarea acestei ipoteze, ceea ce ducea, în ultima analiză, la degajarea întregului complex arheologic din această parte și, eventual, la lămurirea problemei legăturii acestui complex cu zidul de incintă, ale cărui resturi spre lac au fost degajate încă de Vasile Pârvan. Urma de asemenea, ca, în vederea verificării unor date sau ipoteze de lucru, să se finiseze întregul edificiu, executîndu-se, totodată, unele sondaje, mai ales în bazilică.

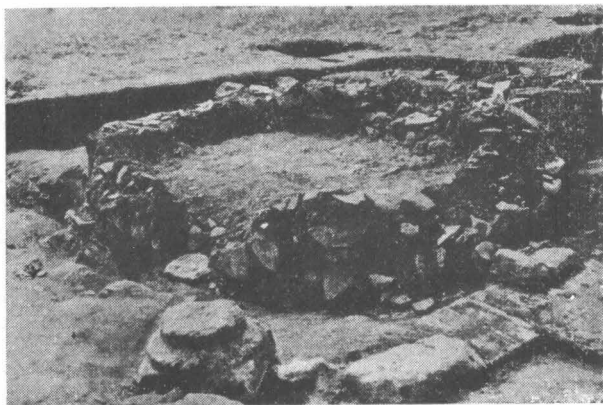

Fig. 1. — «Rotonda» din curtea interioară.

Fără a fi reușit să înlăture toate nedumeririle, se poate spune, totuși, că săpăturile din campania 1956 și-au atins, în general, obiectivele propuse.

În primul rînd, cu toată prezența tulburătoare a unor detalii, asupra cărora vom insista în raportul definitiv, este foarte probabil că edificiul se termina spre sud cu zidul descoperit în campania 1955 și degajat pe toată întinderea sa în 1956. În orice caz, nu încapă nici o îndoială că complexul arhitectonic, degajat anul acesta la sud de acest zid și asupra căruia vom reveni mai jos, n-a avut nici o legătură cu edificiul nostru. Se poate deci definitivă descrierea edificiului, compus în total din opt încăperi, dintre care una — cea de la sud-est — degajată, în întregime, în campania 1955.

Începem prezentarea rezultatelor noi obținute, cu partea de sud-vest, unde se desemnase, încă din săpăturile anterioare, o încăpere destul de mare, cu acces atît din strada de la vest, cît și din curtea interioară. Dimensiuni: zidul de vest, 6,45 m; zidul de sud, 7,50 m; zidul de nord, 7,40 m; în sfîrșit, zidul de est, 6,50 m. De remarcat, și aci, ca și la alte încăperi ale edificiului, ușoara asimetrie a zidurilor acestei încăperi.

Trecînd, acum, în partea de sud-est a edificiului, situația este ceva mai complicată. Aceasta din cauză că noua încăpere, descoperită aci, de dimensiuni, de asemenea, apreciabile (zidul de nord, 7,90 m; zidul de sud, 8 m; zidul de est, 4,10 m; zidul de vest, 4,10 m), deși înglobată, după toate aparențele, edificiului nostru, nu are totuși nici o comunicare directă cu el (cf., în raportul din SCIV, VI, 3—4, 1955, cu mica încăpere, tot pe latura de est), ci numai cu stradela, parțial degajată, de la est, printr-o intrare din colțul de sud-est (circa 1,25 m lărgime).

În partea centrală a edificiului, săpăturile au adus unele precizări, deși nu în toate amănuntele atît de concludente cum ar fi fost de dorit. Dintre aceste precizări, cea mai importantă este cunoașterea, și în această parte, a limitei de sud a edificiului, adică a curții interioare, ale cărei dimensiuni sînt, acum, inclusiv

porticele: latura de est, 11 m; latura de vest, circa 11,10 m; latura de nord, 10,25 m; latura de sud, circa 10,50 m.

O problemă care ridică serioase dificultăți de interpretare este aceea a unei construcții, destul de curioasă, și ca formă și ca așezare. Este vorba de resturile din zidurile unei «rotonde», cu diametrul, în interior, de 2,30 m (fig. 1). Deși destul de rău păstrate, zidurile, groase de circa 0,50 m, se constată a fi, cel puțin la temelie, construite din piatră verde mărunță. Mai important de reținut este însă faptul că

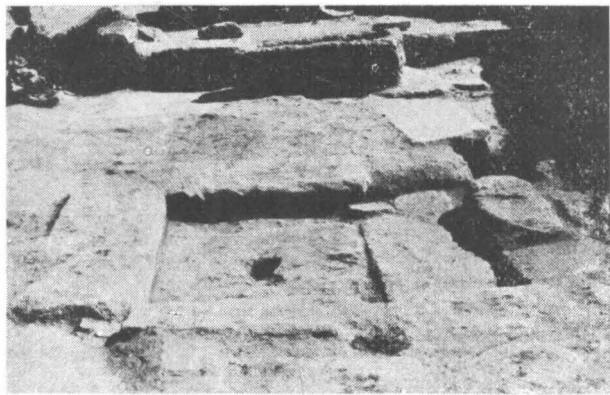

Fig. 2. — Bazinul din curtea interioară.

Revenind la «rotondă», vom mai menționa că, în afară de unele fragmente de cărămidă, s-au mai găsit, în interiorul ei, unele cioburi — foarte puține, de altfel — care nu se deosebesc, ca factură, de majoritatea fragmentelor ceramice din restul edificiului.

Ținând seama de toate aceste elemente, este firesc să ne întrebăm care va fi fost rostul acestei «rotonde». Este oare de pus în legătură cu bazinașul de la nord de ea (fig. 2) și ambele cu caracterul religios al edificiului, de care am mai vorbit, evident dacă această «rotondă» este, măcar în parte, contemporană cu faza de maximă viațuire a edificiului, ceea ce nu este deloc sigur.

Trecând, acum, la complexul arhitectonic, de la sud de edificiul cu bazilică, trebuie subliniată, de la început, dificultatea determinării mai precise a părților sale și, mai ales, a caracterului lor, dat fiind că mare parte din acest complex a fost distrus, în primul rând, prin surparea terenului. Se pot întrevedea, totuși, unele construcții, cu multă probabilitate de caracter privat, adosate edificiului cu bazilică și contemporane cu el (prin material, ceramică și monede). Dintre acestea, una — aceea dinspre vest, cu intrarea din strada din această parte — este chiar de oarecare proporții și cu mai multe încăperi, axate, pare-se, pe o curte interioară. O

aceste ziduri nu merg mai jos de lespezile curții interioare, peste care sînt așezate, iar nivelul (interior) de viațuire al acestei construcții este mult mai sus decît acela al curții interioare (abia la 0,40 m de la suprafață); de subliniat că acest nivel este cam același și de aceeași structură (pămînt galben, amestecat cu pietriș și scoici, bine bătute) cu acela din mica încăpere de la sud-est de camera cu absidă (menționată în primul raport). De apropiat, acum și cu încăperea de la vest de «rotondă» (dimensiuni: 1,75 m × 2,00 m × 2,40 m × 2,60 m).

Fig. 3. — Fragment dintr-o stelă cu un relief reprezentînd căvelerul trac, găsit în Casa cu bazilică.

altă construcție, mai la est de prima și de proporții mai mici decât ea, se pare a fi avut o destinație economică, dacă ținem seama de numeroasele sale chiupuri. Despre celelalte construcții, și mai spre est, este greu de a avansa vreo părere, cea mai mare parte din ele fiind surpate în povârnișul dinspre lac.

Și mai greu de precizat este legătura ce va fi existat între întregul complex amintit și zidul de incintă, dacă acesta va fi subsistat, măcar ca resturi, și în această epocă. Sondaje, sau chiar săpături, în straturile inferioare, vor putea arunca unele lumini mai precise și asupra acestei probleme.

În sfârșit, o ultimă observație: făcându-se un sondaj în bazilică, s-a dat, imediat sub nivel, de un sistem de încălzire centrală (*hypocaust*), care însă, după toate indicațiile, între care, în primul rând, materialul și forma cărămizilor întrebuițate, nu aparține epocii de existență a edificiului, ci unei epoci anterioare.

SECTORUL DE LA V DE ZIDUL DE INCINTĂ DIN VALUL III

(vezi planul general I, nr. 2)

În anul 1956 lucrările din sectorul situat la vest de zidul de incintă din valul III s-au limitat aproape exclusiv la dezvelirea bazilicii creștine, zise «*coemeterialis*», de la extremitatea vestică a săpăturii de anul trecut.

Bazilica aceasta a mai fost cercetată de către V. Pârvan în 1914, iar în 1917 de către arhitectul german Iohannes Jacobs, dar ambii învățați, publicând prea puține informații despre cercetările lor, reluarea săpăturilor, în acest punct, se impunea. În cele ce urmează vom expune pe scurt rezultatele obținute, care, nu pot avea decât un caracter provizoriu, întrucât bazilica n-a fost în întregime dezvelită. Ele vor fi referite și la rezultatele săpăturilor anterioare, expuse mai ales de R. Netzhammer, în lucrarea sa *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha*, București, 1918, p. 160—163, și aceasta mai ales cu scopul de a face unele îndreptări, întrucât am constatat că atât planul bazilicii cât și marginile ei sînt redade de acel cercetător cu unele inexactități (fig. 4). Spre exemplu, ceea ce Netzhammer considera ca limită a bazilicii spre sud, astăzi s-a dovedit a fi numai un perete interior, fiindcă în această parte am mai descoperit încă un zid, orientat est-vest, care, închizînd un spațiu foarte mare, formează cu ajutorul unui zid orientat nord-sud alte două încăperi.

Într-una din aceste încăperi, cea dinspre est, aflată la sudul absidei bazilicii, s-a descoperit o construcție circulară, făcută din cărămidă și pămînt, al cărei rol nu-l putem însă, pentru moment, stabili. La baza ei am găsit o placă de marmură, iar zidurile în interior se arcuiesc în formă de boltă, fiind tencuite cu mortar de var. În afară de dărîmături, cioburi și cîteva oase de animale, această construcție nu conținea nimic. Camera în care se află comunică cu bazilica printr-o intrare, largă de 1 m, ce se găsește lîngă absidă. În camera de la vestul acesteia nu s-a găsit nimic deosebit, în afară de dărîmături din cărămidă, olane, piatră (șist verde local) și cioburi. Ambele încăperi au o podină formată din pămînt galben sau brun-cenușiu, bine bătut și uneori amestecat cu nisip și scoici. Unele pete de cărbune și arsură găsite pe ea ne-au dat posibilitatea să constatăm, cu destulă precizie, nivelul de locuire.

Spre vest de această încăpere mai este o cameră foarte mare, limitată la sud de același zid comun celor două încăperi anterioare; la nord de ea am găsit un pavaj, format din lespezi mari de calcar, al cărui rost, în stadiul actual al săpăturilor, nu-l putem vedea. Poate că reprezintă o intrare în bazilică sau altă încăpere ce a fost dezvelită pînă acum numai în parte.

La capătul estic al pavajului am dat de un capitel de calcar, *in situ*, întors, pentru a folosi probabil ca bază de coloană. În partea de nord a edificiului nostru pare să nu mai fi fost nimic, așa cum ne-a arătat o secțiune transversală, despre care vom vorbi mai jos. Numai la nord-est de el am găsit o construcție, care are de fapt forma unei bazine mai mici. Absida ei fusese descoperită în vara anului 1955, iar în campania prezentă am urmărit doar zidurile spre vest. Nivelul mai ridicat la care se află, sistemul ei deosebit de construcție, cât și faptul că în partea de vest și

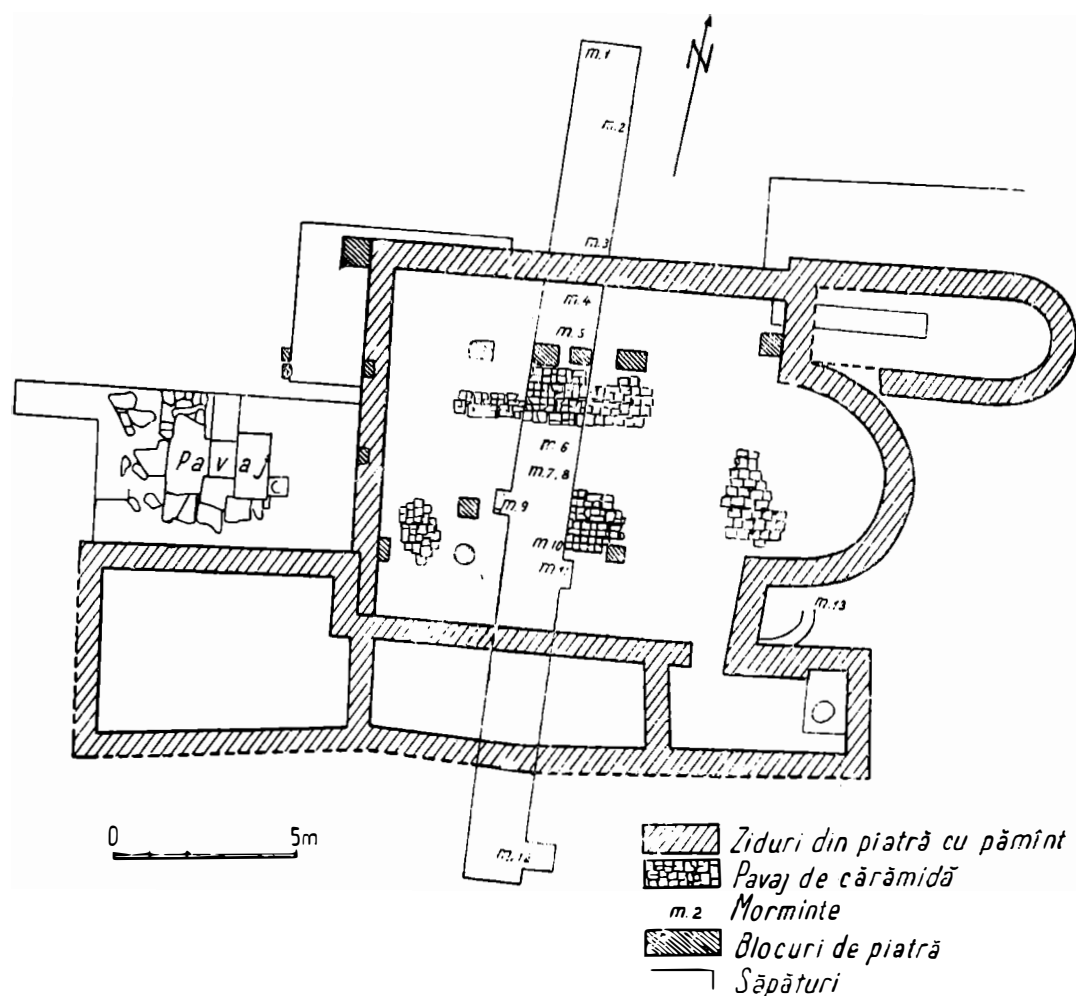

Fig. 4. — Planul bazilicii din sectorul de la vest de zidul de incintă din valul III.

sud zidurile și terenul au fost deranjate de unele gropi moderne și anume, chiar acolo unde ea se va fi legat de zidurile bazilicii mari, crează unele dificultăți de plasare în timp a acestei construcții, cât și de precizare a raportului ei cu bazilica mare. Secțiunea longitudinală trasată pe mijloc (fig. 4) nu ne-a putut da rezultatele dorite, tocmai din această pricină.

În interiorul bazilicii am constatat cele trei nave, de care vorbește și Netzhhammer, cu dimensiunile arătate de el. Navele sînt despărțite între ele prin două șiruri de blocuri, care constituiau probabil bazele coloanelor, astăzi pierdute. Nava centrală e pavată cu cărămidă, spre deosebire de cele laterale care nu au decît pământ. În fața absidei, spre stînga, în pămîntul nederanjat de săpăturile anterioare,

am găsit un fragment de colonetă, reprezentînd probabil un rest din stîlpii de la *cancelli*. De asemenea, în jumătatea sudică a absidei, chiar lîngă zidul ei din această parte, am dat peste resturile *synthronum-ului*, construit din piatră și pămînt, și care nu a fost sezisat de cercetătorii anteriori.

Secțiunea transversală, despre care am amintit mai sus, a fost făcută cu scopul de a stabili stratigrafia locului pe care s-a așezat bazilica și, în același timp, de a verifica dacă împrejurul ei se află un cimitir, care să justifice denumirea de « *basilica coemeterialis* », dată de antecercetătorii noștri. Lungă de 22 m și lată de 1,60 m, această secțiune nu are peste tot aceeași adîncime, întrucît pe parcursul ei ne-am oprit cu săpătura acolo unde am întîlnit unele complexe care trebuiau păstrate. De exemplu, porțiunea din interiorul bazilicii unde se păstra pavajul de cărămidă nu a fost distrusă.

Am putut constata că V. Pârvan și Iohannes Jacobs au săpat numai interiorul bazilicii, urmărind zidurile pe o față, lucru care a dus la dezvelirea incompletă a monumentului. O parte din dărîmături au fost aruncate în exterior, mai probabil de către Iohannes Jacobs, care nu va fi dispus de timpul și mijloacele necesare unei cercetări lente.

Sucesiunea straturilor de pămînt pe profilul secțiunii e destul de greu de urmărit.

Sub o pătură de dărîmături din piatră, cărămidă, țigle și olane, groasă de circa 0,35 m, de culoare neagră, se află o altă groasă de 0,30 m, de aceeași compoziție, dar de culoare diferită, anume galbenă, dată de pămîntul care a servit ca legătură și lipitură a zidurilor. Sub păturile de dărîmături amintite am găsit nivelul antic de viață, marcat printr-o fișie de pămînt brun-cenușiu, bine bătut și, uneori, așa cum am constatat în partea nordică a bazilicii, cu urme puternice de cărbune și arsură. Aceste trei pături de pămînt formează stratul de dărîmături care corespunde epocii de funcționare a bazilicii.

De remarcat este faptul că aceste suprapuneri de dărîmături, în descrierea de mai sus, nu se constată decît pe o porțiune mică (circa 2—2,50 m) în jurul bazilicii; mai încolo nivelul antic se reduce la o pătură de pămînt negricios, lipsită aproape în întregime de dărîmături. Lipsa dărîmăturilor a fost constatată la ambele capete ale secțiunii (de nord și de sud), lucru care ne face să credem că în împrejurimile bazilicii din aceste părți nu existau construcții.

Mai jos de nivelul de viață contemporan bazilicii, succesiunea straturilor de pămînt e mult mai greu de stabilit. Aici, pe o adîncime de circa 1—1,50 m, se constată o mare varietate de culori de pămînt, care nu sînt decît rareori suprapuse în pături plane și atunci foarte subțiri și destul de scurte; de cele mai multe ori ele se prezintă ca niște pungi sau lentile de pămînt repede întrerupte de gropi. În general acest pămînt nu conține dărîmături din piatră sau cărămidă decît în cantități mici; se găsesc mai multe cioburi sau oase de animale. S-ar părea că avem de-a face cu pămînt de umplutură.

La baza acestui strat de pămînt s-a constatat, aproape pe toată lungimea secțiunii, o pătură de mortar, a cărui compoziție e asemănătoare cu a celui găsit în zidul mare de incintă.

În stratul acesta am găsit nu mai puțin de 12 morminte, dintre care am dezvelit opt. Restul de patru au rămas necercetate, întrucît săparea lor ar fi atras după sine distrugerea malului secțiunii, lăsat pentru profil, sau a pavajului de cărămidă din bazilică. Ulterior vom studia posibilitățile de dezvelire și a acestor morminte, de mare importanță, pentru a culege date asupra unui cimitir care se pare că exista în această parte a cetății.

Toate mormintele sînt de inhumatie și orientate creștin, adică vest-est. Poziția lor stratigrafică nu a putut fi stabilită decît în chip relativ și numai la unele din ele. Cele mai sigure date de acest fel ne-au oferit mormintele nr. 9, 10 și 11, care au avut deasupra gropii o fișie de pămînt brun-negricios, iar peste ea se așeza pavajul de cărămidă al bazilicii (la mormîntul 11 pavajul nu există). În partea de jos gropile lor ajung pînă la pătura de mortar, de care am vorbit, străpungînd-o. Mormintele 3 și 11 sînt deranjate de zidurile bazilicii: cel dintîi de zidul ei de nord, iar cel de al doilea de un zid al cărui rost nu poate fi decît în legătură cu o substrucție a navei laterale sudice. În afară de aceste deranjamente cauzate de construcția bazilicii, am mai constatat unele răvășiri produse de morminte între ele însele; cele dintr-o perioadă posterioară au deranjat pe cele dinaintea lor (cazul mormintelor 4 și 5, 7, 8 și 9). Acest lucru s-a observat mai ales la mormintele care se află în interiorul bazilicii.

Inventarul tuturor mormintelor e foarte sărac; nu am găsit decît cîteva mărgelile de sticlă, o monedă de bronz neidentificată (M. 1) și un ac de os rupt (M. 7). Protecția scheletelor e formată la unele morminte (M. 9, 11, 12) din țigle mari puse oblic și completate în spațiile goale cu piatră, fragmente de cărămidă sau cioburi. La altele (M. 1 și 6) am găsit cuie de fier (piroane), care arată înmormîntarea în sicriu. Curios este faptul că în M. 9 și 11, cu acoperiș de țigle, am aflat și cîteva piroane de fier, care pun întrebarea dacă înmormîntarea nu se făcea în sicriu și apoi acesta era protejat de țigle.

Adîncimea tuturor mormintelor, cu excepția celor deranjate, variază în jurul unui metru, de la nivelul de călcare al bazilicii.

În afară de mormintele din secțiune am mai găsit un altul (M. 13) la sud de absida bazilicii mari. Acesta are orientare tot creștină, dar acoperămîntul diferă de al celor descrise mai sus. Pe margine are pietre late, destul de mari, puse pe cant, iar deasupra altele, de același fel, așezate însă orizontal. Fiind îngropat în dărîmăturile provenite de la zidurile bazilicii, la numai 0,60 m de la solul actual, îl plasăm cronologic într-o perioadă ulterioară epocii acesteia.

Concluzii. După datele pe care le avem, edificiul descris mai sus se plasează în sec. V—VII e.n. Atît sistemul de construcție — ziduri modeste făcute din piatră verde legată cu pămînt — cît și materialul ceramic — vase, olane, cărămizi — ne fac să datăm bazilica în această perioadă. Monedele pe care le-am găsit aici vin să aducă precizări și mai mari, și ele limitează perioada de timp propusă, încadrînd-o între sfîrșitul sec. V și începutul sec. VII. Primele monede care apar sînt de la Anastasius (491—518), iar ultimele de la Mauriciu Tiberiu (582—602). Condițiile lor de găsire — toate aflate pe nivelul de călcare al bazilicii — și identificarea lor sigură, ne dau posibilitatea să le considerăm un ajutor prețios în datarea edificiului.

Cît privește rolul pe care el l-a avut și raportul cu mormintele menționate mai sus, aceste două chestiuni sînt foarte greu de precizat.

Înainte de noi V. Fârvan și ceilalți cercetători au considerat că edificiul reprezintă o «*basilica cœmeterialis*» pentru simplul motiv că se afla în afara zidului mare de incintă, socotit atunci ca limită a orașului. În prezent avem documentată existența urmelor de locuire și în zona exterioară a zidului (v. raportul de săpături asupra sectorului nostru din anul 1955)¹ și care sînt din aceeași vreme (sec. VI). Acestea pun probleme noi pentru istoria Histriei, cît și pentru destinația zonei de la vest de zidul amintit.

Totuși, în lămurirea rolului bazilicii, trebuie să ținem seamă că nu toată această zonă a fost locuită, ci mai existau spații goale. Spre exemplu în părțile

¹ Cf. *Materiale*, IV, 1957, p. 16 — 24.

de nord, sud și chiar la vest de bazilica noastră nu erau clădiri, iar la circa 50 m de ea, spre sud-vest, a fost găsit un mormînt ¹ din epoca bizantină, sec. V—VI, care ne-ar arăta că această zonă a orașului a folosit și ca cimitir. De asemenea, cele trei morminte găsite cu ocazia săpăturii de anul trecut la sectorul nostru, cît și resturi din altele, arată că împrejurimile bazilicii au fost cîndva folosite pentru cimitir. Cînd s-ar plasa cronologic acest cimitir e foarte greu de spus. Unele indicii sînt că el ar fi mai vechi ca bazilica, avîndu-și poate începutul în a doua jumătate a sec. IV ², altele că e contemporan ei sau chiar mai tîrziu (cazul mormîntului 13).

S-ar putea însă să avem de-a face cu un proces mult mai complex, în care zona de care ne ocupăm a avut în decursul celor trei veacuri de viață la Histria, sec. IV—VI, mai multe folosiri, potrivit cu perioadele prospere sau de criză pe care le-a cunoscut orașul. Nu trebuie să privim istoria unui teritoriu, într-o perioadă atît de lungă, ca un *perpetuum immobile*. Putem admite că zona respectivă a fost și cimitir și locuire, rămînînd a se stabili datele exacte cînd ea a avut fiecare din aceste întrebunțări.

Mormintele descoperite în secțiunea din bazilică nu ne dau prea multe lămuriri în această privință, din cauza neclarității datelor stratigrafice. Faptul că terenul a fost deranjat în interiorul bazilicii — unde au fost găsite cele mai multe morminte — și apoi lăsat pradă ploilor și intemperiilor naturii, care au schimbat culoarea pămîntului tocmai acolo unde observațiile stratigrafice erau mai necesare, adică observarea gropilor, ne-a împiedicat să culegem, în scurta noastră cercetare de numai două săptămîni, date mai ample. Totuși, pe de o parte se poate susține că ele sînt mai vechi ca bazilica, dacă judecăm după cazul mormîntului 5, care intră sub blocul de piatră ce forma baza unei coloane a navei laterale nordice, sau după mormîntul 11 care a fost deranjat de o substrucție a navei laterale sudice; dar aceasta numai cu o singură condiție: despărțirea bazilicii în nave să fi fost făcută o dată cu construirea ei și nu mai tîrziu. Dar acest lucru nu se poate susține cu siguranță, fiindcă noi constatăm refaceri la bazilică, care nu știm cît se vor fi extins și ce modificări vor fi atras după ele. S-ar putea ca navele să-și fi schimbat traseul sau chiar să fi fost create cu această ocazie, a refacerilor.

Către o datare mai veche a cimitirului decît bazilica ne duce și poziția mormîntului 3, care — după cum am spus — pare deranjat de zidul de nord al bazilicii. Totuși acestea nu pot fi probe absolute, ele rămînînd a fi confirmate în cercetările viitoare. La fel, pavajul de cărămidă al bazilicii, pe care l-am constatat suprapunînd unele gropi de morminte, ca și fișia neînteruptă de pămînt de sub el nu ne dă dreptul să afirmăm exclusiv, așa cum am fi înclinați, existența anterioară a cimitirului, fiindcă, potrivit unui obicei bine cunoscut în vechime, credincioșii țineau să se îngroape în bazilică pentru a fi cît mai aproape de mormîntul martirului, iar pavajul nu constituia un impediment, fiindcă el putea fi luat și repus după aceea în forma de mai înainte. Fișia neînteruptă de sub el nu ar reprezenta, în cazul acesta, de cît stratul de nivelare pentru așezarea orizontală a cărămizilor.

Cît privește stratul de sub nivelul bazilicii, nu poate fi datat decît cu aproximație, întrucît el este mai mult o umplutură de pămînt, cărată aici fie mai înainte de construirea bazilicii, fie o dată cu clădirea ei, pentru a constitui o bază de susținere a zidurilor. În pămîntul aparținînd acestui strat am găsit monede, care toate se datează în sec. IV.

¹ În 1953, cu ocazia săpării unei gropi de fîntînă s-a dat peste un mormînt cu inventar, care, va fi publicat în raportul amplu de la acest sector.

² Cu ocazia săpăturilor de la zidul din valul III au apărut mai multe morminte, dintre care unul cu monede de la Valentinian.

În gropile mormintelor, am găsit ceramică obișnuită sec. V—VI, care, împreună cu țiglele folosite la acoperișul scheletelor și purtînd caracteristicile acelorăși secole, cer datarea cimitirului într-o epocă tîrzie.

SECTORUL X

(vezi planul general I, nr. 3)

În campania anului 1956 s-a fixat ca obiectiv de săpătură în suprafața X A₂ urmărirea mării depresiuni α , descoperită în campania precedentă și la a cărei epuizare nu se ajunsese încă. Pe suprafața dintre temelia olbiană nr. 2 și malul de nord, cercetările se opriseră pe nivelul elenistic tîrziu, pe cînd între aceeași temelie olbiană și malul de sud depresiunea fusese urmărită pînă la 2,50 m adîncime. Din ultimul nivel hellenistic — constatat în săpătura anterioară total deranjat — a ieșit totuși la iveală, sub un complex de dărîmături de pietre nefasonate, chirpici și țigle, un fund de locuință de formă rectangulară, a cărei margine a fost prinsă pe laturile est și vest. Podeaua locuinței este de lut ars pe alocuri și se întinde pe o suprafață de $3,60 \times 4,45$ m (v. planul). Cu aceasta s-a epuizat întreg stratul elenistic și dăm numerotarea definitivă a diferitelor nivele în ordinea cronologică a apariției lor, numerotare pe care în campania precedentă o dădusem în mod provizoriu, săpătura nefiind la acea dată epuizată.

Nivel I elenistic (campania 1955) = nivel IV elenistic (campania 1956)

Nivel II elenistic (campania 1955) = nivel III elenistic (campania 1956)

Nivel III elenistic (campania 1955) = nivel II elenistic (campania 1956)

Nivel IV elenistic (campania 1955) = nivel I elenistic (campania 1956)

Un al cincilea nivel elenistic, bănuît în săpătura anterioară, nu s-a verificat în cercetările din anul acesta.

Înainte de a continua săpătura suprafeței XA₂, s-a secționat aceasta pe toată lungimea ei printr-un șanț lat de un metru, care a urmărit stratul inferior celui elenistic pînă la pînza de apă. S-a constatat astfel existența unui strat arhaic, compus din trei nivele, gros de circa 1,80 m.

Cel mai vechi nivel arhaic, nivelul I, apare la 3,80 m adîncime de la solul actual. Acest nivel este reprezentat prin două resturi de locuințe, nr. 9 și nr. 10. Din locuința nr. 9 s-a păstrat o podea arsă, care intră în peretele sud al săpăturii și pe care s-au găsit cîteva fragmente ceramice (amfore) fără decor și un fragment de perete de amforă ioniană cu engobă. Această categorie ceramică este considerată ca mai veche decît cea fără engobă, totuși, ținînd seama de restul materialului din nivelul respectiv, nu poate urca mai sus de începutul sec. VI î.e.n. Un al doilea fragment de podea — nearsă — a locuinței nr. 10 apare pe peretele nord al săpăturii. Este o podea de mult mai mari dimensiuni, deranjată în partea de nord-est și pe care nu s-a găsit nici un fel de material. Acestui nivel îi aparțin gropile V, T și marea groapă μ , în care pătrunde un bordei din nivelul superior, precum și o groapă neidentificată încă, deoarece cea mai mare parte a ei intră în peretele nord al săpăturii. Fundurile acestor gropi pătrund în nisipul marin. Materialul recoltat din gropi și din restul nivelului constă aproape exclusiv din fragmente ceramice ioniene. Cea mai frecventă categorie este aceea a amforelor, care sînt — cu excepția puținelor fragmente — fără engobă. Decorul este cel obișnuit din benzi. Destul de frecvent apar și fragmente de boluri, databile în prima jumătate a sec. VI î.e.n. Ceramica indigenă de tip hallstattian, din pastă

neagră, cu brîu alveolar, strîns legată tipologic de cea de la Tariverdi, se găsește foarte puțină și numai în stare fragmentară.

Mult mai bogat în material arheologic apare cel de-al doilea nivel arhaic, reprezentat prin urmele locuințelor nr. 7 și nr. 8, surprinse la 3,60 m adîncime de la sol și prin resturile unui bordei de formă rectangulară, care apare în partea de vest a săpăturii (pl. VI/a).

Bordeiul este deranjat în partea de sud-est de gropile β , γ , δ , care coboară din nivelul superior, și deranjează la rîndul lui — după cum am menționat — groapa μ a nivelului I. Adîncimea acestui bordei, după cum apare pe profilul peretelui nord, este de 0,55 m. Pe latura de vest a acestui bordei se constată un prichici din pămînt, destul de bine conservat. Pereții, construiți din împletitură de nuiete lipite cu lut, au trecut prin incendiu, după cum rezultă din resturile de lipitură arsă. Podeaua apare de asemenea arsă și fărîmitată. Din acest bordei s-au recoltat numeroase fragmente de amfore din categoriile amintite, un fragment de buză de oinochoe rhodiană «cu ochi», databilă în jurul primului sfert al sec. VI î.e.n. și un perete de crater corinthian.

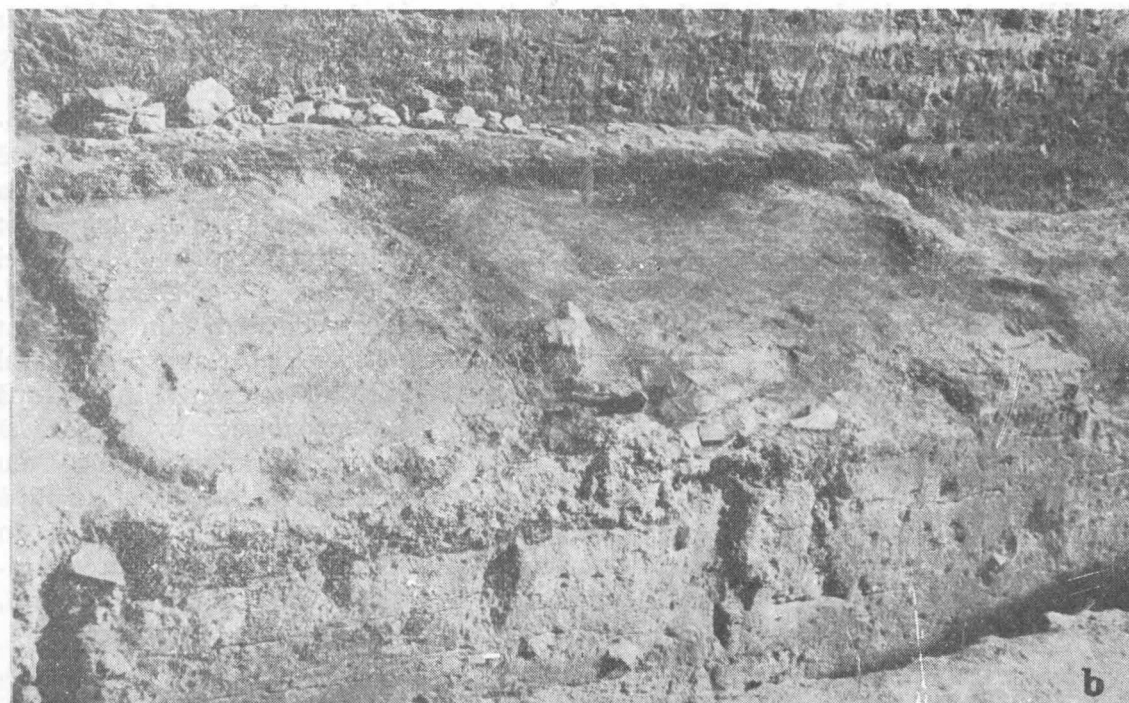
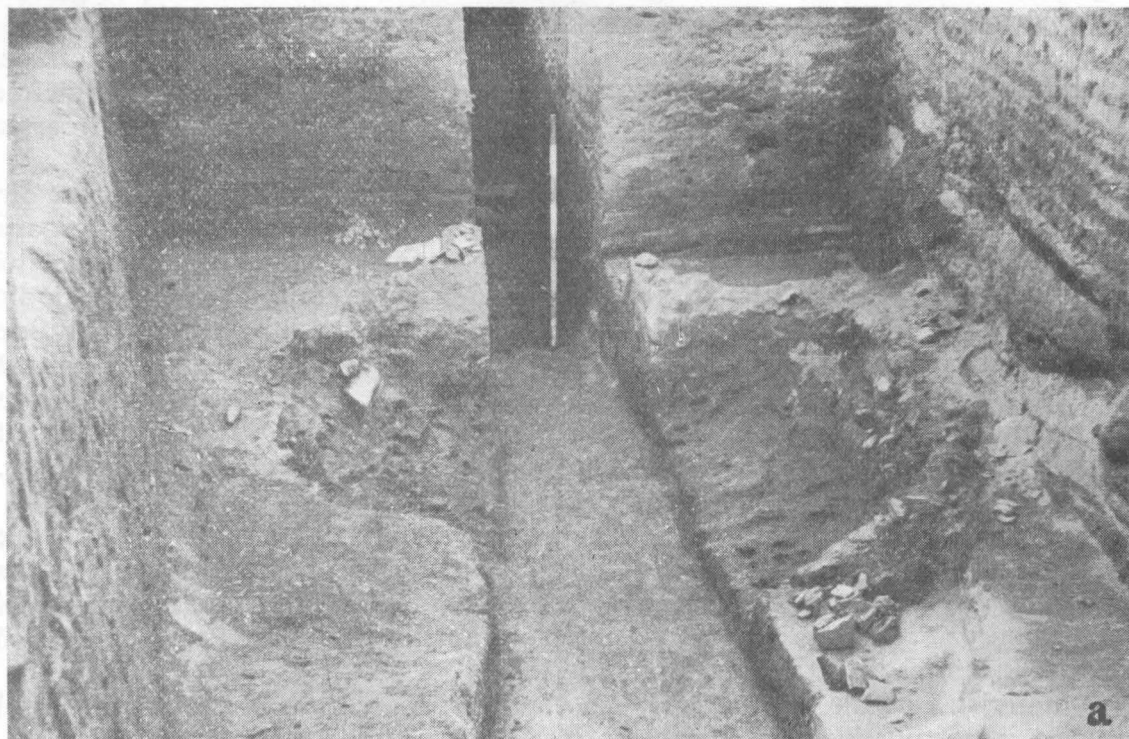
Din locuințele nr. 7 și 8, care apar alăturate, nu s-au păstrat decît podelele de lut. Locuința nr. 8, a cărei podea deranjată pare să se fi continuat spre est, a fost incendiată pentru că podeaua ei apare în întregime arsă. În podeaua locuinței nr. 7 s-a surprins mica groapă ρ cu diametrul de 0,60 m, al cărei fund deranjează podeaua locuinței nr. 10 a nivelului inferior.

Material ceramic în locuințe nu s-a găsit, în schimb acesta apare destul de bogat în restul nivelului. Destul de frecvent se întîlnește în acest nivel ceramica de stil «rhodian», din care menționăm două fragmente de oinochoai «wild-goat style», din primele decenii ale sec. VI. Categoriile ioniene din nivelul inferior se întîlnesc și în nivelul II.

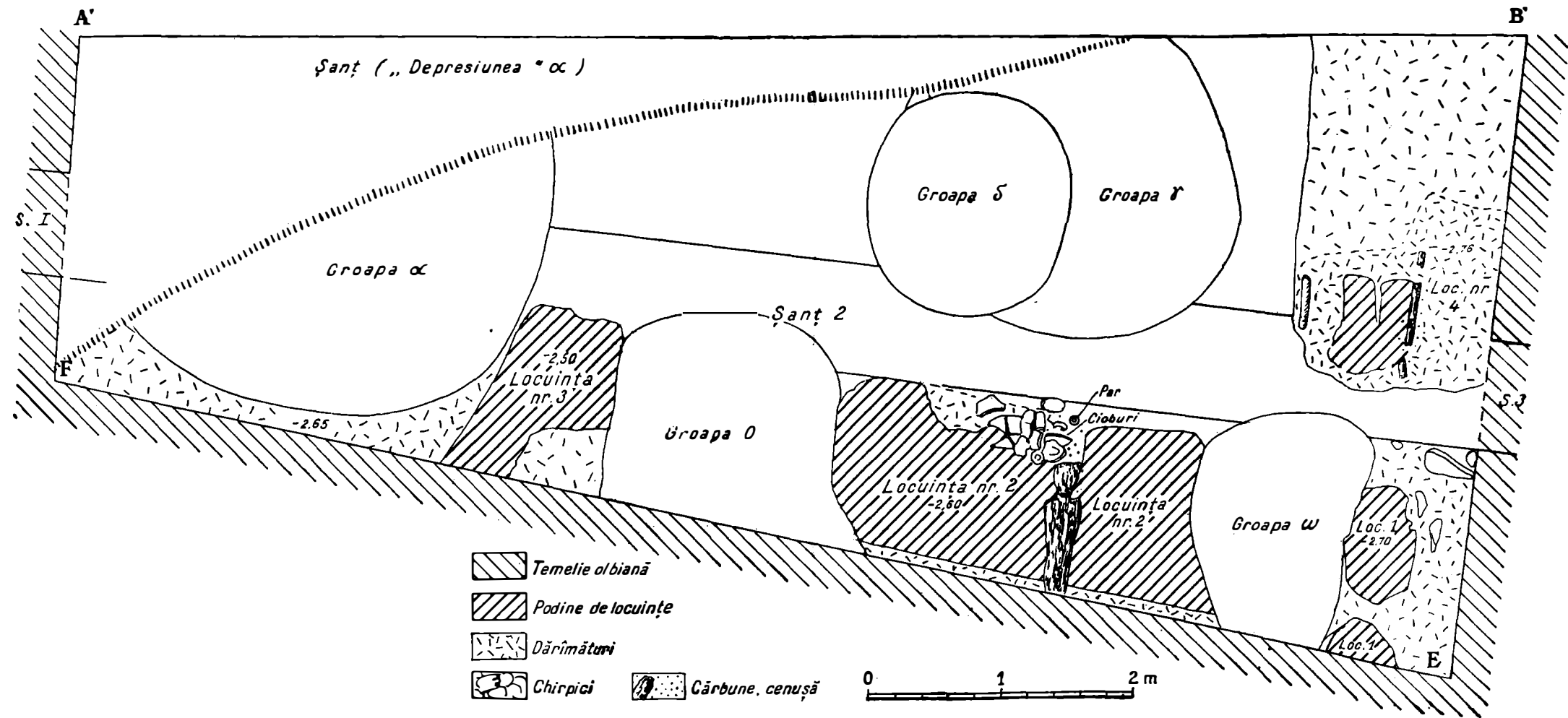
Ultimul nivel arhaic apare la 2,60 m adîncime de la sol. Este cel mai bogat în urme de locuire și pare să fi avut o durată mai lungă de existență. Astfel se explică cele trei faze ale sale surprinse în săpătură.

Prima fază (a) este reprezentată prin locuința nr. 6, găsită la 3,10 m adîncime, din care nu s-au păstrat decît fragmentele unei podele de lut. Se pare că această locuință a fost refăcută în două rînduri, după cum reiese din suprapunerea celor două podele nr. 5 și nr. 1—2, despărțite prin nivelări înguste de nisip, fapt care explică atît lipsa unui material *in situ*, cît și a dărîmăturilor primei și a celei de-a doua locuințe. Ultimele două podele reprezintă faza *b* și *c* a acestui nivel. Toate trei podelele (*a*, *b*, *c*) apar tăiate de groapa ω , care coboară dintr-un strat deranjat de o nivelare ulterioară, elenistică. Cărei epoci ar fi putut aparține stratul respectiv nu putem ști, judecînd după materialul găsit, însă putem bănuî, după materialul dintr-o groapă similară, δ , că ar putea fi eventual sec. V. În această groapă a ieșit la iveală, alături de fragmente ioniene, buza unui crater attic cu torți «à colonettes» și mai caracteristic încă pentru acest secol, un fund de cupă cu palmete imprimate, decor care începe să fie întrebuițat din sec. V î.e.n. În sfîrșit, dintr-o a treia groapă, σ , care stratigrafic se leagă cu ω și δ , a apărut o strachină din argilă cenușie, o categorie ceramică întîlnită încă din epoca arhaică, dăinuind pînă în elenistic.

Cea mai concludentă în datarea acestui nivel este faza *c* (pl. VII) a acestuia, reprezentată prin podelele locuințelor nr. 1 și 2 (pl. VI/b) surprinse la —2,60 m adîncime. Locuința nr. 2 păstrează urmele unui incendiu puternic, după cum reiese din podeaua arsă, din resturile unui par carbonizat și din bulgării de chirpici ars. Sistemul de locuire este cel constatat și în nivelul inferior: locuințe

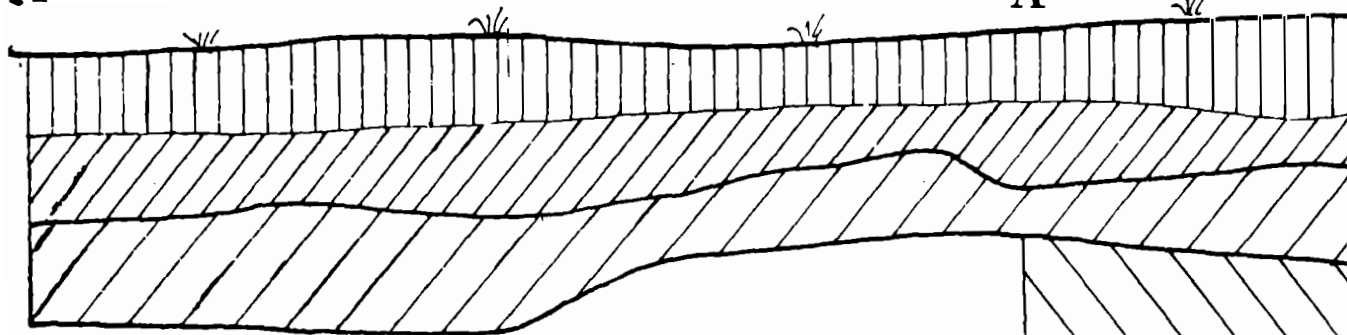
Pl. VI. — Sectorul X: a) bordeiul din nivelul II arhaic; b) locuințele nr. 1 și 2 din nivelul III arhaic, faza C.

Pl. VII. — Histria 1956. Sectorul X, suprafața X A₃. Nivelul III arhaic, faza C.

A

A'

Humus actual

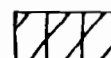
Strat roman

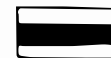
Negru cenușiu (cimitir)

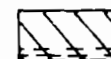
Pământ castaniu

Nivelare de pământ lutos
cu urme de arsurăStrat
elenistic

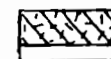
Temelie olbiană

Pământ de umplură
lutos cu urme de arsurăUmplutură cu material elenistic } Șanț de
" " " arhaic } apărare (?)

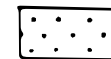
Cărbune

Strat
arhaicPământ castaniu închis
Lut

Nivel II

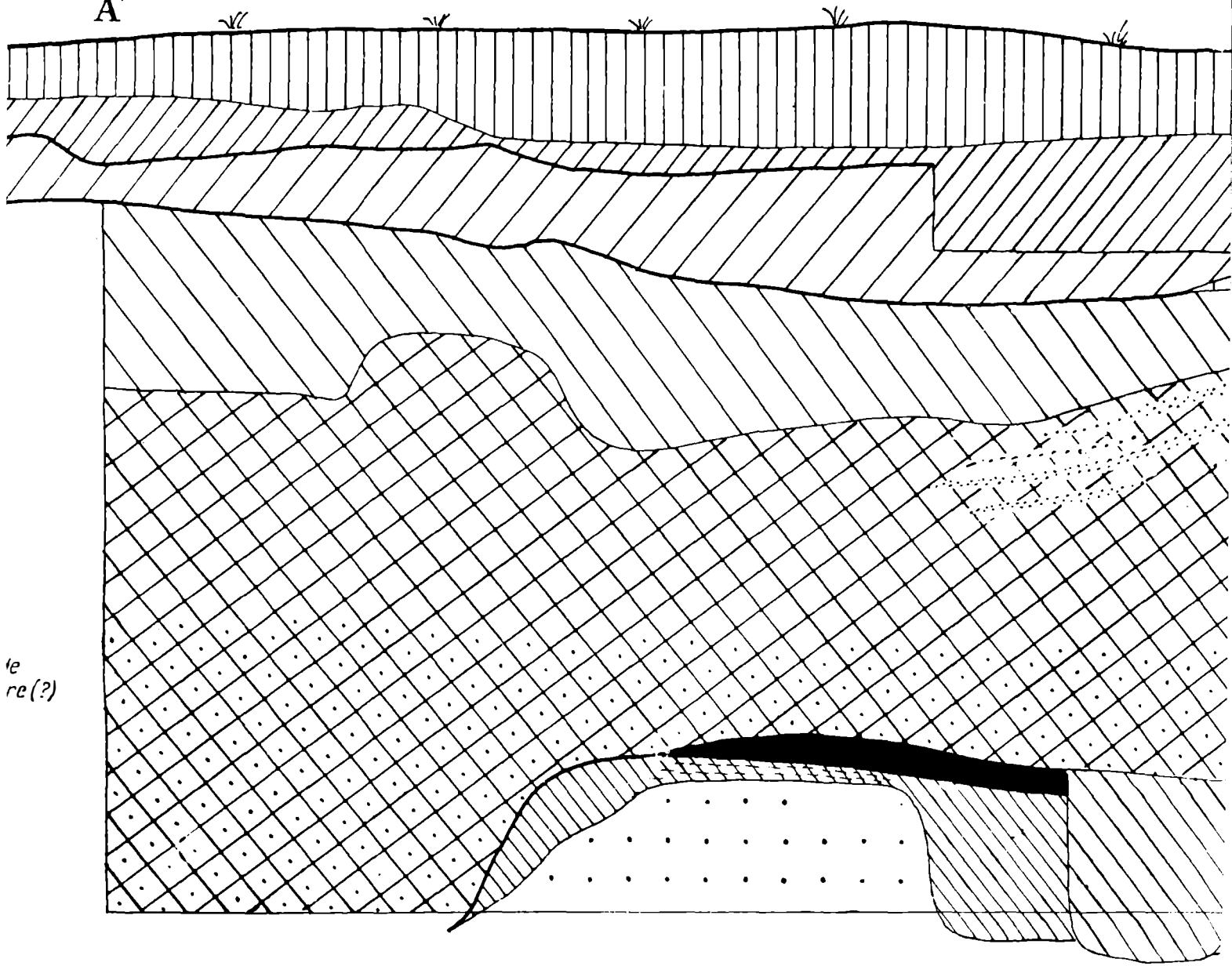
Arsură
PodeaLut
Pământ nisipos

Nivel I

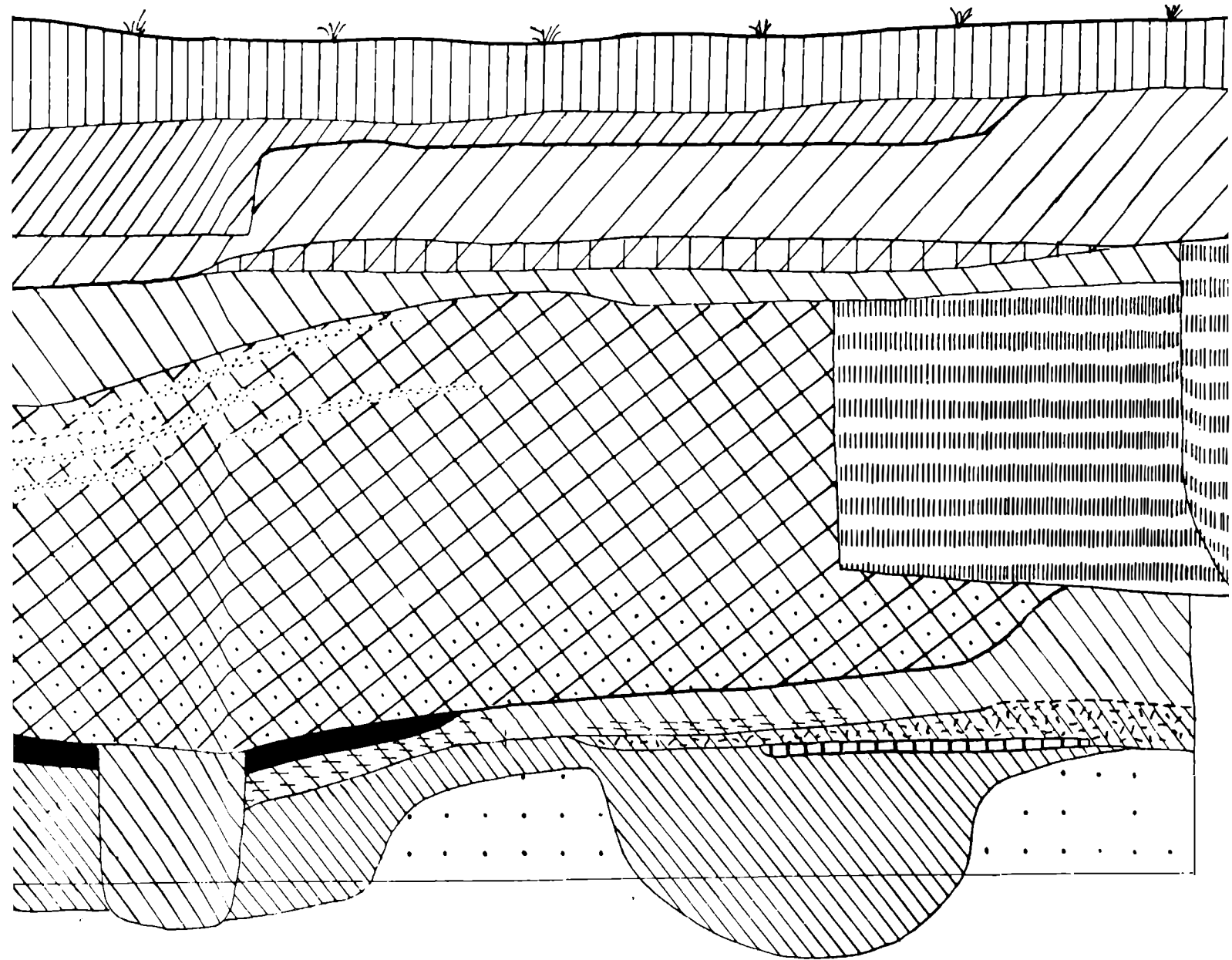
Nisip marin

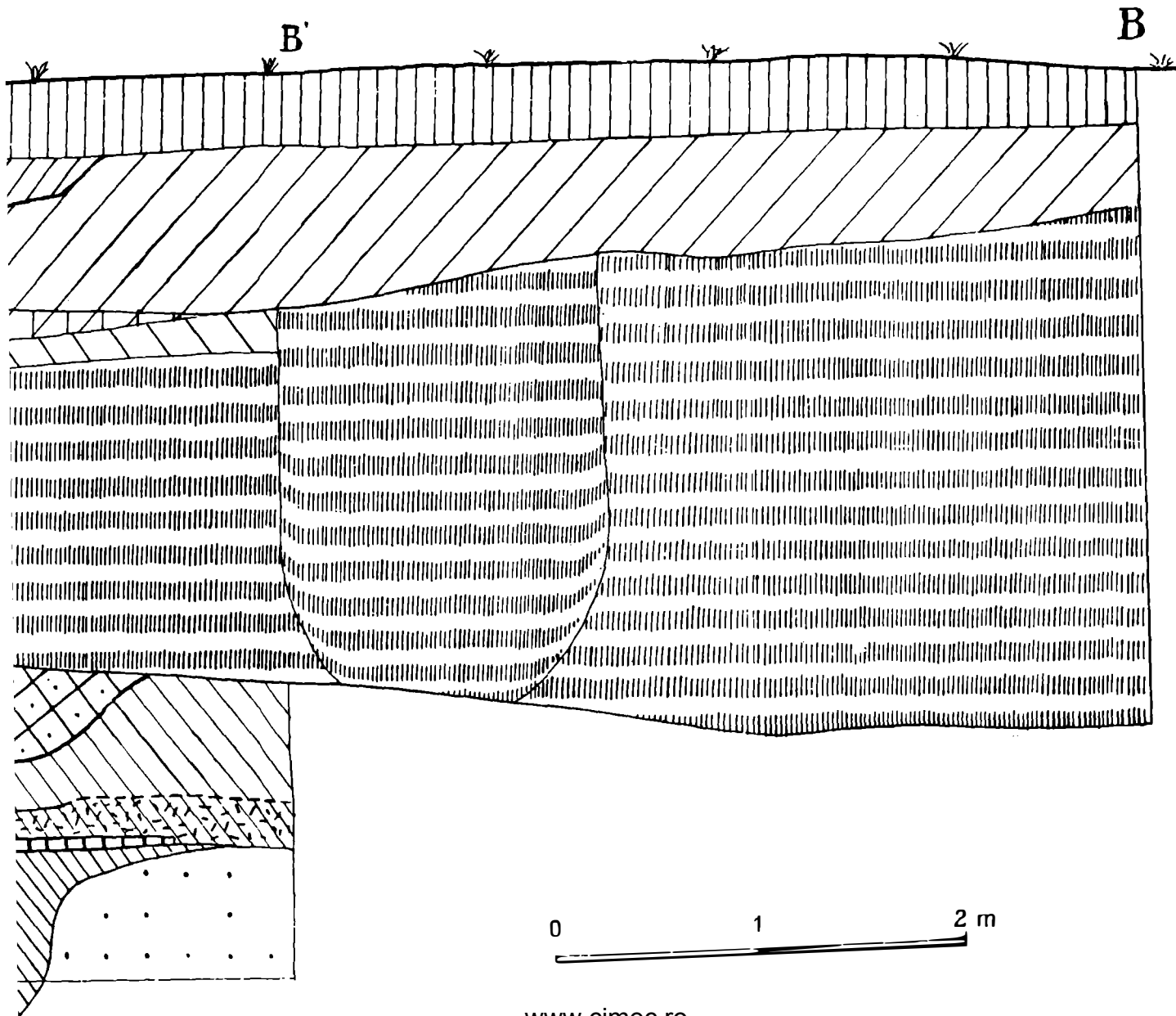
A'

re (?)

B'

alăturate, cu un perete despărțitor între ele. Pereții se arată a fi fost construiți din împletitură de trestie lutuită. Mai puține resturi prezintă locuințele nr. 3 și 4, din care nu s-au păstrat decît petece de lut și resturi de pari carbonizați împreună cu cîțiva bulgări de chirpici.

Pl. IX. — Situla stil Fikellura din groapa α , nivelul III arhaic.

Gropile acestui nivel sînt α , β , γ , care au dat la iveală un material ceramic excepțional de bogat și valoros, material care se leagă strîns din punct de vedere cronologic cu cel recoltat de pe nivel. Pe podeaua locuinței nr. 2 s-au găsit fragmente de amfore ioniene și, mai prețios pentru datarea nivelului, un fragment de crater

attic cu figuri negre, databil în jurul jumătății sec. VI î.e.n. Materialul din gropi cuprinde în afară de fragmentele de amfore cu și fără engobă, ceea ce dovedește o circulație paralelă a acestora, categorii ceramice noi: attic și Fikellura. Remarcabil este fragmentul de skyphos cu figuri negre, care după tratarea oarecum neglijentă a scenei — nimfe urmărite de satyri — se așază în al treilea sfert, probabil spre sfârșitul lui, al sec. VI. Tot atât de însemnată pentru datarea nivelului este și situla Fikellura, aproape întreagă, cu decor anthropomorf — și, ceea ce este foarte rar pentru această categorie, cu incizii (pl. IX). De remarcat existența ceramicei «rhodiene» și în acest nivel, databil după material în a doua jumătate a sec. VI î.e.n., dar nu atât de abundentă ca în nivelul inferior.

Săpătura din anul acesta a dat la iveală în partea de nord trei nivele arhaice nealterate. În partea de sud a săpăturii nivelele III și II nu s-au putut prinde, iar gropile α , β și γ apar parțial tăiate de «depresiunea» α , care coboară pînă la 4,40 m adîncime, după cum se constată pe profilul peretelui sud (pl. VIII). Urmărită pe plan, marginea acestei depresiuni arată o direcție est-nord-est—vest-sud-vest. Dacă partea superioară a umpluturii acestei depresiuni conține material ceramic eteroclit, în partea ei inferioară materialul apare în totalitate arhaic. Faptul că gropile sînt tăiate de această «depresiune» înseamnă că nu avem de-a face cu un fenomen geologic, ci cu o lucrare omenească. Toate indiciile ne duc la concluzia că săpătura a urmărit aproape longitudinal un mare șanț cu direcția arătată. Profilul peretelui est al săpăturii ne arată că acest șanț coboară din ultimul nivel arhaic și taie nivelele inferioare. La o dată cînd acest șanț nu a mai avut întrebuințare a fost astupat cu pămîntul care fusese scos din el și fusese pus, probabil, ca val alături. Astfel se explică faptul că materialul din umplutura lui, de la 2,60 m pînă la fund, este exclusiv arhaic. A urmat apoi o nivelare — probabil în epoca elenistică, după cum dovedește materialul eteroclit din partea superioară a «depresiunii», peste care s-au așezat locuințele primului nivel elenistic. Funcția acestui șanț, judecînd după analogiile oferite de situația similară de la Olbia¹, poate să fi fost aceea de șanț de apărare al așezării de la sfîrșitul sec. VI î.e.n. Se impune în campania viitoare urmărirea acestui șanț, care va duce implicit la delimitarea așezării din această vreme.

SECTORUL Z₂

(vezi planul general I, nr. 5)

Rostul lucrărilor desfășurate în sectorul Z₂ a fost acela de a se termina secțiunea deschisă în 1955, din care rămăsese o mică porțiune spre vest nesăpată pînă la epuizare.

Rezultatele acestor cercetări se pot rezuma la unele mici completări ale situațiilor anterioare. Urmele de așezare sînt foarte puține, constînd dintr-un complex de temelie olbiană și cîteva fragmente de podele din stratul elenistic, la care se adaugă și un alt fragment de podea, probabil din sec. V—IV, după poziția stratigrafică a întregului sector, materialul nefiind concludent.

În ceea ce privește necropola romană de pe platoul din vest, s-au mai descoperit încă cinci morminte, ajungîndu-se în total la cifra de 27. Se constată același ritual de înmormîntare (vezi raportul preliminar din 1955), adică scheletul protejat de țigle sau pietre, toate fără obiecte de inventar, încît descoperirea lor nu contribuie cu nimic la îmbogățirea materialului documentar. Ar fi de remarc

¹ B. Farmakovsky, AA, 1908, col. 183 (raportul despre săpăturile de la Olbia).

mormîntul 26, de adult, care a avut groapa rectangulară și mărginită de jur împrejur de pietre de șist și calcar, așezate pe cant în chip de sicriu. E primul mormînt de acest fel pe platou, legîndu-se de un alt mormînt, descoperit tot în acest an în sectorul bazilicii romane tîrzii, care are în plus plăci de piatră deasupra scheletului. Lipsa inventarului face imposibilă, deocamdată, încadrarea crono-logică mai strînsă a acestor mormînte.

Printre problemele importante pe care le-au pus rezultatele săpăturilor din anul precedent, a fost aceea a descoperirii unui zid masiv, probabil de incintă, construit în piatră de șist verde local legat cu pămînt, cu o grosime totală la temelie de 2,60 m — anterior epocii elenistice, din punct de vedere crono-logic — care cerea o cît de mică cercetare pentru confirmarea, chiar foarte sumară, a problemelor pe care le punea. S-au făcut pentru aceasta trei mici secțiuni transversale pe direcția presupusă a zidului și rezultatele confirmă existența lui pe o lungime de circa 35 m (fig. 5).

Secțiunea nr. 1 la sud de săpătura din 1955, lungă de 7 m, lată de 2 m, orientată est-vest, transversală pe zidul orientat nord-sud, a dovedit existența a două nivele elenistice, care suprapun zidul. Sub ele se află un pămînt de umplutură și diferite gropi, rezultate probabil din neregularitatea terenului în urma dezafectării zidului. La adîncimea de circa 2 m a apărut un complex mare de dărîmături din piatră de șist verde local și calcar, al căror aspect general permite atribuirea lor zidului, deranjat în acest punct. Pe de altă parte, spre vest și est de traseul lui apar cîteva pietre mari, unele fasonate, dispuse regulat, care ar putea fi urma vreunui turn; în orice caz, complexul de pietre de aici indică o schimbare de situație. În pămîntul de umplutură de deasupra dărîmăturilor s-au găsit fragmente dintr-un crater mare cu figuri roșii (fig. 6), databil în sec. IV, ceea ce denotă că în această vreme zidul nu mai era în funcțiune.

Secțiunea nr. 2, 5 × 1 m a fost trasată în imediata apropiere a săpăturii din 1955, orientată est-vest. Aici zidul s-a păstrat foarte bine. De la nivelul lui actual,

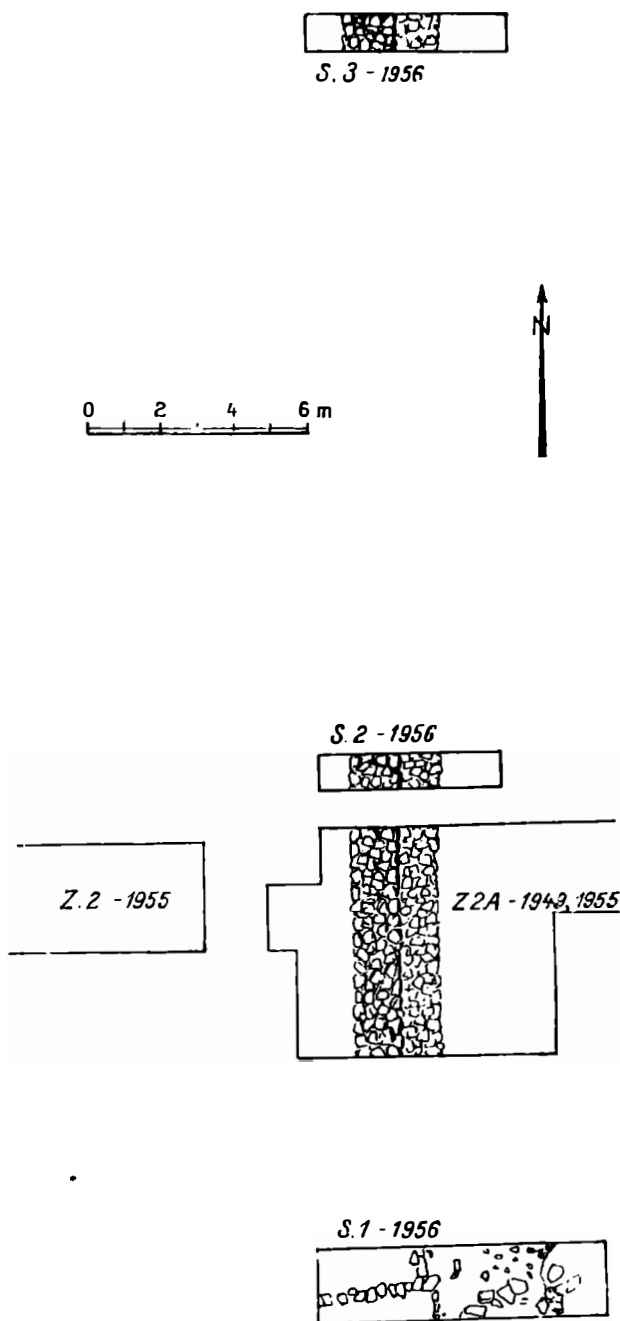

Fig. 5. — Planul secțiunilor 1, 2 și 3 din sectorul Z₂.

pe profilul peretelui de sud se văd perfect, pe o grosime de 50—60 cm în sus, dărîmăturile. Deasupra acestei situații se păstrează urmele a două nivele elenistice și o groapă în care s-a găsit un kantharos, aproape întreg, databil în sec. III î.e.n., restul materialului ceramic mergînd pînă la sfîrșitul epocii elenistice.

Secțiunea nr. 3,5 × 1 m a fost plasată la o distanță ceva mai mare spre nord. Zidul a fost prins și aici aproape în condițiile de mai sus. Pe profilul peretelui de nord se vede succesiunea a trei nivele elenistice deasupra zidului și a

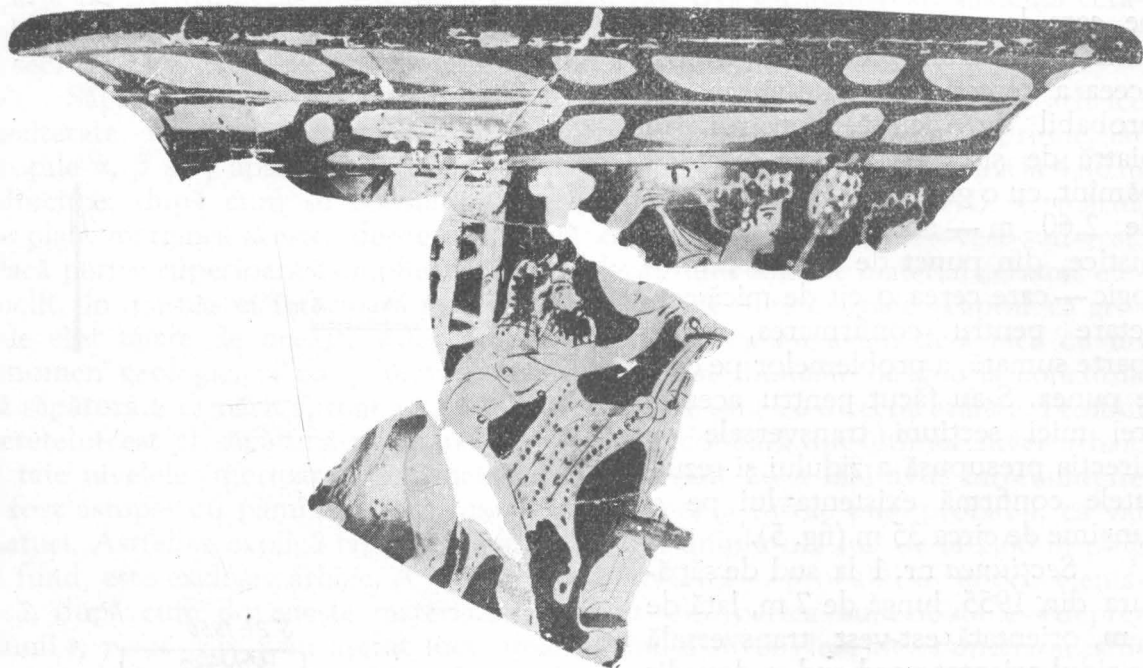

Fig. 6. — Fragment dintr-un crater cu figuri roșii, sec. IV î. e. n. Sectorul Z₂.

complexului lui de dărîmături, cel mai vechi fiind marcat de o podea groasă, arsă. Latura de est a zidului, care reprezintă corpul de fundație, s-a prins în orientarea normală și nederanjată, cealaltă latură e deranjată, sau poate se va vedea mai bine în cercetările viitoare care vor merge mult mai în amănunțime.

Deosebit de interesantă a fost apariția, în această mică secțiune, a două cuptoare de tipuri diferite, mai ales fiind primele apărute pînă acum în săpăturile de pe platoul din vestul cetății. Primul cuptor e construit în pămînt, în formă de jumătate de sferă, lipit în interior. Construcția lui mai amănunțită nu a fost urmărită din lipsă de timp și pentru faptul că a apărut în colțul secțiunii, situația nepermițîndu-ne o lărgire a săpăturii. Aparține penultimului nivel elenistic. Al doilea cuptor e anterior epocii elenistice, probabil pe la începutul sec. IV î.e.n. Forma lui e circulară, nu se păstrează gura, fiind tăiat de o groapă, e săpat în pămînt 40—50 cm. În mijloc a avut un stîlp rotund de susținere a părții superioare. În interiorul cuptorului nu s-a găsit material concludent: multă arsură și chirpici rectangulari de 40 × 25 × 15 cm, turnați în tipare.

Din cele arătate mai sus reiese că problema cea mai importantă în acest sector o pune prezența zidului de incintă, cel mai vechi pînă în prezent față de celelalte incinte, constatat pe o lungime de circa 35 m; stratigrafic și după material se plasează înaintea epocii elenistice, poate scos din funcție la începutul ei. Monumentul merită atenția unei cercetări mai amănunțite și pe plan mai mare.

S-au mai făcut, în acest sector, cîteva secțiuni pentru cercetarea zidului de incintă roman¹ pentru cercetarea lui în capătul de nord spre lacul Sinoe, în zona inundabilă (vezi planul general I, nr. 9). S-au executat nouă secțiuni mici de urmărire — perpendiculare și paralele pe traseul zidului — pînă spre malul propriu-zis al lacului. Primele două secțiuni au dat la iveală porțiuni din temelia construcției la adîncimi variabile între 0,20 și 0,40 m față de nivelul lacului. În următoarele șanțuri, săpate între 0,70 și 1,40 m adîncime, nu s-a mai putut constata în clisa și apa tulbure care țîșnea din tranșee, decît o masă amorfă de blocuri cu resturi de mortar, care se desfăcuse în contact cu apa (ultima secțiune spre nord, la 4 m depărtare de malul lacului, n-a mai permis urmărirea complexului de pietre, deși s-a mers pînă la 2 m adîncime).

Deoarece complexele de pietre înaintează pe direcția nord-sud pe aceeași linie și în continuarea zidului de incintă, trebuie să admitem că masele de bolovani, cu resturi de mortar, nu reprezintă decît continuarea spre nord în linie dreaptă, a zidului mare de incintă roman, pînă aproape de lac.

SECTORUL NECROPOLEI TUMULARE

(Vezi planul general I, nr. 6)

Cercetările din zona tumulară au continuat în campania 1956, după aceleași criterii hotărîte în 1955².

S-a ales un număr de movile din încă trei grupe, toate în regiunea de plajă a lacului Sinoe și Histria, adică în zona în care inundațiile periodice de primăvară și toamnă amenință complexele tumulare cu completa distrugere.

Din primul grup situat pe extremitatea vestică a teritoriului cetății, s-au cercetat doi tumuli de dimensiuni mijlocii (M. VII/1956, diametrul maxim de 13,30 m; M. VIII/1956, diametrul maxim 18,11) și înalte pînă la 1,20 m.

Movila VII era formată dintr-un pămînt nisipos, foarte bogat în resturi de fragmente ceramice arhaice, de epocă bună greacă și elenistică, care provin, probabil, din așezările periferice ale coloniei histriene. Într-unul din sectoare (S. 2, orientat sud—sud-vest) s-a găsit un complex de obiecte ce constituiau, probabil, o ofrandă funerară. Pe solul antic erau așezate în evantai trei recipiente: o cană cu toartă cu firnis roșu, un balsamariu de sticlă și un mic borcan de tip Latène, lucrat cu mîna, dintr-o pastă proastă și arsă insuficient. Vasele erau culcate toate cu gura spre sud (fig. 7/a—c). În restul movilei și în șanțurile radiale și exterioare movilei, deschise pentru control, nu s-a aflat nici un alt complex, încît lipsa mormîntului și prezența totuși a celor trei vase, care se pot data bine din a doua jumătate a sec. I pînă în a doua jumătate a sec. II e.n., ne face să credem că movila VII e un tumul cenotaf.

Movila VIII. La circa 8 m la sud—sud-est de prima, avea o formă mai aplatizată, datorită zonei inundabile. Săparea sa în același strat bogat în fragmente ceramice grecești ne-a dus la constatarea unei noi gropi de ofrandă, în care printre multe resturi lemnoase arse se afla și o strachină înaltă cu firnis roșu și fragmente dintr-o cană paralelipipedică, de sticlă (fig. 7/d).

Sub nivelul de călcare, puțin excentric față de centrul actual al movilei, s-a găsit mormîntul, pentru care s-a ridicat movila. Sub o masă de cioburi eteroclite, se aflau resturile (parte din crani și oasele picioarelor) unui schelet,

¹ Vezi Histria I, 1954, p. 285 și urm.

² Cf. *Materiale*, IV, 1957, p. 55.

orientat vest-sud-vest—est-nord-est. Mormîntul nu conținea nici un inventar, iar resturile incomplete ale scheletului (mormîntul n-a fost răvășit) par să arate că în mormînt nu s-au depus decît părți din corpul decedatului. Datarea complexului funerar este determinată de obiectele găsite în groapa de ofrandă, care corespunde în timp sec. I—II e.n.

Movila IX face parte din aceeași grupă cu movila IV săpată în 1955. Forma sa accentuat elipsoidală e datorită spălării repetate a apelor zonei de inundație,

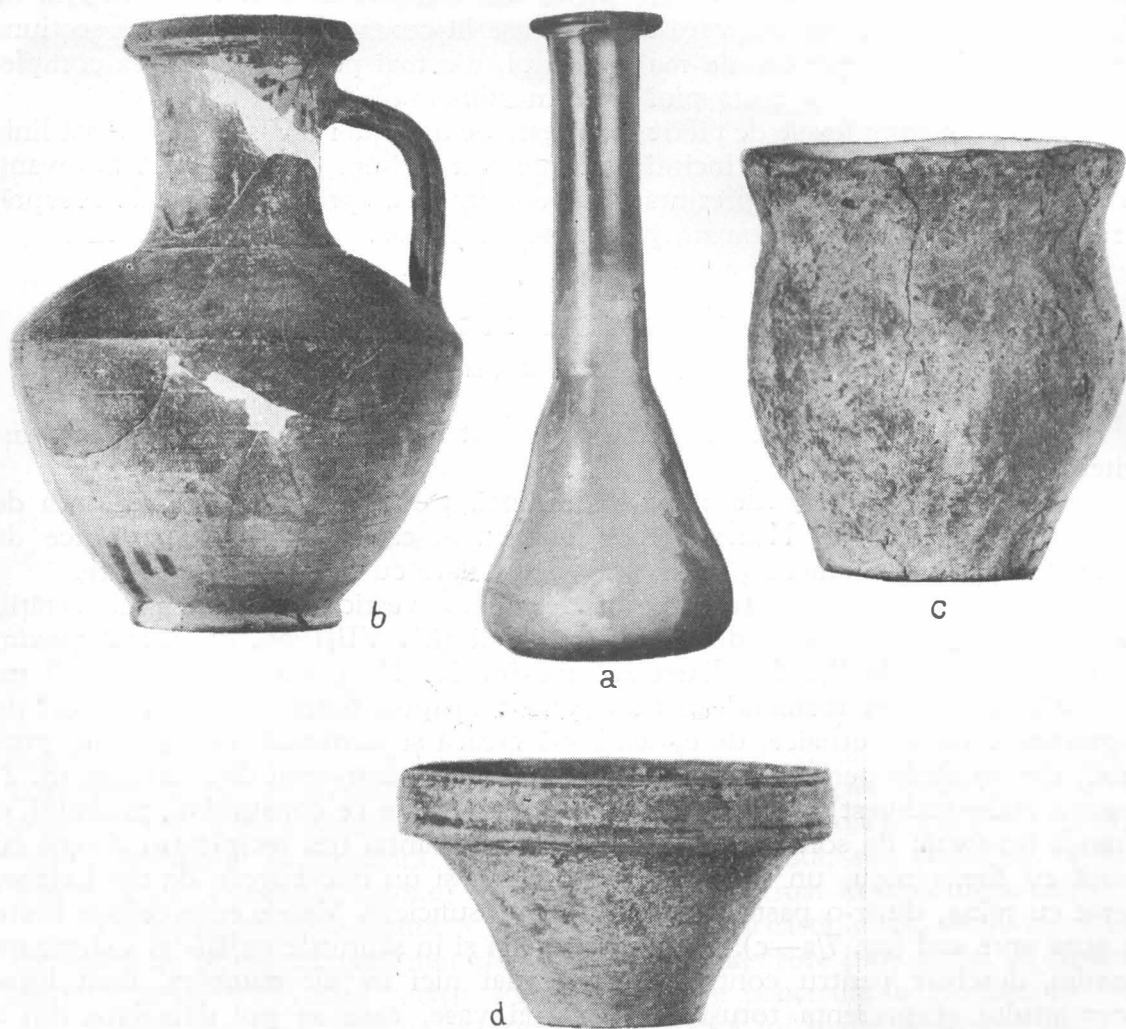

Fig. 7. — Vase din movilele VII și VIII.

provenite din lacul Histria (o prelungire mai spre continent a lacului Sinoe). Folosind metoda săpării în sectoare, cu profile amenajate în cruce, s-a constatat din primele zile că în partea nordică, sub mantaua movilei, se află un inel de piatră făcut din bolovani și lespezi de piatră, care nu corespundea cu forma actuală a movilei. Descoperirea ringului de pietre a impus modificarea săpăturii, deoarece movila și ringul formau de fapt două unități bine deosebite. S-a procedat prin urmare la secționarea ringului de piatră în două sectoare, urmărindu-se prin șanțuri înguste și conturul estic al complexului de piatră. În același timp, s-au continuat și lucrările de cercetare a movilei (fig. 8).

Cercetările au constatat la movila IX trei faze de construcții. Prima etapă corespunde unei vechi movile, formată dintr-un pământ nisipos, amestecat cu argilă (devenit mai târziu mîlos din cauza înaintării zonei de inundație a lacului), care a fost ridicată pentru un mormînt de înhumăție, situat aproximativ în regiunea centrală a tumulului. Mormîntul (notat pe planul de situație M. II) a fost distrus de lucrarea mai târzie a cercului de piatră, care a spart și o amforă de tip rhodian sec. III—II e.n., ce probabil constituia o parte din inventarul funerar.

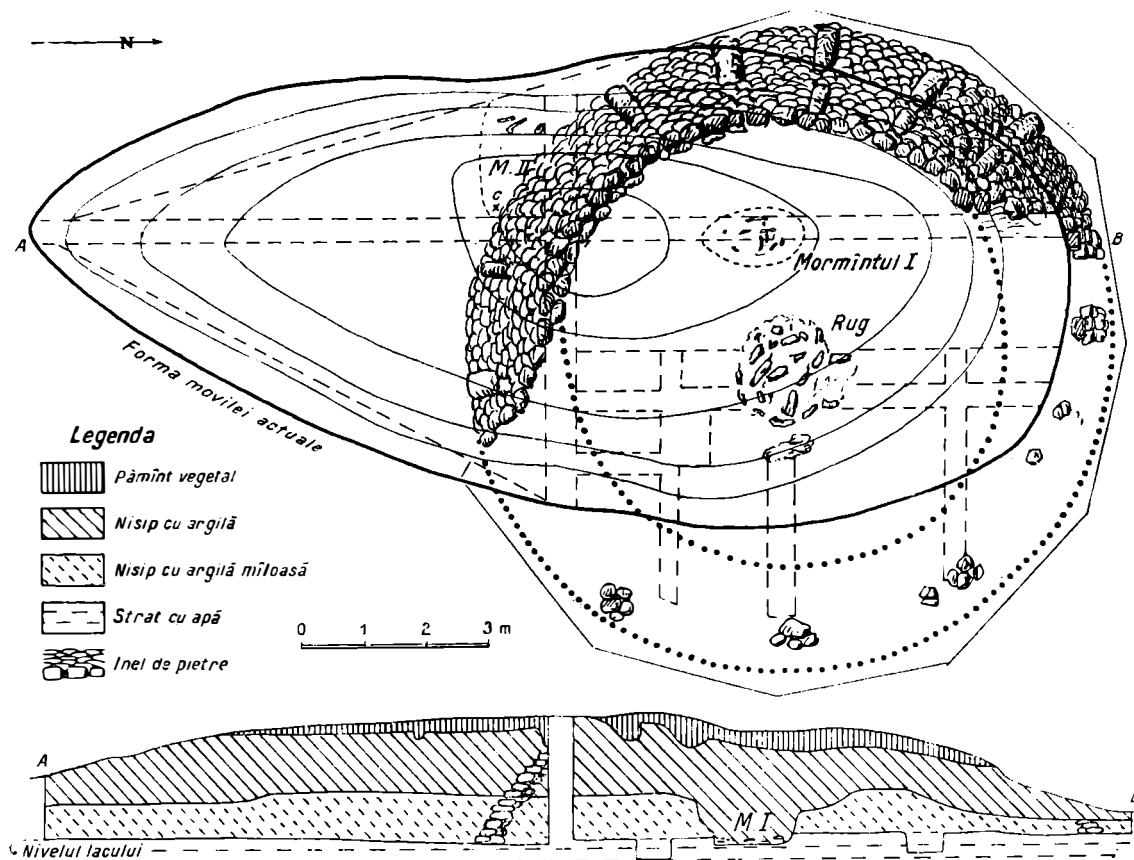

Fig. 8. — Planul și profilul movilei IX.

Vechea movilă a fost într-o epocă posterioară parțial cuprinsă în ringul de pietre, care a folosit mantaua movilei ca un nucleu, în jurul căruia s-a ridicat ringul. Construcția circulară a fost lucrată din bolovani de piatră mare și stătoasă și bolovani de formă neregulată. Mai întîi s-au așezat pe vechiul nivel mici grămezi de pietre dispuse pe arc de cerc, peste care s-au ridicat blocuri în picioare, puțin aplecate peste vechea manta a movilei, utilizată drept nucleu. În spațiile libere dintre lespezi, s-au îngrămădit, destul de ordonat, bolovani mari și mici, formînd o masă compactă, continuă.

Lucrarea ringului nu s-a executat decît în sectorul de vest, cel opus, răsăritean, rămînînd doar la faza incipientă a fixării pietrelor în grămezi, pe arcul movilei. Motivul neterminării construcției nu poate fi explicat, cu atît mai mult cu cît vechea movilă, mai puțin extinsă spre est, nu depășise niciodată inelul de piatră (de o dărîmare sau de o demantelare a ringului în zona de est nu poate fi vorba, deoarece nu s-au găsit absolut deloc pietre risipite în vecinătate, iar

grămezile-jaloane nu au fost mișcate). Cu toate că ringul de piatră a fost terminat, el a servit pentru a adăposti un mormînt de incinerație săpat în mantaua vechii movile (M. I). Mormîntul de formă ovală conține o cantitate mare de oseminte arse, depuse pachet pe fundul gropii funerare, dar fără a poseda vreun inventar. Șanțurile de control din spațiul ringului au surprins la circa 0,40 m mai jos decît deschiderea mormîntului I, exact în centrul ringului, o altă groapă, de această dată perfect circulară, în formă de puț, în care s-a găsit o cantitate apreciabilă de cărbune, cenușă și puține oseminte carbonizate. Pereții puțului, tare și adînc înroșiți, indică o combustie puternică, care poate fi atribuită rugului funerar a mormîntului I. Nici în rug nu s-a găsit absolut nici un obiect.

Lipsa oricărui inventar îngreunează mult datarea celei de-a doua etape de înmormîntare. Singurele indicii care servesc pentru o vagă fixare în timp sînt cîteva fragmente de vase elenistice de factură locală, descoperite în stratul ce acoperea ringul, și două fragmente dintr-un flacon de sticlă, databile aproximativ în sec. III—I î.e.n. O fixare în timp puțin mai strînsă ne-ar putea-o indica complexe funerare de incinerație din cimitirul plan găsit în jurul movilei VI/1955, care se aseamănă parțial cu descoperirea din movila IX/1956.

Ultima fază a istoriei movilei săpate nu mai aparține lucrărilor umane, ci manifestărilor eolice și marino-lacustre, care au modificat forma antică a celor două complexe la forma de astăzi.

Movila X se află la circa 10 m sud de movila cu ringul de pietre. De dimensiuni mici (diametrele de $8,20 \times 7,75$ m) se apropie ca structură și conținut funerar de M. IX. Prezența unui mic rug (resturi de cărbune de lemn, arsură intensă care a colorat pămîntul nisipos de la baza movilei) și un mormînt de incinerație alăturat, ce constă exclusiv din oase calcinate, nu pot oferi o datare în timp decît vagă și aceasta prin analogie cu complexe funerare din M. IX și cu complexe din cimitirul plan din zona movilei VI/1955.

Cel de-al treilea grup de movile cercetate a fost ales pe malul de est al lacului Sinoe.

Movila XI, de format mic (diametrul mare 12,5 m, înălțimea 0,60), era sensibil aplatizată prin acțiunea continuă a apelor care inundă această porțiune a plajei în anotimpurile ploioase. Tumulul zăcea pe nisipul de plajă, fin, compact, alcătuit din cochilii mărunte de scoici. Movila era formată dintr-o manta de nisip galben, cu rare fragmente ceramice și pietre, protejată de un brîu de pietriș, mai gros la bază, peste care era așternută o a doua manta, de pămînt; această a doua manta, sub acțiunea inundațiilor, s-a deplasat către est, lăsînd dezgolit pe versantul vestic brîul de pietriș. Movila era probabil un cenotaf, deoarece mormîntul său nu a fost găsit; în schimb, la baza primei mantale de nisip a apărut o dungă subțire de arsură și fragmente răzlețe dintr-o amforă. Lateral, în afara brîului de pietriș, la baza celei de-a doua mantale, a ieșit la iveală o zonă de arsură puternică și compactă, în care erau depuse fragmente din două amfore arhaice cu decor în dungi, un lekythos din pastă cenușie, spart pe loc, și fragmente din două strachini mici, decorate cu cercuri concentrice. E vorba probabil de resturile unei ofrande depuse cu prilejul construirii acestui mormînt *in honorem*.

Movila XIII, alăturată de tumulul descris mai sus, avea forma unei ridicături ușoare, precis conturată față de regiunea înconjurătoare. Ca și movila XI, ea a fost ridicată pe nisipul de plajă. Mantaua unică a tumulului era constituită din pămînt negru nisipos, curat, aproape fără cioburi. În centrul movilei, se deosebea pe profil o ușoară albiere făcută în nisipul plajei, în care însă nu a fost descoperit nimic: movila era de asemenea un cenotaf. La marginea ei, sub manta,

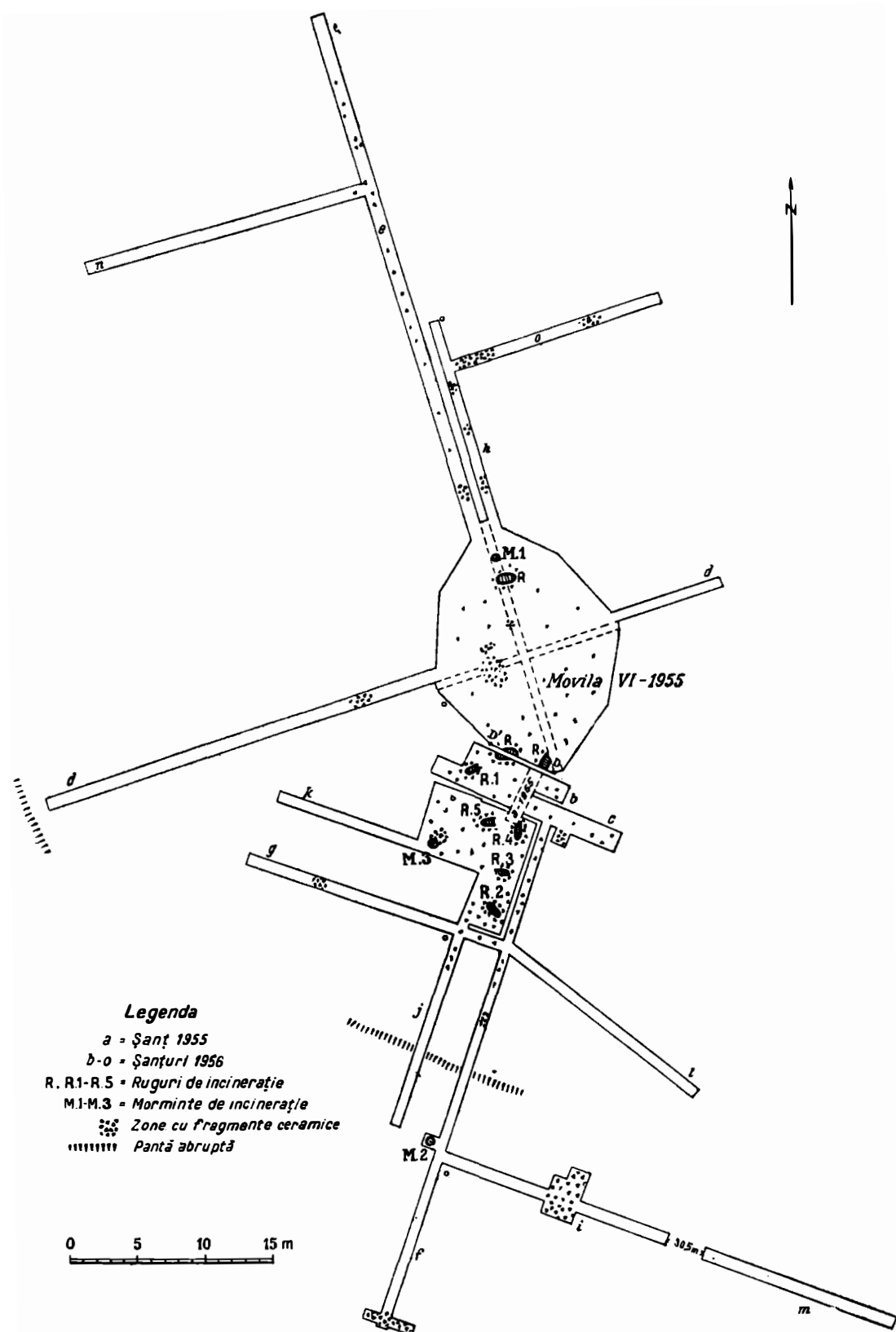

Fig. 9. — Planul de situație al cimitirului plan de incinerare din sectorul necropolei tumulare.

au apărut răzleț câteva cioburi dintr-o amforă arhaică, precum și fragmente dintr-un picior de cupă attică din aceeași perioadă, avînd un *H* incizat pe fund, constituind împreună mărturiile aceleiași forme rituale de prinos adus celui mort pe alte meleaguri.

CIMITIRUL PLAN DE INCINERAȚIE DIN ZONA MOVILEI VI 1955

(vezi planul general I, nr. 6 a)

Săparea în campania precedentă a movilei VI scosese la lumină unele resturi arheologice care nu putuseră fi urmărite îndeaproape și explicate în 1955¹. Aceste

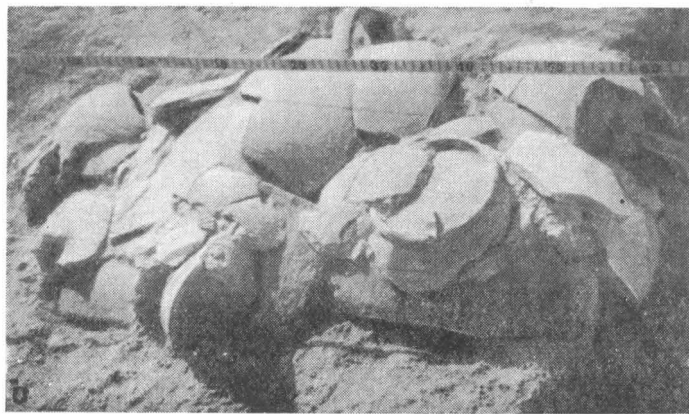
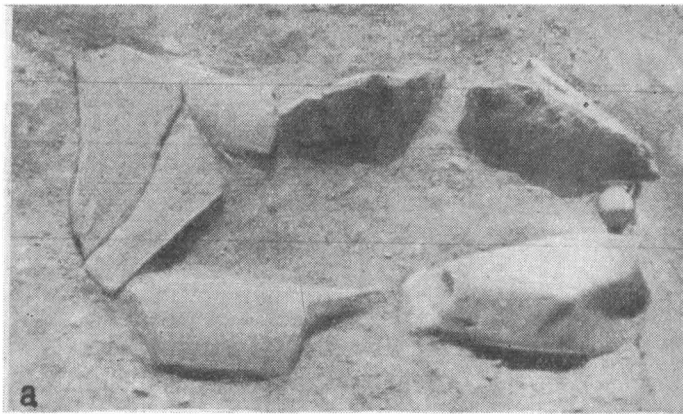

Fig. 10. — Sectorul necropolei tumulare: a) mormîntul nr. 1; b) capacul de fragmente ceramice al aceluiași mormînt.

complexe, situate sub mantaua movilei, cît și în afara acesteia, au fost socotite încă de atunci distincte cronologic și stratigrafic de movila însăși. La data aceea noi le-am luat însă drept indicii ale unui nivel de locuire. În cursul campaniei din 1956, aceste complexe au format obiectul unei cercetări speciale. Săpăturile au avut aici un dublu scop: examinarea și explicarea în amănunt a acestor resturi, precum și stabilirea suprafeței pe care ele se întind. Astfel s-au trasat o serie de șanțuri lungi și înguste, orientate sud-nord, perpendiculare pe pantele abrupte care coboară spre lacul Istria și de-a lungul platoului, spre nord (vezi planul de situație al cimitirului, fig. 9).

Spre surprinderea noastră s-a constatat aici existența unui interesant cimitir plan, anterior stratigrafic movilei VI/1955, care prezintă unele caracteristici pentru moment necunoscute în regiunea coloniilor grecești din Pontul stîng. Cimitirul se compune din două grupe de com-

plexe arheologice, înrudite ca semnificație și contemporane: e vorba pe de o parte de morminte de incinerare în groapă fără urnă, pe de altă parte de resturi arheologice, deocamdată mai puțin clare, pe care le-am numit provizoriu «ruguri».

Din primul grup au fost descoperite trei morminte.

Mormîntul 1, cel mai bogat dintre ele, se afla în peretele profil nordic al movilei VI, demontat parțial în cursul acestei campanii. Mormîntul, așezat într-o

¹ Cf. *Materiale*, IV, 1957, p. 68 și urm.

scobitură — poate naturală — a stîncii vii de cuarț, orientat aproximativ est-nord-est — vest-sud-vest, avea o formă rectangulară, alungită, iar pe alături era mărginit, pe de o parte cu pietre de șist verde așezate pe muche în lung, iar pe cealaltă parte cu olane (fig. 10/a); în interior s-au găsit rare fragmente de oase umane calcinate răspîndite peste tot, bucăți de lemn carbonizat, un fragment de cataramă de fier, un inel de bronz și un vas cu toartă supraînălțată, așezat culcat. Complexul întreg a fost acoperit de un capac de fragmente ceramice mari lăsate cu convexitatea în sus, provenind din două amfore (dintre care una rhodiană), și dintr-un vas poros lucrat la roată (fig. 10/b).

Mormîntul 2, probabil un cenotaf, se compunea din două pietre plate de calcar poros, așezate culcat peste un lacrimar fusiform și o cană fragmentară cu toartă decorată cu pastilă; deasupra lor se aflau fragmente mari dintr-o amforă rhodiană.

Mormîntul 3 este asemănător cu cele precedente.

Al doilea grup de complexe funerare este mai puțin limpede. Condițiile deosebit de grele în care se efectuează observațiile pe teren în această parte a necropolei (culoarea aproape uniformă a straturilor, poziția acestor complexe chiar pe nivelul solului antic, fragilitatea lor excepțională), ca și caracterul deocamdată nou al descoperirii, ne obligă la o expunere mai mult descriptivă.

În cursul campaniei au fost desfăcute cinci asemenea complexe, situate la sud de săpătura din 1955. Toate se compun din aceleași elemente. În primul rînd o groapă, puțin profundă (0,05—0,15 m), avînd mai degrabă aspectul unei albieri, de forma unui dreptunghi cu colțurile mult rotunjite și cu dimensiunile care ating 1,50—1,60 m în lungime și 0,40—0,50 m în lățime. Pereții gropii, roșii și duri, pe o grosime care atinge uneori 0,12—0,14 m, ca și o zonă destul de lată din jur (0,30—0,40 m), în care pămîntul este întărit și înroșit, dovedesc că aici a avut loc o ardere puternică. În interiorul gropii au apărut aproape de fund sau lipite de el pungi de cenușă fină, bucăți de lemn ars. În complexul 3 au fost găsite resturile carbonizate ale unor bucăți de lemn, care par a fi fost așezate deasupra gropii în forma unui grilaj. Semnificativ este însă faptul că toate gropile conțin fragmente de oase umane calcinate; ele au fost descoperite, fie în umplutura gropilor, amestecate cu cenușă și cărbune sau cu pămînt, fie de cele mai multe ori chiar în pereții gropilor, înglobate în straturi de pămînt ars. Cantitatea acestor fragmente de oase variază pentru fiecare complex în parte; de pildă la complexele 1 și 2 ele erau mai numeroase și de dimensiuni relativ mari; în schimb, la celelalte au fost scoase doar puține oase și extrem de mărunte. În unele complexe au apărut obiecte sau vase întregi sau sparte pe loc; așa de pildă în complexul 2 s-au găsit două «farfurii de pește», sparte pe loc lîngă marginea gropii, pe zona de pămînt ars din preajmă, purtînd urme de arsuri în spărtură, două străchioare întregi, iar pe fundul gropii, printre resturile de cenușă și cărbune, o oinochoe cu firnis negru, degradat. În complexul 3, în interiorul gropii, sub bucățile de lemn carbonizat descrise, s-a găsit o oinochoe-miniatură, fragmentară. În complexul 1, lîngă groapă, a fost descoperită o sabie dacică scurtă și curbă (*sica*), în teacă, trecută prin foc (fig. 11). În sfîrșit, trebuie arătat că în jurul fiecărei gropi, pe o arie destul de mare, zăceau numeroase fragmente ceramice, fie sparte pe loc, fie dispartate; cele mai multe sînt de factură grecească, cîteva însă sînt produse indigene, ca de pildă două borcane poroase Latene, cu brîu alveolar și proeminențe laterale. Gropile funerare cît și parte din zona din jurul lor au fost astupate cu pămînt, așa cum rezultă și din peretele profil D—D¹ de la

sud—sud-vest de săpătura din 1955, care reprezintă secțiunea prin două complexe descoperite în acel an (fig. 12).

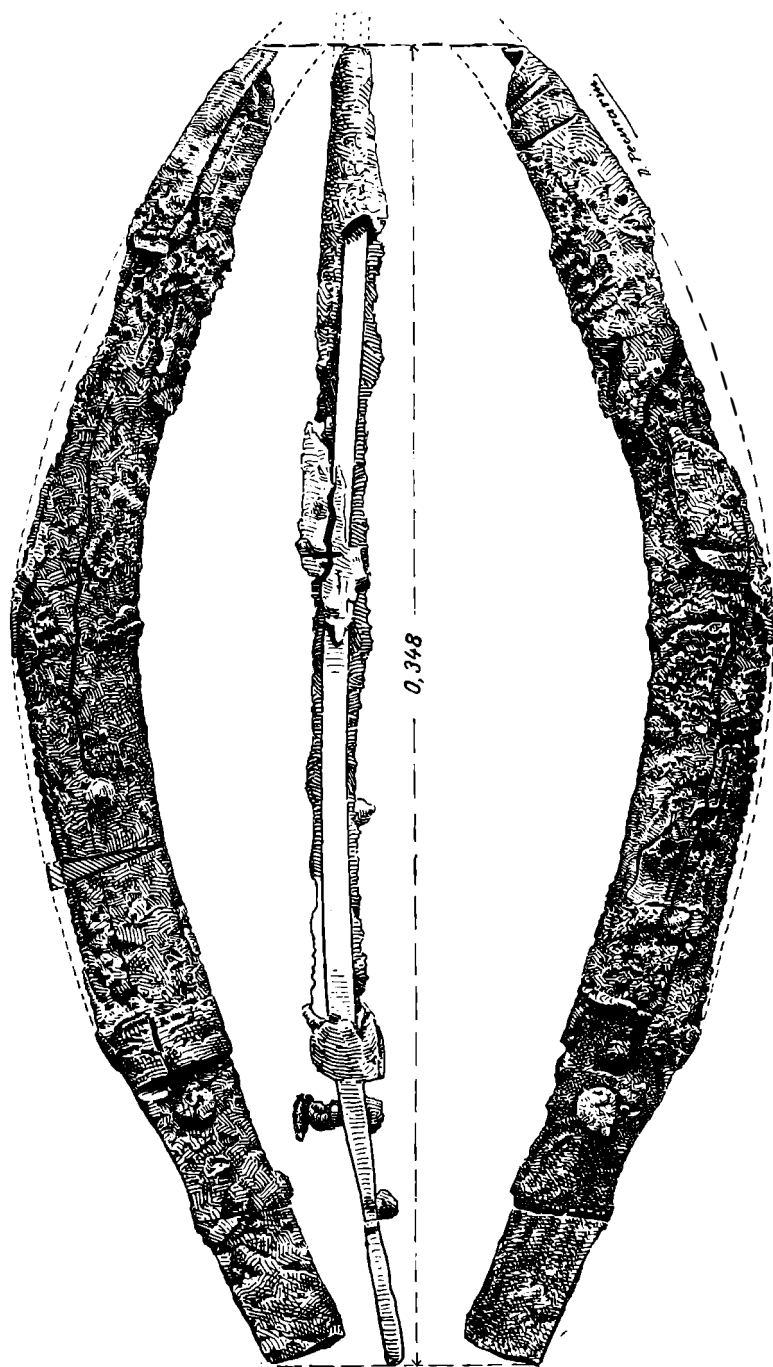

Fig. 11. — Sectorul necropolei tumulare. Sabie curbă dacică (*sica*), descoperită în complexul nr. 1.

Se poate conchide din această descriere sumară că cele cinci complexe săpate în cursul acestei campanii reprezintă probabil rămășițele unor ceremonii legate de ritualul incinerăției. Nu este posibil, în faza de început în care se află cercetarea acestui cimitir, să precizăm mai îndeaproape caracterul acestor complexe.

Ipoteza de lucru pe care o formulăm, și pe care urmează să o verificăm în cursul cercetărilor viitoare, este că gropile albiate și puternic arse aparțin, ca și movilele IX și X, unor ruguri de incinerare. O parte din resturile cremațiunii au rămas în ruguri, dar cele mai multe au fost depuse în morminte individuale de tipul celor trei descoperite anul acesta.

În ceea ce privește situarea cronologică a noului cimitir de incinerare, există unele indicații oferite de materialele descoperite. S-au constatat de pildă

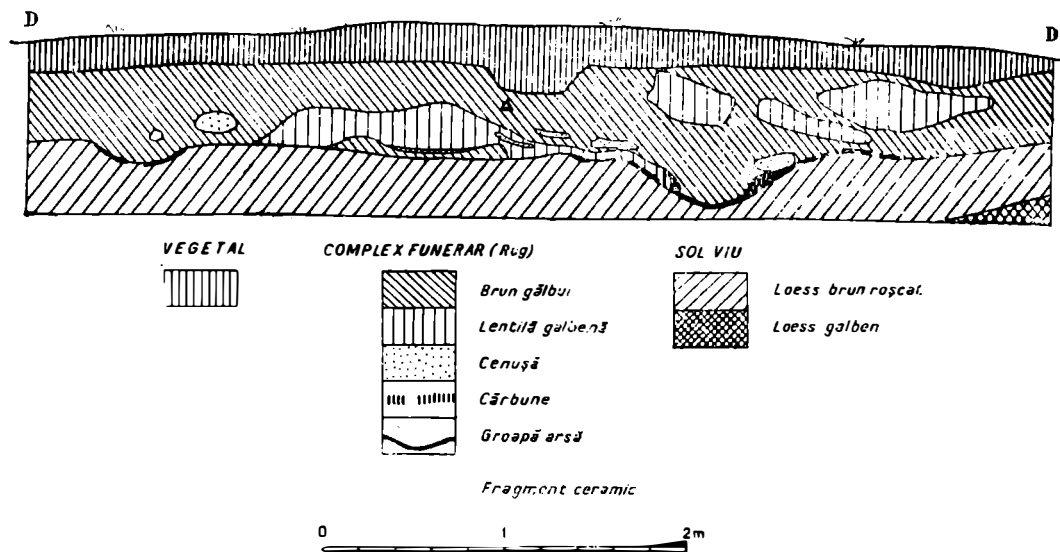

Fig. 12. — Sectorul necropolei tumulare. Profilul peretelui D-D¹.

analogii destul de evidente cu unele elemente ceramice descoperite de H. A. Thompson¹ în cursul săpăturilor sale din Agora, la Atena, și clasificate în grupul G, care datează la sfârșitul sec. II și începutul sec. I î.e.n.

Ultima problemă este aceea a întinderii cimitirului plan. Sondajele au stabilit că resturile aflate, identificate după zonele de fragmente ceramice de care ele sînt înconjurare, se întind pe toată lungimea șanțurilor lungi e și f, încît s-ar părea că aceste complexe se grupează mai mult pe axul nord-sud al săpăturii noastre.

După cum se poate vedea încă de pe acum, noul cimitir pune o serie de probleme deosebit de interesante și variate, ca de pildă a tipologiei ceramice din această perioadă mai puțin cunoscută a ceramicii histriene, a ritului de înmormîntare, precum și aceea a apartenenței sale etnice — poate geto-tracice, după cum ar sugera-o prezența săbiei de tipul *sicca* și a vaselor Latène. Toate însă vor căpăta un contur mai precis în cursul campaniilor viitoare.

CIMITIRUL FEUDAL TIMPURIU DE LA CAPUL VIILOR

Rezultatele sondajelor preliminare din 1955² au dovedit importanța obiectivului de la Capul Viilor, încît în campania din 1956 cimitirul feudal timpuriu din apropierea satului Istria a devenit o săpătură regulată, care va fi cercetată în timp, pînă la epuizare.

¹ H. A. Thompson, *Two Centuries of Hellenistic Pottery*, in *Hesperia*, III, 4, 1934, p. 392 și urm.

² Cf. *Materiale*, IV, 1957, p. 69.

Obiectivele urmărite în campania efectuată au constatat mai întâi în încercarea de delimitare a zonei de extensiune a mormintelor, pe axele nord-sud și est-vest în al doilea rînd în determinarea mai limpede a raporturilor dintre diferite sisteme de înmormîntare în cuprinsul cimitirului și, în sfîrșit, în precizarea așezării oamenilor care și-au ales cimitirul la Capul Viilor.

Sistemul de lucru, socotit mai eficient, a fost acela al șanțurilor lungi, metodă aplicată nu numai la urmărirea delimitării spațiilor de înmormîntare, dar și la dezvelirea mormintelor în suprafață. Utilizarea acestui sistem de lucru — de obicei neuzitat la cercetarea necropolelor — afară de neajunsul unei lipse de etalare simultană a mormintelor are avantajul unor precizări mai grabnice a raporturilor dintre diferitele morminte și depunerile anterioare și posterioare și permite în același timp ca masele de pămînt adunate la săparea unui șanț să-și găsească imediat loc liber în secțiunea săpată precedent. Expoziția îndelungată a complexelor funerare, cu scopul obținerii unei situații de ansamblu, este aici înlocuită prin notarea în extenso, fotografierea, luarea de schițe numeroase și mai ales ținerea la zi a planului general. Metoda aplicată mai are avantajul că mormintele — mai ales acelea de inhumație — nu stau dezvelite decît maximum șase ore, încît nu sînt uscate în așa măsură ca să devină inutilizabile studiilor antropologice (vezi planul general al cimitirului, pl. X).

Extensiunea săpăturii pe axul est-vest, pe o întindere de aproape 130 m, iar pe axul nord-sud, de aproape 90 m, ne-a permis să ne dăm seama că zona funerară se concentrează mai cu seamă spre miază-zi de drumul Istria sat—Histria cetate, într-o suprafață care poate fi cuprinsă aproximativ între extremitățile șanțurilor VII, IX/1956 și secțiunea S din suprafața A.

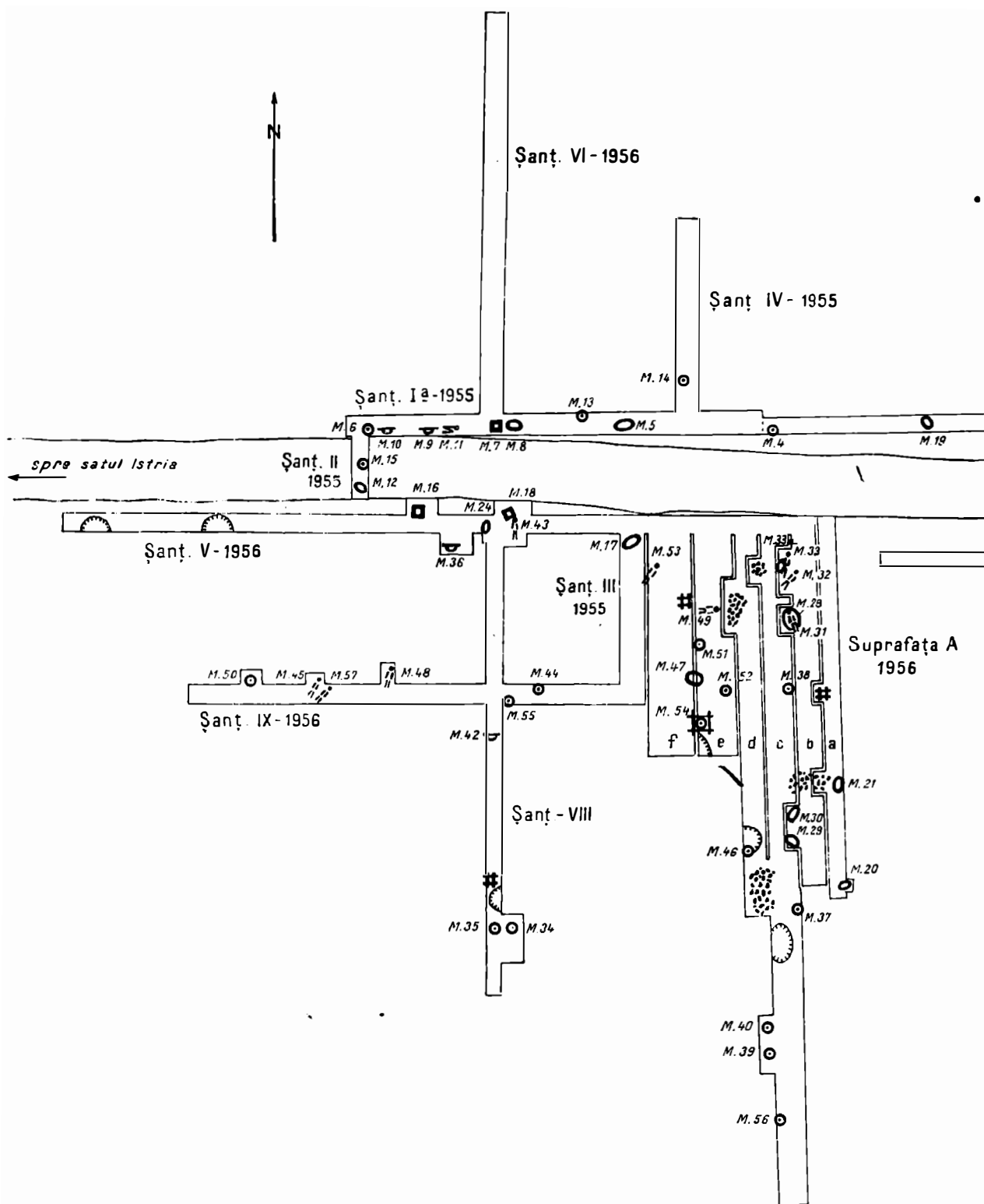
Grupele de înmormîntări aflate în campania precedentă (morminte de incinerare în groapă simplă, în pachet de pietre, în urne și cutii de cărămidă) s-au îmbogățit cu un nou tip, de această dată morminte de inhumație, cu scheletul întins pe spate, așezat în groapă fără sicriu.

S-au mai descoperit și cîteva complexe care sînt de legat cu ritualele funerare ale necropolei, ca de pildă simple aglomerări de pietre, așezate pe același nivel cu mormintele, resturi de ruguri pe care s-au ars cadavrele, însfîrșit mai multe gropi în care au fost azvîrlite, în cantitate mare, oseminte calcinate care n-au fost depuse în morminte.

În cuprinsul secțiunilor s-au întîlnit destul de des resturi de olărie, spatule și oseminte de animale, în strat, dar mai ales în gropi, care aparțin unui habitus incipient din epoca de bronz, în care elemente de cultură Usatovo, aflate și anul trecut, nu sînt unicele. Dat fiind principalul obiectiv al săpăturii, aceste complexe de comună primitivă nu au fost urmărite decît într-o măsură limitată, rămînînd ca în campaniile următoare să li se rezerve o atenție mai mare.

Din cele 40 morminte feudale timpurii, descoperite în 1956 (numerele de la 1 la 17 au fost săpate în 1955), s-au găsit numai trei morminte în groapă simplă (M. 22, 36 și 42). Sistemul de înmormîntare nu se deosebește cu nimic față de acelea din 1955 (M. 9 și 10); aceeași formă de groapă ovală, mai adîncă spre mijloc, cu un diametru ce nu depășește dimensiunile de $0,50 \times 0,40$ m. În cuprinsul lor s-au descoperit resturi de oseminte calcinate destul de puternic, azvîrlite în mici pachete relativ separate unele de altele. Într-un singur caz (M. 42), oasele calcinate formau un pachet mai mare, depus în partea mai afundată a gropii. Nici unul din complexe funerare nu a avut inventar.

Mormintele în complexe de pietre descoperite (M. 19, 20, 21, 23, 29, 30, 41, 47), față de cele din 1955 sînt ca sistem ritual mai variate. Afară de tipul obișnuit întîlnit — pachet de pietre ordonate într-un spațiu întrucîtva oval, sub care

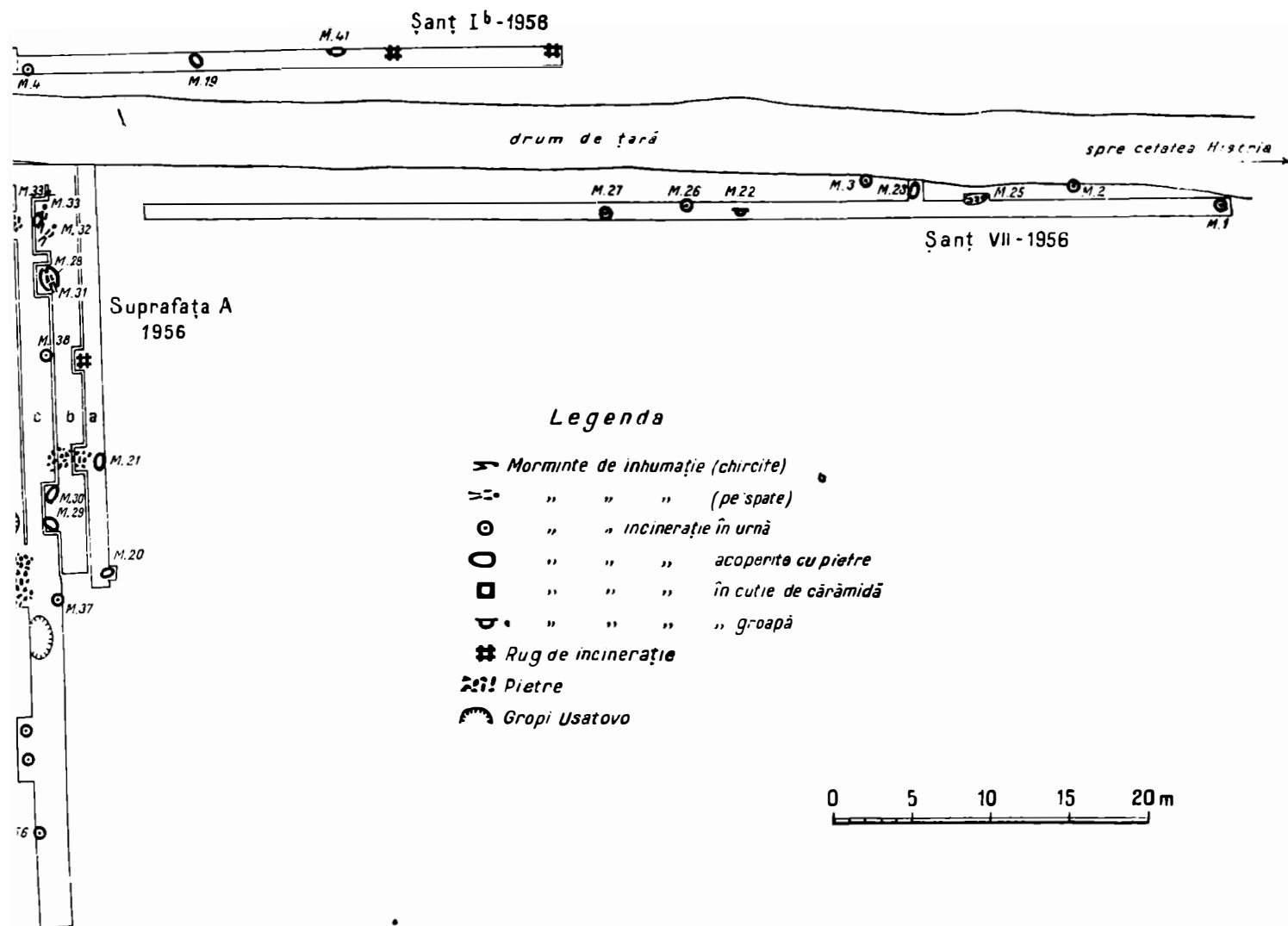
Pl. X. — Planul de situație al cimitirului f

CAPUL VIILOR — HISTRIA

Planul de situație al cimitirului feudal timpuriu.

1956

IV - 1955

se găsesc strivite resturile de oase calcinate — s-au mai găsit anul acesta încă două variante: de pildă M. 20 e format din trei lespezi de piatră așezate apropiat, în poziție verticală, care asigurau în spațiul triunghiular păstrat pachetul de oseminte așezat la baza lor. În cazul M. 23, mai apropiat de tipul obișnuit, oasele celui incinerat sînt așezate sub o singură piatră mai mare, puțin excentrică față de restul pietrelor care constituie mormîntul. Sub pachetul de oseminte, s-a găsit un fragment ars de cuțit de fier, atipic.

Grupa majoritară a mormintelor o constituie mormintele în urnă. Și aici există variante, dar numai în ceea ce privește protegerea vasului funerar. În unele cazuri, urnele erau înconjurare de pietre; altele erau numai acoperite cu o piatră mai mare; în fine, într-un caz vasul era depus în spațiul liber lăsat de trei-patru pietre așezate vertical.

Vasele funerare, ca și în 1955, sînt de două categorii: borcane destul de mari, lucrate exclusiv la roată, arse incomplet la roșu închis și decorate cu linii adîncite în val (foarte des și pe buza interioară) (pl. XI/g), în striuri paralele, rareori în caneluri. Pe fundul vaselor apar uneori slabe urme de ștampile. Sînt așa-numitele vase de factură slavă (M. 26, 27, 33a, 37, 39, 46, 50, 51, 54, 56; pl. XI/g = M. 52; pl. XI/c = M. 39; pl. XI/j = M. 57).

Mormintele sînt aproape totdeauna fără inventar, dacă facem abstracție de cîte un rest de cuțit de fier, aproape total degradat de foc. Osemintele sînt depuse exclusiv în urne, afară de cazul cînd deranjamente posteriore au deplasat mormîntul din poziția originală și au împrăștiat oasele.

A doua categorie de morminte de incinerație conțin vase de forme variate, cele mari cu pereții arcuiți cu buza scundă, ulcioare cu pîntecele globular în formă de sac, totdeauna cu gura treflată, cănițe mici cu profilul bitronconic. Aceste vase, lucrate la roata repede, au fundul plat, pereții deosebit de groși (de unde și greutatea lor neobișnuită); sînt arse cele mai multe la cenușiu, iar decorul constă mai ales din dungi lustruite neorganizate, sau care alcătuiesc totuși motive organizate. Puține vase din această categorie au o culoare castanie deschisă, sau cărămizie-gălbuie, și atunci sînt decorate ori în dungi lustruite, ori acoperite cu slabe caneluri paralele orizontale.

Vasele din categoria prezentată nu conțin decît în rare cazuri oseminte arse. Faptul este explicabil, deoarece cele mai multe din forme au gîtul îngust și gura mică, încît osemintele sînt dispuse în jur sau sub vas. Această practică obligată de forma vaselor (în rare cazuri, cînd e vorba de vase mari, oasele sînt depuse totuși în oală), nu înlătură ideea că avem de-a face cu urne funerare (M. 35, 38, 40, 55; pl. XI/c = M. 38; pl. XI/h = M. 35; pl. XI/b = M. 55).

Contemporaneitatea celor două categorii de urne nu poate fi pusă la îndoială, deoarece într-un mormînt (M. 44) s-a găsit, alături de borcanul mare de factură slavă, ce conținea oseminte arse, și un mic vas cu toartă ruptă ritual, din categoria vaselor cu decor lustruit (pl. XI/d).

În afară de tipurile de urne menționate, s-a mai găsit într-un mormînt (M. 34) un vas de formă tronconică cu brîu crestă sub buza dreaptă, care aparține culturii Usatovo. Mormîntul nu aparține totuși epocii de sfîrșit a neoliticului, cum ar părea după vas, deoarece sistemul de înconjurare cu pietre, oseminte arse și depuse în vasul acoperit cu o piatră și mai ales nivelul (0,30/m) de la care s-a făcut înmormîntarea, corespunde într-un grupelor de incinerație întîlnite în necropolă. E vorba așa dar de folosirea unui recipient ca urnă cinerară pentru un mormînt feudal găsit poate chiar în aria cimitirului, recipient care întîmplător aparținea culturii Usatovo (pl. XI/a).

De altfel, cazuri de folosire a unor obiecte ce aparțin unor epoci mai vechi au mai fost constatate în necropolă. De pildă în M. 44, între cele două vase funereare, se afla, pe pachetul de oseminte, o mică dălțiță de bronz, trecută prin foc,

Pl. XI. — a, vas aparținând culturii Usatovo, b—j, urne de incinerare din cimitirul feudal timpuriu de la Capul Viilor

care după tipul său e incontestabil mai veche; la fel în M. 50 s-a găsit, în urnă, printre oseminte, o sulă de os romană, cu capul decorat ¹.

¹ Obiecte mai vechi găsite în morminte, vezi *Necropola de la Novi Pazar*, în *Izvestiia-Institut*, XX, 1955, p. 293—307.

Din categoria mormintelor de incinerare adăpostite în cuburi formate din cărămizi romane reutilizate, nu s-a găsit anul acesta decât unul singur (M. 18). Din nefericire, un mormânt de înhumare (M. 43) a distrus cu groapa sa întregul complex funerar, împrăștiind în mormânt resturi de cărămizi și oseminte calcinate.

O grupă nouă de înmormântare, complet necunoscută în campania precedentă, o constituie mormintele de înhumare. S-au găsit în total 10 schelete întinse pe spate și așezate în gropi cu extremitățile ușor ovale (M. 25, 31, 32, 33, 43, 45, 48, 49, 53, 57). Orientarea mormintelor (capul) varia între nord și vest, fără a depăși această limită.

Cele mai multe din morminte nu erau protegute, afară de mormintele de copii (M. 25 și 45), care erau înconjurate fie de bolovani, fie acoperite de o lespede mare de piatră, așezată fără a strivi scheletul. Adâncimile gropilor ajung pînă la 1—1,20 m față de mormintele de incinerare, care nu sînt mai adînci de 0,50 m.

Inventarul aflat în mormintele de înhumare este redus și repetă în parte pe acela din complexe cu oseminte arse. S-au găsit cuțite drepte de fier cu și fără mîner (M. 31 și 33), cătărămi rectangulare din același metal (M. 31 și 49), sau vase de tipul urnelor de factură slavă (M. 45 și 48).

Raportul dintre mormintele de înhumare și cele de incinerare a putut fi stabilit datorită unor descoperiri fericite. Astfel groapa mormîntului de înhumare M. 31 (suprafața A, șanț b) a fost adîncită, deranjînd un complex de incinerare (M. 28). Se pare totuși că deranjarea, evident fortuită, a fost parțială, deoarece cele mai multe fragmente din urnă și resturi de oseminte au fost găsite totuși la un loc. Doar puține cioburi de vas, cîteva pietre de protecție și puține oase arse au fost antrenate în groapa de înhumare, sau chiar pe patul scheletului. În șanțul V/1956, mormîntul 43 cu schelet a deranjat caseta de cîrmidă a mormîntului 18, de incinerare, adică repetă aceeași situație relevată în secțiunea b. Dimpotrivă, mormîntul 33 de înhumare, din același șanț b, suprafața A, a fost suprapus de un mormînt în urnă (M. 33 b) de tip slav.

Aceste situații stratigrafice deosebite, în care mormintele de înhumare sînt așezate ulterior celor de incinerare, sau invers, mormintele în urne sînt suprapuse aceloră cu schelet, ne obligă să admitem o contemporaneitate între aceste două forme de înmormîntare, așa cum pe criterii deja formulate anul trecut, se stabiliseră raporturile de coexistență între mormintele cu pietre și acelea în urnă. Cu alte cuvinte, înseamnă că în cimitirul de la Capul Viilor avem de-a face cu patru tipuri de înmormîntare, care s-au efectuat în aceeași perioadă. Singurul grup, căruia pînă în prezent nu i s-a stabilit raportul cu celelalte, sînt mormintele în groapă simplă.

În afară de grupele de înmormîntare propriu-zise, mai sînt de amintit cîteva complexe, care fără îndoială se leagă de obiceiurile rituale din necropolă. Așa de pildă sînt cîteva complexe de pietre, aflate printre mormintele suprafeței A, peste care s-au azvîrlit uneori cioburi de vase de tipul obișnuit în morminte, ori s-au risipit oseminte arse. Alte complexe care se leagă de cimitir sînt mai multe gropi de dimensiuni relativ mari, în care s-au expus cantități mari de oseminte arse și cenușă de vase. Gropile își au gura imediat sub stratul de humus actual, adică chiar la nivelul din care s-au adîncit gropile pentru mormintele de incinerare. Cantitățile apecabile de oase calcinate sînt amestecate cu bulgări mari de materii organice, cu aspect sticlos, în care abia se mai disting osemintele supra-calcinate. Într-un astfel de bulgăr s-au găsit cîteva fragmente de fier, de asemenea tare arse, care provin de la cîteva lame de cuțit. Osemintele din gropile descoperite reprezintă probabil resturile cadavrelor arse pe ruguri, nedepuse în urne.

În orice caz, complexe găsite nu sînt ruguri, deoarece nici una din gropi nu avea pereții cu urme de arsură, cenușă sau cărbune lemnos.

Singurul complex descoperit, și care poate fi acceptat ca rug, a fost găsit la un loc cu M. 54. Pe o suprafață destul de mică de teren (0,50—0,80 m) s-a constatat o masă de pămînt, complet înroșit, cu vine groase de cenușă și benzi de cărbune. Osemințele arse erau însă rare, și nu s-au găsit decît mici bulgări semivitrificați de materii organice. Mormîntul 54 era așezat deasupra rugului, ceva mai sus, într-un sol mai puțin înroșit de combustie.

În cursul săpăturilor la cimitirul feudal s-au făcut în cuprinsul zonei satului mai multe cercetări pe teren, completîndu-se în felul acesta periegezele efectuate în 1955, privind teritoriul tumular, în care — în afară de descoperirea unui complex de construcție cu mortar din epoca romană tîrzie și identificarea unei așezări vechi neolitice, de tip Baia-Hamangia — a fost precizată o așezare contemporană cu cimitirul feudal timpuriu. Așezarea se află în lunca unui mic curs de apă, la extremitatea sud-estică a comunei Istria, cam la 200 m est de drumul principal ce duce la cetatea greacă. Economia lucrărilor de la Capul Viilor n-a permis decît sondarea așezării prin cîteva șanțuri reduse, care au fost trasate în locul unde mărturiile de suprafață păreau mai numeroase.

Rezultatele din cele cîteva zile de lucru nu sînt deosebite, dar au indicat prezența cîtorva complexe de olărie și oase de animale care aparțin incontestabil așezării. Faptul important constă în găsirea a numeroase fragmente ceramice, care aparțin ambelor categorii de olărie aflate în cimitir. Formele și elementele decorative, la vasele zise de tip slav și protobulgar, sînt aceleași ca în morminte, iar tehnica de lucru este identică. Evident, printre materialele culese, sînt și numeroase forme și elemente decorative care nu s-au constatat în necropolă, dar care se încadrează bine în aceeași epocă (fig. 13/a—i).

Rezultatele cercetărilor din anul acesta întăresc și completează primele date căpătate în 1955. Ipoteza unui cimitir cu mai multe variante de înmormîntare prin incinerație s-a confirmat în campania efectuată și s-a amplificat cu un nou rit funerar. Prezența mormintelor de inhumație alături de acele de incinerație stabilește în necropola de la Capul Viilor forme de înmormîntări birituale, în care incinerația, prin cele patru variante ale sale, e încă dominantă. Această curioasă varietate, care echivalează propriu-zis cu o serie de manifestări cu caracter cultural, încă insuficient de stabile, între sec. IX—X e.n., indică o populație incomplet sudată, în care sînt probabil prezente elemente etnice deosebite. A vorbi de o simbioză slavo-bulgară la Capul Viilor, așa cum se poate face în prezent în R.P. Bulgaria, în urma descoperirilor foarte importante din cimitirele de la Novi-Pazar, de la Pliska (Golemata Moghila), sau din numeroase așezări de acolo, ar fi nu numai prematur, dar poate și inexact. Istoria Dobrogei cu un veac sau două înainte de reîntoarcerea dominației bizantine este deocamdată mult prea puțin cunoscută, cu toate numeroasele semnalări arheologice aparținînd secolelor IX—XI e. n., și chiar în urma cercetărilor ample făcute la Dinogetia, Capidava, sau a micilor sondaje de la Camena și Niculițel, și acum din așezarea cimitirului de la Istria-sat. În astfel de împrejurări, cînd cercetările privitoare la aceste probleme sînt la început, credem că e mai bune să nu ne gîndim la elementele etnice, fie slave, bulgare, fie romînești timpurii care nu puteau să lipsească, pînă cînd vom avea date suficiente arheologice-istorice pe care să ne întemeiem.

Ceea ce ni se pare însă că se impune imperios în clipa de față, cu privire la elucidarea acestor probleme multiple, este un schimb strîns de experiență între arheologii și istoricii din R.P. Bulgaria și cercetătorii de la noi, colaborare

care în primul rînd necesită o orientare și o justă planificare a unei serii de lucrări, în special executate în comun pe teren.

★

În afară de lucrările pînă aici menționate, în cursul campaniei 1956 s-a continuat consolidarea mai multor monumente descoperite în ultimii ani, a căror stare necesita o intervenție urgentă. Cu puținul ciment pe care l-am avut la dis-

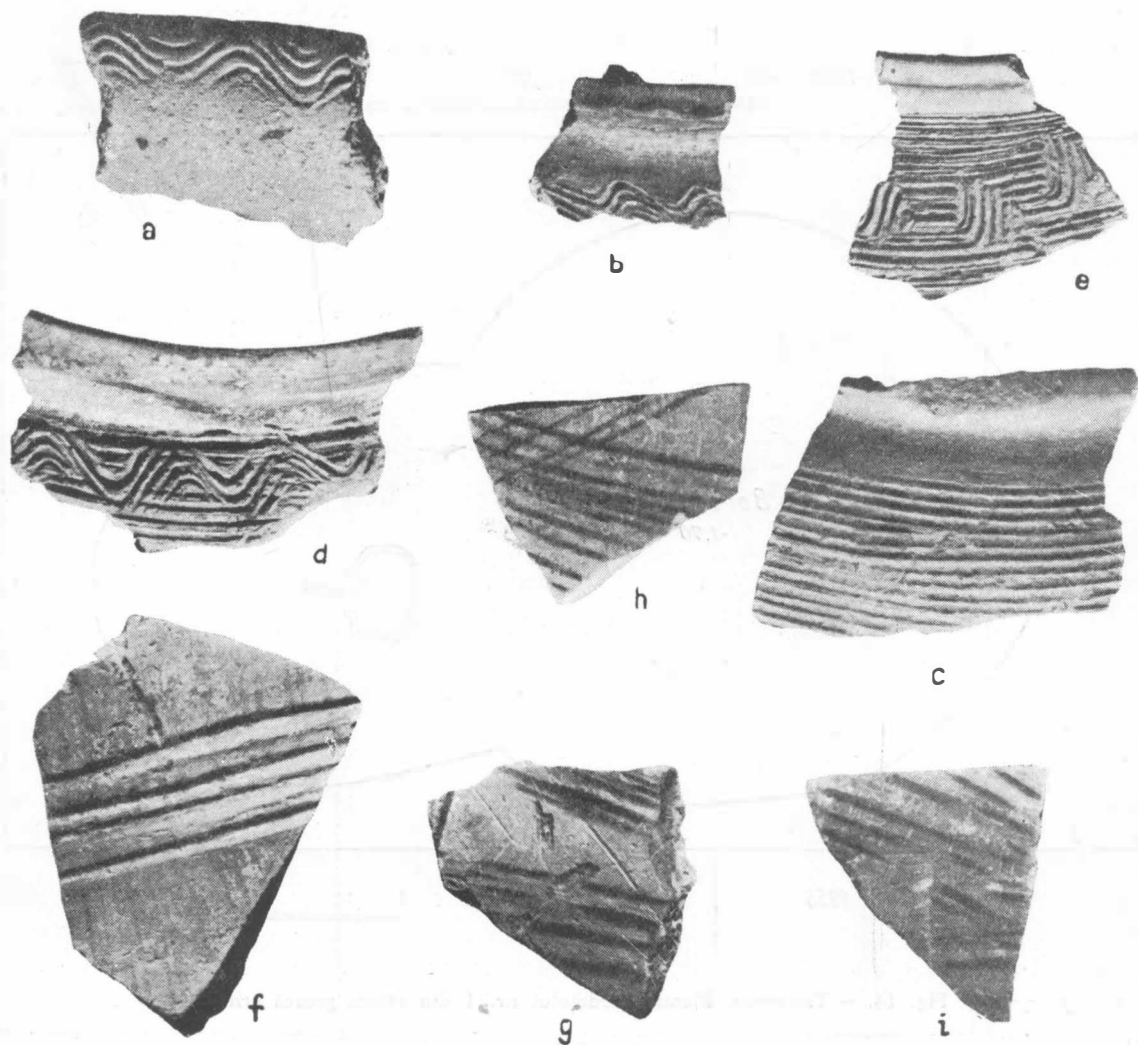

Fig. 13. — Fragmente ceramice descoperite în așezarea feudală timpurie.

poziție și în ciuda lipsei unui specialist — arhitect ori conductor tehnic — al cărui concurs ne-ar fi fost prețios, am izbutit să aducem îmbunătățiri simțitoare clădirii templului grec, casei romane târzii și bazilicii creștine din piața centrală a Cetății. În același timp, continuînd activitatea de punere în ordine a materialelor de pe șantier, s-au reorganizat muzeul și depozitul ceramic (întocmindu-se inventare), s-a organizat un depozit special pentru materialele arhitectonice și sculpturale, s-a continuat înregistrarea și numerotarea materialului epigrafic.

SECTORUL TARIVERDE

În campania de săpături din anul 1956, cercetările din sectorul Tariverde au avut drept scop, pe de o parte să termine unele complexe arheologice dezvelite numai parțial în săpăturile anului precedent, pe de altă parte, ca obiectiv principal, să extindă în suprafață sectorul I/1955 cu încă două secțiuni paralele, și să se sape pînă la pămîntul viu unele porțiuni din sectorul respectiv (pl. XII). De fapt, aceste obiective fac parte dintr-un plan mai amplu de lucru, întocmit la începutul campaniei din 1955, care urmărea obținerea cît mai exactă a datelor

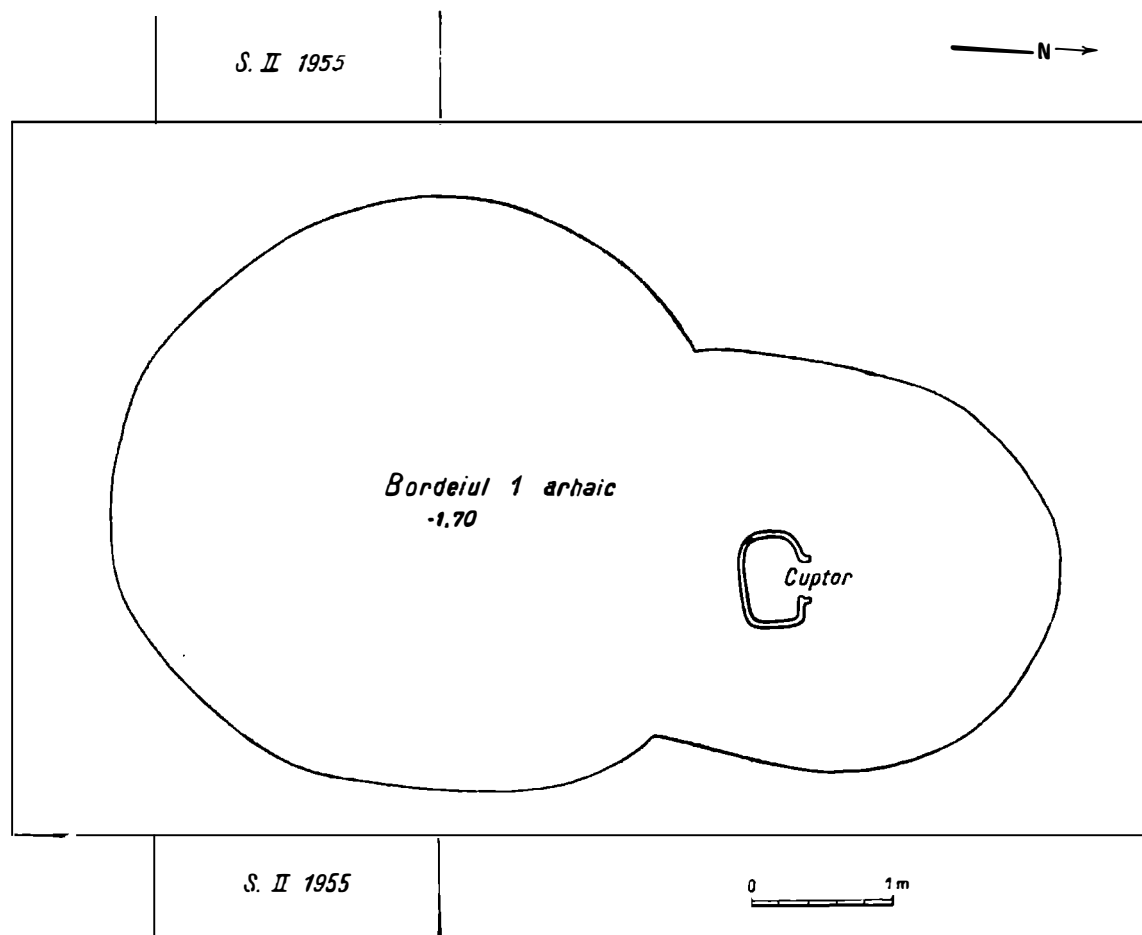

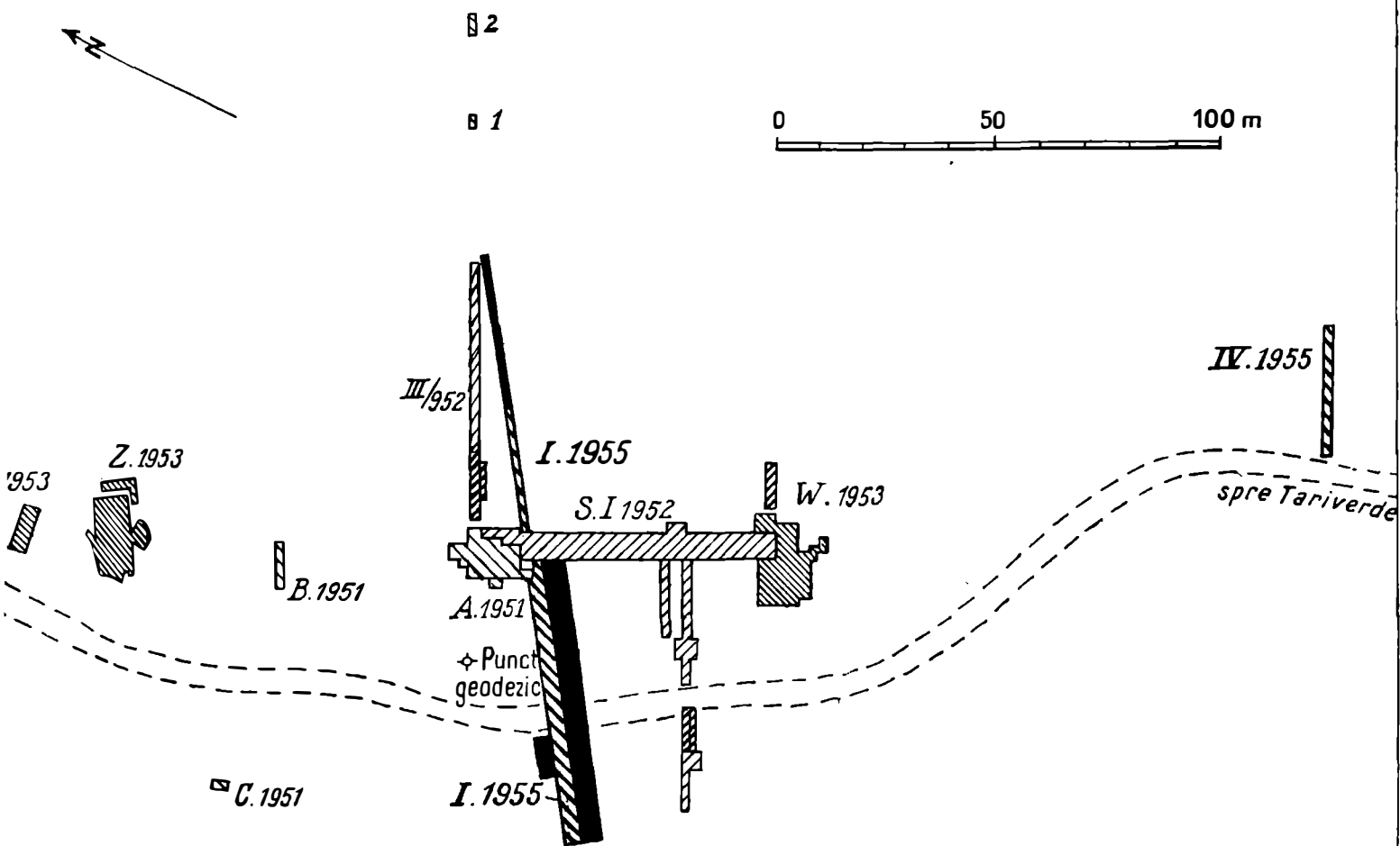
Fig. 14. — Tariverde. Planul bordeiului nr. 1 din epoca greacă arhaică.

stratigrafice, atît pentru epoca arhaică, cît și pentru cea elenistică și romană, precum și delimitarea întinderii așezării de la Tariverde¹.

Săpăturile din acest an vin să confirme și totodată să completeze într-o măsură însemnată rezultatele obținute în cercetările campaniei imediat anterioare.

În ceea ce privește epoca greacă arhaică, menționăm mai întîi degajarea în întregime a bordeiului 1, descoperit în 1955, în sectorul II din partea de nord a așezării. Cu acest prilej s-au putut stabili atît forma cît și dimensiunile gropii bordeiului. Acesta are forma a două ovale de mărimi diferite, întretăiate la capete,

¹ A se vedea raportul preliminar al sectorului Tariverde din 1955, apărut în *Materiale*, IV, 1957, p. 77.

XII. - Planul săpăturilor din sectorul Tariverde.

cu orientarea nord-sud, și care ar putea fi interpretate ca două încăperi ale bordeiului (fig. 14). Lungimea gropii respective se ridică la 7 m; lățimea are în partea de sud 4 m, iar în cea nordică măsoară 2,90 m. În această ultimă parte se aflau și resturile *in situ* ale cuptorului (fig. 14 și 15) despre care am referit în raportul asupra săpăturilor din 1955. Intrarea în bordei pare să fi avut loc prin partea de nord, deoarece aci terenul urcă în pantă, spre deosebire de restul gropii, unde pereții sînt aproape verticali. Acest lucru ar explica atît situarea cuptorului amintit către ieșirea bordeiului, cît și poziția acestuia, cu gura îndreptată spre nord.

Dezvelirea numai în parte în sectorul I a unei gropi de dimensiuni mari încă din cursul campaniei trecute, ne-a obligat și de astă dată să trecem la completa ei degajare. Dimensiunile gropii, ca și unele observații ale sistemului de construcție, ne-au îndemnat să presupunem că ne aflăm în fața resturilor unui al doilea bordei din epoca arhaică, denumit B₂.

Forma gropii este aproximativ ovală, cu marginile neregulate și cu diametrul de 4 × 4,50 m. Groapa este orientată de la est la vest și a fost săpată pînă la o adîncime de 2,30 m față de suprafața actuală a solului. De-a lungul laturii de sud a bordeiului, pe o lățime de 1,50 m, s-a constatat prezența unui culoar care coboară cu 0,30 m mai jos de fundul propriu-zis al gropii. Intrarea în bordei se făcea prin partea de vest. În interiorul gropii bordeiului nu s-a găsit nici o urmă de vatră sau de cuptor *in situ*; în schimb în fața intrării, adică imediat spre vest, peste humusul arhaic, se afla o vatră bine arsă și fățuită, de la care pornea un strat continuu și compact de arsură, care cobora apoi către fundul gropii și acoperea aproape întreaga ei suprafață. Această constatare ne indică existența unei legături directe între vatră și bordei.

Pe latura de est a bordeiului, legată de acesta, a apărut o groapă de dimensiuni mici de formă rotundă, cu diametrul de 1,60 m și cu pereții cuptoriți, fiind lucrată cu o grijă deosebită.

În timpul dezvelirii bordeiului 2, au fost scoase la iveală numeroase fragmente ceramice grecești și de factură locală, două vîrfuri de săgeți de tip «scitic» cu trei muchii, fusaiole de lut ars, fragmente dintr-o rîșniță, urme de chirpici ars, precum și oase de animale. În interiorul gropii bordeiului s-a găsit o mare cantitate de cenușă.

În cuprinsul suprafeții A, formată din patru șanțuri paralele late de 2 m fiecare și lungă de peste 60 m, a fost surprins de data aceasta mai clar, pe alocuri, un strat de cultură din epoca arhaică, precum și unele vetre arse și fățuite. Acest strat are o grosime mai mare în preajma gropilor și bordeielor din aceeași vreme. Pe anumite porțiuni ale terenului, acest strat de cultură se confundă cu așa-numitul «humus antic», în cuprinsul căruia apar frecvent urme din epoca greacă arhaică. La nivelul stratului amintit, și anume către baza lui, a fost descoperită podina unei mari locuințe de suprafață. Această podină constă dintr-un pămînt galben

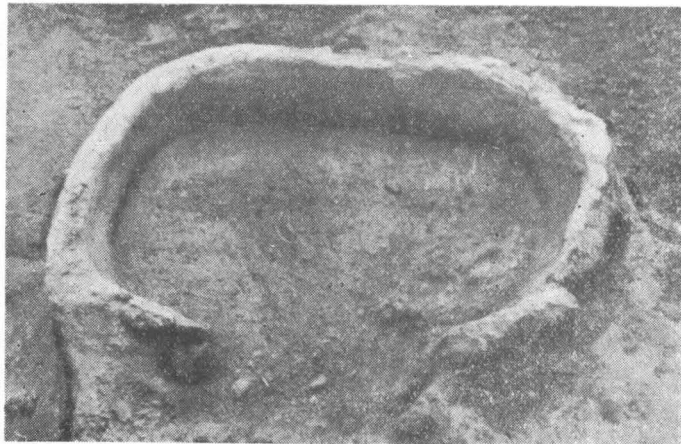

Fig. 15. — Tariverde. Resturile cuptorului descoperit în bordeiul nr. 1 din epoca greacă-arhaică.

bine bătătorit și ars pentru a deveni cât mai rezistent. În săpăturile din 1956, această podină a putut fi degajată pe o lungime de aproape 7 m. Cu toate că aceste constatări, atât în ceea ce privește prezența straturilor de cultură, a vetrelor, cât și a locuinței de suprafață, au fost făcute în baza unor minuțioase și atente observații, totuși este necesară o verificare în campania viitoare de săpături.

Tot din epoca arhaică au fost prinse și golite un număr de peste 20 gropi, majoritatea făcând parte din seria gropilor de dimensiuni mici. Este vorba de gropi

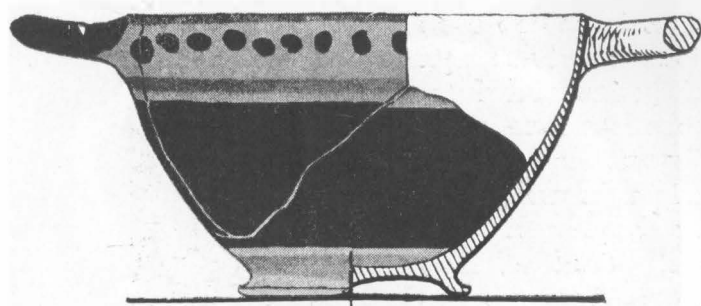

Fig. 16. — Tariverde. Skyphos-miniatură corintică.

Aceasta se împarte în două mari grupe și anume: a) ceramica grecească, lucrată la roată; b) ceramica locală de tradiție hallstattiană lucrată cu mâna.

Din prima grupă fac parte în primul rând produsele atelierelor rhodo-ioniene, cât și ceramica attică veche, și corintică (fig. 16), ultimele două mai puțin frecvente

în formă de clopot, cu fundul mai larg decât gura, săpate cu grijă și care au servit pentru păstrarea cerealelor.

Ațit din cuprinsul straturilor de cultură, cât mai ales din cele două bordeie și din cele peste 20 gropi amintite, aparținând epocii arhaice grecești, s-a recoltat un bogat și variat material arheologic. Primul loc, atât cantitativ, cât și ca valoare științifică, îl ocupă ceramica.

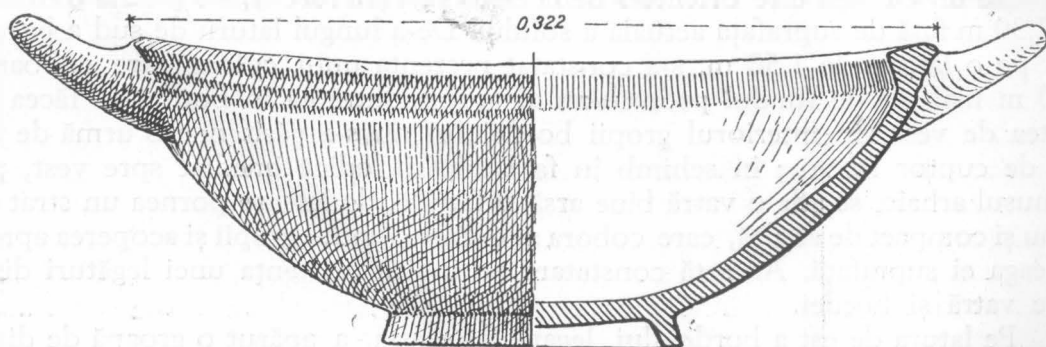

Fig. 17. — Tariverde. Castron din pastă cenușie, din epoca greacă-arhaică.

față de categoria rhodo-ioniană. O subgrupă grecească o formează ceramica lucrată tot la roată, din pastă cenușie cu nuanțe ce variază de la cenușiu deschis la cenușiu închis, până aproape de negru. Forma predominantă a speciei cenușii o constituie strachina cu buza ușor îndoită spre interior. O formă nouă apărută în 1956 este castronul-lighean cu mânuși verticale, care se apropie ca formă de vasul de metal de tip lebes (fig. 17).

Ceramica din a doua categorie este de factură locală, de tradiție hallstattiană, lucrată cu mâna dintr-o pastă mai puțin aleasă. Forma caracteristică este aceea a vaselor mari cu pereți drepecți, « urna-clopot »; apar de asemenea vase în formă de oală, cu pîntecele puțin bombat și buza răsfrîntă în afară.

Ornamentarea grupei a II-a constă din brîuri alveolare întretăiate de proeminente-apucători.

Dintre uneltele și obiectele mai importante descoperite în stratul și complexele arhaice grecești, menționăm: rîșnița primitivă de piatră, greutăți de lut pentru războiul de țesut, fusaiole de lut ars, vîrfuri de săgeți de tip «scitic» și obiecte-monedă în formă de săgeți.

Elementele din stratul de cultură din epoca elenistică și în parte și din cea romană, care suprapune stratul arhaic, au fost și ele urmărite și înregistrate de asemenea cu toată grija. Și în campania acestui an s-a putut verifica prezența

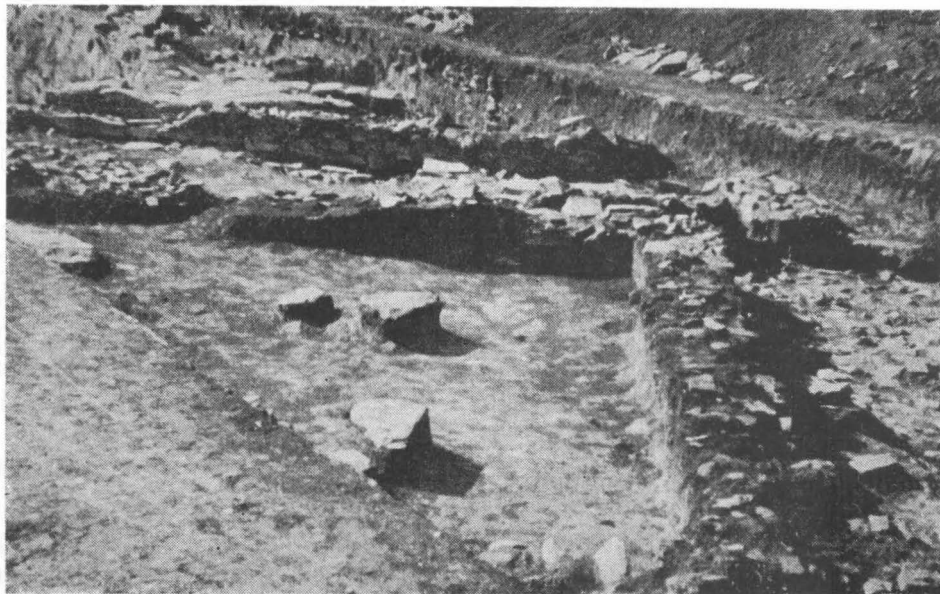

Fig. 18. — Tariverde. Temelie de piatră aparținând unor clădiri din epoca elenistică.

în așezarea de la Tariverde a trei nivele de locuire din epoca elenistică, ultimul avînd elemente de cultură și din vremea romană.

În raportul preliminar anterior (1955) am arătat că în stratul elenistic apar ca elemente caracteristice resturi de ziduri (clădiri și pavaje) făcute din piatră locală (șist verde). Unele dintre aceste ziduri și pavaje au fost urmărite în suprafață cu prilejul noilor săpături, pentru a putea delimita o clădire sau un complex de clădiri (fig. 18). Cu toate că o bună parte din temelii de ziduri de piatră se păstrează în condiții bune, nu s-a reușit, pînă în prezent, să se prindă conturul întreg al unei locuințe. Toate resturile de ziduri dezvelite pînă acum nu reprezintă decît resturi de clădiri, fără a da vreo indicație precisă în ceea ce privește continuarea traseului lor general.

În afară de acest tip de locuințe cu temelii de piatră și partea superioară din chirpici, mai apare în așezarea de la Tariverde tipul de locuință construit numai din chirpici. În această categorie intră locuința indicată parțial de suprafața de chirpici ars, descoperită în caseta din sectorul II (1955) trasată pentru deschiderea bordeiului 1. Aici s-a dat peste o vatră fățuită, urme de chirpici, un vas întreg (fig. 19) și un însemnat număr de fragmente de amfore, toate aparținînd foarte probabil aceleiași locuințe.

În stratul elenistic au fost descoperite mai multe vetre care corespund celor treinivele de locuire. Vetrele au o formă aproximativ rotundă. Ele au fost construite pe un postament de pietre sau cioburi de vase, peste care s-a pus pămînt bătătorit cu grijă și apoi fățuit cu lut fin de culoare galbenă.

Ca și în stratul inferior, ceramica, în afară de zidurile amintite, constituie elementul caracteristic al conținutului stratului elenistic. Din păcate s-au descoperit numai fragmente ceramice ale căror profile redau forme deja cunoscute. Și în campania acestui an au fost descoperite de asemenea o serie de mănuși de amforă ștampilate, care indică proveniența lor din diferite centre ale lumii grecești și legăturile așezării de la Tariverde, direct sau prin intermediul Histriei, cu acele centre. Cît privește celelalte elemente din inventar, ele sînt de mică importanță.

Monedele sînt și ele destul de rare. Amintim aici doar descoperirea în sectorul I. B (1956), la suprafața solului, a unei monede de bronz de la împăratul Diocletian, iar la adîncimea de 0,60 m prezența unei monede de bronz bătute de Histria, în epoca ei autonomă, de tipul care redă capul zeului fluvial Istros înregistrat de Pick sub nr. 468¹.

În vederea precizării limitei de est a așezării, celelalte limite fiind fixate cu prilejul săpăturilor din campania anului 1955, s-a prelungit secțiunea I în direcția amintită cu încă 34 m, așa încît s-a obținut o lungime de 140 m, măsurată de la marginea pîrăului Iunan Deré spre est. Pe porțiunea săpată în prelungire s-a constatat că cele trei nivele de locuire elenistică încep să se reducă treptat, ca apoi să avem de-a face numai cu răspîndire de elemente de cultură materială. Această constatare arată că aproximativ la distanța amintită trebuie fixate limitele de est ale sectorului principal al așezării de la Tariverde.

Este interesant de reamintit că în 1955 (vezi raportul preliminar anterior) s-a făcut observația — verificată și anul acesta — asupra unei legături mai intime, genetice, între elemente de cultură tîrzie elenistică și cele din epoca romană timpurie, legătură care va trebui urmărită în viitor pe un plan mai mare.

Înainte de a încheia acest raport, trebuie să semnalăm și descoperirea în zona de nord-vest a perimetrului gospodăriei colective, în punctul «Cărămidărie», a unei așezări neolitice aparținînd culturii Gumelnița și anume a variantei sale dobrogene din faza timpurie (Gumelnița I). Materialele recoltate cu ocazia unei scurte intervenții de salvare arată că participarea culturii Hamangia în procesul de formare a acestei variante este foarte importantă.

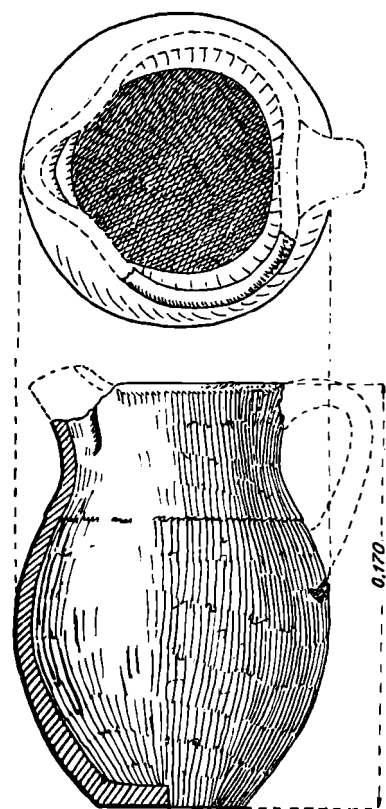

Fig. 19. — Tariverde. Vas din epoca elenistică cu gura trilobată.

Înainte de a încheia acest raport, trebuie să semnalăm și descoperirea în zona de nord-vest a perimetrului gospodăriei colective, în punctul «Cărămidărie», a unei așezări neolitice aparținînd culturii Gumelnița și anume a variantei sale dobrogene din faza timpurie (Gumelnița I). Materialele recoltate cu ocazia unei scurte intervenții de salvare arată că participarea culturii Hamangia în procesul de formare a acestei variante este foarte importantă.

★

Săpăturile campaniei din 1956, cît și cele din 1955 au dus la rezultate concrete în ceea ce privește stratigrafia așezării de la Tariverde, întinderea și cunoașterea sectoarelor de locuire mai intensă sau mai slabă. Dacă stratigrafia depunerilor elenistice a fost destul de bine determinată prin identificarea celor trei nivele de locuire, în ceea ce privește stratul arhaic grecesc rămîne ca în viitor să se lămurească, pe de o parte, raportul dintre diferitele gropi, iar pe de altă parte dintre acestea și tipul de locuințe bordei sau locuință de suprafață, și să se vadă totodată

¹ B. Pick, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands*, I₁, Berlin 1898.

dacă în interiorul stratului arhaic nu pot fi determinate mai multe nivele de locuire. O problemă deschisă rămîne încă lipsa stratului grecesc clasic din sec. V î. e. n., asupra căruia nu avem decît indicații foarte vagi. Stratigrafic nu se constată nici un fel de întreruperi în locuirea dintre epoca arhaică și cea timpurie elenistică. Este probabil ca studierea amănunțită a materialului din aceste două perioade să ne dea unele indicații prețioase și pentru lămurirea acestei probleme.

D. M. PIPPIDI, V. EFTIMIE, IORGU STOIAN, EM. POPESCU, SUZANA DIMITRIU, MARIA COJA, VLAD ZIRRA, P. ALEXANDRESCU, D. BERCIU și C. PEDA

ОТЧЕТ О РАСКОПКАХ В ИСТРИИ ВО ВРЕМЯ ЭКСПЕДИЦИИ 1956 ГОДА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Следуя примеру предыдущих лет, коллектив раскопок в Истрии приступил во время экспедиции 1956 г. к исследованиям как в пределах, так и в окрестностях античного города.

Участок Греческого храма

В этом участке, в противоположность исследованиям прошлых лет не стремились расширить поверхностные работы, но произвели несколько разрезов в пределах раскопа 1955 г., с целью получения необходимых данных, касающихся стратиграфии этого квартала города. Полное вскрытие выявленного в предыдущем году подиума и открытие также небольшой новой площадки, выложенной глыбами известняка, приводят доказательства существования эдикулов в непосредственной близости к храму Афродиты, быть может функционально с ним связанных или относящихся к другим священным комплексам. Особенное значение имеют мраморные архитектурные элементы дорического стиля из другого, вероятно, неподалеку расположенного храма; перенесенных для нового использования фрагментов шесть: два колонных тамбура, фрагмент карниза, фрагмент фронтона без рельефов и два куска архитрава, соследицами посвя тительной надписи; судя по характеру букв III в. до н.э. надпись указывает, что храм был посвящен фассоским жителем Великому Зевсу Μέγας Θεός.

Лишь после полного вскрытия всего священного участка можно будет получить представление о нем в целом и окончательное объяснение находящихся на нем отдельных сооружений. Стратиграфические наблюдения текущего года указывают, что священный комплекс, по-видимому, существовал как таковой в эпоху, которую можно отнести к периоду между концом архаической и концом эллинистической эпох. В начале римской эпохи указанный участок находится под гражданскими жилищами, последовательно сменявшимися до поздней эпохи (IV—VI вв.), когда следы их становятся особенно богатыми.

Центральный участок крепости: Пункт D1

После вскрытия нового большого здания во время экспедиций 1954—1955 гг., целью исследований 1956 г. было, в первую очередь, определение южных границ нового комплекса. Исследователи пришли к заключению, что с юга его замыкает открытая в 1955 г. стена. В процессе этой заключительной работы был обнажен и расположенный к югу от здания новый большей частью разрушенный комплекс с отдельными помещениями. В пределах внутреннего двора, над плитами его вымостки был также обнаружен фундамент « ротонды », функцию которой до сих пор не удалось уточнить, хотя нет сомнения в ее религиозном характере.

Был также заложен шурф в базилике, входящей в состав этого комплексного здания. Было установлено, что ниже ее уровня находились остатки системы отопления (гипокауст), более ранние, чем исследуемое здание.

Западный участок крепостной стены III вала

Целью проводившихся в этом участке работ было вскрытие базилики, находившейся на западном конце участка. Удалось полностью обнажить эту базилику, состоящую из трех отделенных колоннами нефов и ряда подсобных помещений с южной и западной сторон. Поперечный разрез базилики выявил 12 захоронений с труположением, ориентированных по христианскому обряду; некоторые из них защищены двускатной черепичной крышкой. Еще нельзя уточнить стратиграфического отношения этого могильника к базилике; приблизительно он датируется периодом, заключенным между второй половиной IV в. и второй половиной VII в. н. э.

Участок X

Целью раскопок в этом участке было обследование открытой во время предшествующей экспедиции и еще не окончательно исчерпанной большой котловины. Были найдены богатые следы архаической эпохи и получены ценные стратиграфические указания. Так удалось установить три архаических и четыре эллинистических горизонта; их целостность частично нарушена уже изученным в процессе предшествующих экспедиций римским кладбищем, начало которого восходит ко второй половине II в. н. э. Значение раскопок заключается в том, что впервые в Истрии отмечается существование трех архаических горизонтов. Это дает возможность выяснить вопрос об основании города. Анализ найденной в первом горизонте различных категорий керамики показывает, что город не мог быть основан раньше конца VII в. до н.э. Последний горизонт можно отнести к третьей четверти VI в. до н.э. После этого размеры поселения сократились; об этом свидетельствует наличие большого, вероятно, оборонительного рва, пересекающего указанные горизонты.

Собранный в трех архаических горизонтах керамический материал принадлежит к стилям: ионическому, родосскому, фикиеллора, а также к стилю отражающему влияние восточного искусства. Керамика коринфского стиля весьма немногочисленна. Зато в последнем горизонте аттическая керамика свидетельствует о расширении афинской торговли во второй половине VI в. до н. э.

Участок Z 2

Основная цель раскопок заключалась в обследовании массивной каменной стены, открытой во время предыдущих экспедиций. Толщина стены, от которой сохранился лишь фундамент, равна 2,60 м; по до сих пор имеющимся данным это древнейшая крепостная стена города. Для определения стратиграфии и длины величественного памятника было сделано три разреза, перпендикулярных к предполагаемому направлению стены; разрезы уточнили линию расположения стены на протяжении 36 м. Хронологически она датируется эпохой, предшествующей началу эллинистического периода.

Чтобы проследить северный конец римской оборонительной стены участка Z, во время последней экспедиции был сделан ряд небольших разрезов: установили, что фундамент стены простирается по прямой линии до непосредственной близости к озеру Синоз.

Участок курганного некрополя

Начатое в предыдущем году обследование этого участка было продолжено на основании тех же критериев во время экспедиции 1956 г. Избрали три группы курганов. В первой группе раскопали курган VII, в котором вскрыли захоронение (на основании инвентаря, датируемое периодом между второй половиной I в. н.э. и второй половиной II в. н.э.), а также курган VIII, относящийся приблизительно к тому же периоду. Курган IX, входящий в общую группу с курганом IV/1955, в котором удалось установить три строительные фазы, содержит интересный каменный круг; трудно определить его датировку; по всей вероятности, указанный курган восходит к концу эпохи эллинизма. Столь же приблизительно удалось датировать и соседний с предыдущим курган X, вероятно относящийся к тому же периоду. Последняя группа курганов, из которых раскопаны курганы XI—XIII, восходят к периоду между концом VI и V в. до н.э.

В зоне участка кургана VI/1955, был вскрыт интересный могильник состоящий из погребений с трупосожжением в сочетании с погребальными комплексами, которые пока считаются кострищами. Многочисленные фрагменты керамических изделий дали возможность датировать весь могильник концом II и началом I в. до н.э.

Раннефеодальное кладбище в Капул-Вишлор

Начатые во время предшествующей экспедиции работы в этом участке были значительно расширены; они преследовали двоякую цель: определение максимальной протяженности кладбища вдоль осей С—Ю и В—З, а также выявления соотношения различных систем захоронения. Были также произведены исследования с целью отыскания соответствующего кладбищу поселения.

Подтвердилось высказанное в прошлом году предположение о существовании на могильнике нескольких вариантов погребения с трупосожжением; кроме того был установлен новый обряд захоронения с трупоположением, что свидетельствует о бытовании двух обрядовых форм, из которых очевидно преобладающей было трупосожжение. Как известно кладбище в Капул-Вишлор относится к IX—X вв. н.э.

Что касается одновременного с феодальным кладбищем поселения, то оно было обнаружено на юго-восточном краю села История примерно в 200 м к востоку от главной дороги, ведущей к греческому городу.

Участок Тариверде

Расширили раскопки предшествующих экспедиций с целью вскрытия археологических комплексов эллинистической эпохи. При этом совершенно обнажили две частично открытые в 1955 г. землянки, уточнили культурный слой архаической эпохи и нашли половицу наземного жилища той же эпохи. В ямах этой эпохи собрали богатый материал греческой архаической эпохи (родосско-ионический и аттический), вместе с местными керамическими изделиями галыштатской традиции.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Таблица I. История. Общий план исследованных в 1956 г. участков.

Таблица II. План разрезов в участке Греческого храма.

Таблица III. Участок Греческого храма: часть профиля юго-восточной стены разреза V.

Таблица IV. Участок Греческого храма. *a*, профиль северо-западной стены участка II; *в*, часть юго-западного профиля разреза VI.

Таблица V. История. План участка D. Дом с базиликой, вскрытый в 1954—1956 гг.

Таблица VI. Участок X: *a*, землянка архаического горизонта I; *b*, жилища №№ 1 и 2 из III архаического горизонта, фазы C.

Таблица VII. История, 1956. План участка X, площадь X A₂. Древний горизонт III. Фаза C.

Таблица VIII. Участок X, профиль южной стены площади X A₂.

Таблица IX. Ситула в стиле фikelлора из ямы *a*, III архаический горизонт.

Таблица X. План расположения раннефеодального кладбища в Капул-Виилор.

Таблица XI. *a*, сосуд усатовской культуры; *в*—*j*, урны, служившие обряду трупосожжения на раннефеодальном кладбище в Капул-Виилор.

Таблица XII. План раскопок участка Тариверде.

Рис. 1. — Ротонда внутреннего двора. Участок D.

Рис. 2. — Бассейн внутреннего двора. Участок D.

Рис. 3. — Обломок надгробного камня с рельефным изображением фракийского всадника, найденный в здании с базиликой. Участок D.

Рис. 4. — План базилики западного участка крепостной стены III вала.

Рис. 5. — План разрезов 1, 2 и 3 участка Z 2.

Рис. 6. — Обломок краснофигурного кратера IV в. до н.э. Участок Z2.

Рис. 7. — Сосуды из курганов VII и VIII.

Рис. 8. — План и профиль кургана IX.

Рис. 9. — План расположения бескурганного могильника с трупосожжением в участке курганного некрополя.

Рис. 10. — Участок курганного некрополя: *a* — погребение № 1; *в*, крышка глиняных черепков из того же погребения.

Рис. 11. — Участок курганного некрополя. Кривая дакийская сабля (*sicca*), найденная в комплексе № 1.

Рис. 12. — Участок курганного некрополя. Профиль стены D—D¹.

Рис. 13. — Керамические фрагменты найденные в раннефеодальном поселении.

Рис. 14. — Тариверде. План землянки № 1 архаической греческой эпохи.

Рис. 15. — Тариверде. Остатки печи в землянке № 1 архаической греческой эпохи.

Рис. 16. — Тариверде. Скифос — коринфская миниатюра.

Рис. 17. — Тариверде. Корчага из серого теста архаической греческой эпохи.

Рис. 18. — Тариверде. Каменный фундамент строений эллинистической эпохи.

Рис. 19. — Тариверде. Сосуд с трехдольным горлышком эллинистической эпохи.

RAPPORT SUR L'ACTIVITÉ DU CHANTIER D'HISTRIA EN 1956

RÉSUMÉ

Tout comme auparavant, les travaux de 1956 ont embrassé l'intérieur de la ville antique ainsi que ses environs.

Le Secteur du Temple grec.

A la différence des années précédentes, il n'a pas été procédé à une nouvelle extension des travaux de surface. Une série de coupes ont été effectuées dans les limites des fouilles de 1955, dans le but de recueillir les données nécessaires touchant la stratigraphie de ce quartier de la ville. Le dégagement total de la crépis mise au jour l'année précédente, ainsi que la découverte d'une

autre crépis, de petites dimensions également, construites en blocs de calcaire, témoignent de l'existence, dans le voisinage immédiat du « temple d' Aphrodite », d'édicules appartenant à ce temple ou se rattachant à d'autres ensembles d'édifices sacrés. Il y a lieu de signaler, pour leur importance particulière, les éléments architectoniques en marbre provenant d'un autre temple, de style dorique, probablement situé dans le voisinage; ces fragments, qui avaient été transportés en vue d'un nouvel usage, sont au nombre de six: deux fûts de colonne, un fragment de corniche, un fragment de fronton dépourvu de reliefs et deux blocs d'architrave portant une inscription dédicatoire. Cette dernière, qui, à en juger au caractère des lettres, semble dater du IIIe siècle avant notre ère, indique que le temple fut dédié par un Thasien au « Grand Dieu » (Μέγας Θεός).

Seul le dégagement complet de l'aire sacrée pourra en permettre un aperçu d'ensemble et fournir l'explication définitive des différentes constructions qui s'y trouvent. Les observations stratigraphiques faites en 1956 semblent indiquer que cet ensemble sacré a fonctionné comme tel depuis la fin de l'époque archaïque jusqu'à celle de l'époque hellénistique. Au début de l'époque romaine, cette zone est occupée par des habitations civiles, qui s'y succèdent jusqu'à une époque avancée (IVe—VIe s.) et dont les vestiges sont particulièrement abondants.

Secteur central de la cité: Le point D.

Les recherches de 1956 ont tenté de déterminer les limites Sud d'un édifice de grandes proportions, déblayé au cours des campagnes de 1954 et 1955. La conclusion qui se dégage de ces travaux, est que l'édifice s'achève, du côté Sud, par la muraille découverte en 1955. A cette occasion on a pu dégager un nouvel ensemble de pièces, en majeure partie détruites, situé au Sud de l'édifice. Les fondements d'une « rotonde » ont également été mis au jour sur les dalles du pavage de la cour intérieure. Il n'a pas été possible jusqu'ici de préciser sa destination, dont le caractère religieux est toutefois probable.

Un sondage a également été pratiqué dans la basilique située à l'intérieur de cet édifice complexe et on a constaté, sous son niveau, l'existence des restes d'un système de chauffage (hypocauste) antérieur à l'édifice étudié.

Le secteur situé à l'Ouest du mur d'enceinte du IIIe Vallum.

Les travaux de ce secteur avaient pour objet la mise au jour d'une basilique située à l'extrémité Sud du secteur. Cette basilique, composée de trois nefs séparées par des colonnes et d'une suite de pièces annexes sur les côtés Sud et Ouest, a pu être entièrement dégagée. Une coupe transversale à la basilique a mis au jour 12 sépultures à inhumation orientées selon la coutume chrétienne et dont quelques-unes sont protégées par un couvercle à double pente, en tuiles. Ce cimetière, dont le rapport stratigraphique avec la basilique ne peut encore être précisé, semble remonter à une époque située approximativement entre la seconde moitié du IVe siècle et le VIIe siècle de notre ère.

Secteur X.

Dans ce secteur, les recherches ont suivi la grande dépression découverte au cours de la campagne précédente et qui n'avait pas été suivie jusqu'au bout. A cette occasion, d'abondants vestiges d'époque archaïque ont été mis au jour, ainsi que de précieuses indications stratigraphiques. Entre autres, il a été possible de déterminer trois niveaux archaïques et quatre niveaux hellénistiques, dérangés en partie par le cimetière romain découvert lors des campagnes précédentes, et dont le début remonte à la seconde moitié du IIe s. de notre ère. L'importance de ces fouilles réside en ce que pour la première fois à Histria, il a été possible de constater l'existence de trois niveaux archaïques, ce qui a permis d'élucider le problème de la fondation de cette ville. L'analyse des différentes catégories de poterie rencontrées à l'intérieur du premier niveau indique que la fondation de la ville ne saurait remonter au delà de la fin du VIIe siècle avant notre ère. Le dernier des niveaux peut être daté du troisième quart du VIe s. avant notre ère. Après cette date, l'établissement marque un amoindrissement, ainsi qu'en témoigne l'existence d'un grand fossé, probablement de défense, qui traverse les niveaux en question.

La poterie recueillie dans les trois niveaux archaïques est de style orientalisant, ionien, rhodien et de Fikellura. La poterie corinthienne est peu fréquente. Par contre, dans le dernier niveau, la céramique attique témoigne de l'expansion commerciale athénienne de la seconde moitié du VIe siècle avant notre ère.

Secteur Z₂.

Dans ce secteur, les fouilles ont eu, pour objectif principal, l'étude d'un mur de pierre massif qui avait été découvert au cours de la campagne précédente. Ce mur, dont seules demeurent

les assises, d'une épaisseur de 2,60 m, paraît, d'après les indices recueillis à ce jour, avoir constitué la plus ancienne enceinte de la ville. Pour déterminer la stratigraphie et la longueur de cet imposant monument, il a été procédé à trois coupes perpendiculaires à la direction probable de la muraille, lesquelles ont permis d'en préciser le tracé sur une longueur de 36 m. Cette muraille est, chronologiquement, antérieure au début de la période hellénistique.

Dans le dessein de suivre l'extrémité Nord de la muraille romaine de défense du secteur Z, plusieurs coupes réduites ont été effectuées au cours de cette campagne; elles ont permis de constater le tracé rectiligne des assises de cette muraille jusqu'à proximité du Lac de Sinoe.

Secteur de la nécropole tumulaire.

Les recherches, commencées dans ce secteur l'année précédente, ont été poursuivies en 1956, selon les mêmes critères. Il a été fait choix de trois groupes de tumulus. Les fouilles effectuées dans les tumulus VII et VIII du premier groupe ont mis au jour des sépultures que leur contenu permet de dater d'une époque comprise entre la seconde moitié du Ier siècle et celle du IIe siècle de notre ère. Le tumulus IX, du même groupe que le tumulus IV/1955, où l'on a pu déterminer trois phases de construction, contient un intéressant cercle de pierre. Ce tertre, dont il est difficile de préciser la chronologie, semble remonter à la fin de la période hellénistique. C'est encore d'une manière toute approximative qu'il a été possible de dater le tumulus X, voisin du précédent et qui semble appartenir à la même période. Le dernier groupe de tumulus, où les fouilles ont porté sur les tumulus XI-XIII, date du VIe au Ve siècle avant notre ère.

Une intéressante nécropole a été mise au jour dans la zone du tumulus VI/1955; elle est composée de sépultures planes à incinération, associées à certains ensembles funéraires que l'on suppose être des bûchers. De nombreux tessons de poterie ont permis de dater la nécropole tout entière de la fin du IIe et du début du Ier siècle avant notre ère.

La nécropole de «Capul Viilor» (haute époque féodale).

Commencées au cours de la campagne précédente, les recherches de ce secteur, considérablement amplifiées, ont poursuivi le double objectif de déterminer l'étendue maximum de la nécropole en direction des axes Nord-Sud et Est-Ouest, ainsi que d'établir les rapports existants entre les différents systèmes de sépultures. Des recherches ont également été effectuées, pour découvrir l'établissement humain correspondant à cette nécropole.

L'hypothèse formulée l'année précédente s'est trouvée confirmée, en ce qui concerne l'existence à cet endroit de plusieurs types de sépultures d'incinération; il a également été possible de constater la présence d'un nouveau rite funéraire, celui de l'inhumation, ce qui démontre l'existence de deux rites, en usage, dont, celui de l'incinération prédomine nettement. On sait que la nécropole de «Capul Viilor» date des IXe et Xe siècles de notre ère. L'établissement contemporain du cimetière féodal a pu être identifié à l'extrémité Sud-Est de la commune d'Istria, à environ 200 m de la route principale menant à la cité grecque.

Secteur de Tariverde.

Les fouilles antérieures ont été amplifiées, dans le dessein de mettre au jour quelques ensembles archéologiques de l'époque hellénistique. A cette occasion les deux cabanes à deux souterrains, partiellement mises au jour en 1955, ont été entièrement dégagées. Il a également été possible d'identifier assez exactement une couche de civilisation appartenant à l'époque archaïque et le plancher d'une demeure de surface de la même époque. Les fosses datant de ce temps contenaient un riche inventaire de poterie grecque archaïque (rhodo-ionienne et attique), mêlé de poterie locale, du type hallstattien.

EXPLICATION DES FIGURES

Planche I. — Histria. Plan général des secteurs explorés en 1956.

Planche II. — Plan des coupes du secteur du Temple grec.

Planche III. — Secteur du Temple grec: paroi S-E de la coupe V, portion de profil.

Planche IV. — Secteur du Temple grec: a) profil de la paroi NO, de la coupe II; b) portion du profil SO de la coupe VI.

Planche V. — Histria. Plan du secteur D. La maison à basilique dégagée en 1954-1956.

Planche VI. — Secteur X: a) hutte à demi souterraine du niveau archaïque; b) habitations n° 1 et 2 du 3e niveau archaïque, phase C.

Planche VII. — Histria, 1956. Plan du secteur X, surface X A₂. 3e niveau archaïque, phase C.

Planche VIII. — Secteur X, profil de la paroi Sud de la surface X A₂.

Planche IX. — Situle de style Fikellura, de la fosse α du 3e niveau archaïque.

Planche X. — Plan de l'emplacement de la nécropole de «Capul Viilor» de haute époque féodale.

Planche XI. — a) Vase de la civilisation d'Usatovo; b-j), urnes à incinération de la nécropole féodale de « Capul Viilor ».

Planche XII. — Plan des fouilles du secteur de Tariverde.

Fig. 1. — « Rotonde » de la cour intérieure. Secteur D.

Fig. 2. — Bassin de la cour intérieure. Secteur D.

Fig. 3. — Fragment de stèle, orné d'un relief représentant un cavalier thrace, trouvé dans l'édifice à basilique. Secteur D.

Fig. 4. — Plan de la basilique du secteur situé à l'Ouest de la muraille d'enceinte du IIIe vallum.

Fig. 5. — Plan des sections 1, 2 et 3 du secteur Z₂.

Fig. 6. — Fragment de cratère décoré de figures rouges, (IVe siècle avant notre ère) Secteur Z₂.

Fig. 7. — Vases provenant des tumulus VII et VIII.

Fig. 8. — Plan et profil du tumulus IX.

Fig. 9. — Plan de l'emplacement du cimetière plan à incinération du secteur de la nécropole tumulaire.

Fig. 10. — a) Secteur de la nécropole tumulaire: tombe n° 1; b) Couvercle en fragments de poterie de la même sépulture.

Fig. 11. — Secteur de la nécropole tumulaire. Epée dace recourbée (*sica*), découverte dans l'ensemble n° 1.

Fig. 12. — Secteur de la nécropole tumulaire. Profil de la paroi D—D¹.

Fig. 13. — Tesson de poterie découverts dans l'établissement datant de la haute époque féodale.

Fig. 14. — Tariverde. Plan de la hutte à demi souterraine n° 1, de l'époque grecque archaïque.

Fig. 15. — Tariverde. Restes de four de la hutte à demi souterraine n° 1, de l'époque grecque archaïque.

Fig. 16. — Tariverde. Skyphos corinthien en miniature.

Fig. 17. — Tariverde. Bol en pâte grise, de l'époque grecque archaïque.

Fig. 18. — Tariverde. Assises de pierre appartenant à des constructions de l'époque hellénistique.

Fig. 19. — Tariverde. Vase de l'époque hellénistique à embouchure trilobée.